



*IX international scientific conference
Beijing. China
18-19.06.2024*

SCIENCE IN MODERN SOCIETY

*Proceedings of the IX International
Scientific and Practical Conference*

18-19 June 2024

BEIJING. CHINA

2024

UDC 001.1

BBC 1

IX International Scientific and Practical Conference « Science in modern society», June 18-19, 2024, Beijing. China. 96 p.

ISBN 978-91-65423-73-2

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.12535734>

Publisher: «SC. Scientific conferences»

Main organization: 

Editor: Hans Muller

Layout: Ellen Schwimmer

The conference materials are in the public domain under the CC BY-NC 4.0 International license.

The publisher is not responsible for the materials published in the collection. All materials are provided in the author's edition and express the personal position of the participant of the conference.

The sample of the citation for publication is Gugin Aleksandr, Lisnievska Yuliia ANTI-ADVERTISING IN THE HOTEL BUSINESS // IX International Scientific and Practical Conference «Modern science: fundamental and applied aspects», June 18-19, 2024, Beijing. China. Pp.9-11, URL: <https://sconferences.com>

Contact information

Website: <https://sconferences.com>

E-mail: info@sconferences.com

Content

Arts

Elizaveta Belaia SYMBOLIC - ORIENTED APPROACH TO THE ART LITERACY	4
---	---

Cultural sciences

Stoyan Denchev, Alexandra Kumanova CADASTRAL TREE OF THE UNIVERSAL ENCYCLOPAEDISM (Comparative analysis)	9
--	---

Economic sciences

Lopotenco Viorica STRUCTURAL ANALYSIS OF MOLDOVA'S FINANCIAL SYSTEMS	20
--	----

Jurisprudence

Mykhailo Oleksandrovich Baimuratov, Boris Yakovych Kofman ADMINISTRATIVE PARADIGM "HUMAN RIGHTS - MUNICIPAL HUMAN RIGHTS - MUNICIPAL MAN": IN THE CONTEXT OF GLOBAL DIMENSION	26
---	----

Medical sciences

Arman Khozhayev, Ilyas Akhmarov, Gaukhar Bituyeva, Makhabbat Krykpayeva, Yeldos Smailov, Sanam Rakhmetzhanova, Kazyna Zholshiyeva, Gulnar Onalbekova, Gulvira Nursapanova BREAST CANCER: TOPICAL ISSUES AND THEIR SOLUTIONS	38
Boev I.V., Mikhneva R.A., Vodyanoi D.V., Nazarenko S.I. ULTRA-LOW DOSES OF TRANQUILIZERS AND ANTIDEPRESSANTS FOR PERSONAL AND MENTAL DISORDERS	49
Boev O.I., Ichitovkina E.G., Soloviev A.G. ULTRA-LOW DOSES OF BENZODIAZEPINES IN COMBATANT SOLDIERS	51
Zhekov Zh., V. Hristova, S. Radeva ORGANIZATION AND CONDUCT OF MEDICAL ABORTION UP TO 10TH WEEK OF PREGNANCY	52

Pedagogical sciences

Aygun Mammadova IMPORTANCE OF LESSON PLANNING	57
Dosanova A.M., Abetova D.S. ANDRAGOGIC APPROACH TO PROFESSIONAL MOBILITY THROUGH TEACHING ENGLISH	60
Kenzhebayeva Zhumagul Tolegenovna PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS	66

Philological sciences

Lyudmila Abramova LEXICAL STYLISTIC TECHNIQUES IN ADVERTISING	70
Maria Sergeevna Lukanova, Maria Alexandrovna Beley THE IMAGE OF THE RAT IN WORLD CULTURE AND ITS PRESENCE IN B. WERBER'S NOVELS	73
Svitlana Varava, Svitlana Ivlieva ANALYSIS OF MILITARY VOCABULARY TERMINOLOGY: SOME IMPORTANT FACTORS	77

Physical sciences

Khalilov S.Kh., Ganili S.J. STUDY OF ELECTRICAL CONDUCTIVITY AND DIELECTRIC PROPERTIES OF POLYUETHYLENEFIMINE CURED OLIGOSTYNE EPOXY RESIN	79
--	----

Political sciences

Ramid S. Huseynov

THE INFLUENCE OF THE COLLAPSE OF THE USSR AND THE TERRORIST ACT OF SEPTEMBER 11, 2001 ON MODERN GEOPOLITICAL PROCESSES

83

Psychological sciences

Dilnara Diasova

PSYCHOLOGICAL AND COGNITIVE DEVELOPMENT IN ACQUIRING A FOREIGN LANGUAGE

88

Technical sciences

Ganiev D.K., Khalilov S.Kh.

EXPERIMENTAL STUDY OF P-V-T AS A FUNCTION AND DRIVING VISCOSITY OF A BINARY MIXTURE N. BUTYRAL AND ISOBUTYRALDEHYDES

92

Veterinary sciences

Ayshpur Olena

STUDY OF THE SENSITIVITY OF *E. coli* - THE CAUSING CAUSES OF BACTERIOSIS OF PIGS TO ANTIMICROBIAL PREPARATIONS (AMP)

95

Arts

SYMBOLIC - ORIENTED APPROACH TO THE ART LITERACY

Elizaveta Belaia

Master student, Budapest Metropolitan University

Abstract

Art literacy among teenagers implies several skills and knowledge that allow them to understand contemporary art and correctly interact with it. It aims at the ability to interpret and analyze the author's point of view, and the meaning of the artworks, to distinguish between the sociocultural and historical contexts in which they were created. Also, art education involves understanding the symbols and signs with which the author conveys the message to the viewers. The lack of art literacy among teenagers in Europe leads to the problem of misunderstanding and misinterpretation of works of contemporary art. People believe that it is simple and superficial, carries mainly an entertainment function and does not compare with the works of classical authors of the past. On the other hand, those who talk about contemporary artworks as something too conceptual blame the author for neglecting the aesthetic part of the work. Visitors of the exhibitions would be able to learn the messages of the paintings by recognizing the signs and symbols on them. From the Middle Ages painters left hidden messages in their works by filling the various objects of the painting with symbolic meaning. Nowadays this process is also actual. The symbolic approach has been widely studied through a semiotics and communication lens. This essay seeks to illustrate the benefits of teaching teens in Europe today via symbolic-oriented strategies in literacy instruction. It is found that this kind of approach has several important advantages. Firstly, it is connected with the visual perception of information. Then it is connected with the ability to teach deaf students. This aspect plays an important role in modern society, especially in the context of equal access to art for all groups of people. To support the author's point of view, several practical implementations of the symbol approach in art education are described in this paper. This essay was conducted using secondary research, including academic articles, peer-reviewed research papers, and relevant statistics. It is imperative to correct the modern art education system and make it more effective and oriented to the challenges of the modern world.

Keywords: art education, contemporary art, teenagers, symbols in contemporary art, signs in art, deaf people education.

«This painting looks like the children's drawing! This is not the art!» Such references are often heard in museums all over the world among visitors who cannot understand contemporary art in the right way. This situation originates from the issue of art education. Nowadays, there are a lot of discussions related to the understanding of contemporary art. In one case, people believe that it is too easy and superficial, carries mainly an entertainment function and does not compare with the works of classical authors of the past. On the other hand, those who talk about contemporary artworks as something too conceptual blame the author for neglecting the aesthetic part of the work. Imagine that people could decode the ideas of paintings looking at them, without reading any additional texts. Visitors of the exhibitions would be able to learn the messages of the paintings by recognizing the signs and symbols on them. From the Middle Ages painters left hidden messages in their works by filling the various objects of the painting with symbolic meaning. Nowadays this process is also actual. Although, all the authors are original and unique, raise different topics in their works, and use different places of exposure: from the street to the museum, from the material art to the digital one, the symbolic aspect in their work will be dominating. These connotations could be taught at schools in Europe for teenagers. If cultural memory and experience are added to this learning, a person with a high probability would understand or be more attentive to the work of art. The dominance of symbolism in contemporary art is because the visual perception of information has become a significant part of modern life in the global world and it is still developing due to technological progress. Pictures provide a universal language. Visual art could speak to people all over the world.

The research aims to investigate whether the application of the symbolic approach in art education for teenagers in Europe has a positive impact because it is connected with the visual perception of information, has practical applications, and is productive in the teaching of deaf teenagers.

Literature Review

The purpose of this essay is to show the importance of using the symbolic approach for the contemporary art education of European teenagers. This paper seeks to clarify by an analysis of numerous academic and research articles, and books that are related to the symbolic communication between the author and the viewer in art. All the scientific sources that are used in this essay can be divided into two large groups.

Firstly, the question of art literacy is extensively explored from the semiotic point of view, because semiotics is a science that studies signs and symbols in the process of communication (Lotman, 2004). Visual perception claims to be dominant among teenagers nowadays due to the development of mass media. They are likely to read pictures rather than text. The ability of our brain to search for familiar symbols in visual communication has been explored by Suyundikova (2021). Barths (2013) described the intuitive action of seeking already-known symbols. Assmann (2014) has been studying the phenomenon of cultural memory. His investigations are significant in understanding contemporary artworks in connection with the signs and symbols from classical paintings. Kristeva (1980) continued to examine this issue interpreting familiar symbols in a new way, giving them modern connotations. She explained this aspect as intertextuality (ibid.). It is important to understand intertextuality as a means of communication between two or more artworks (Alfaro, 1996). Rose (2016) investigated the appearance of classical symbols in contemporary art paintings as well. Thoman & Jolls (2005) highlight the significance of the semiotic approach by focusing on the search for meanings, attitudes, and context in addition to the straightforward decoding of the messages not only in art but in the modern world in general. Another significant reason to apply symbolic approach is the high perception of the symbols by deaf students. The hearing challenged are mostly visual readers (Thakur et al., 2023).

On the other hand, the issue of art education among teenagers was significantly investigated from the communicative point of view. For instance, Wittgenstein (1992) claimed that people turned all the messages received in their heads into pictures. According to him, the cause of communication problems is that men generate individual images in their minds, looking at the same thing. Simbircheva declares that most of the texts nowadays are forced to be changed in a visual format to be understandable for the audience (2013).

There are a lot of practical examples of using images to decode the message of the artwork. For instance, Peter Greenway explores the symbolism of the classical Rembrandt painting «The Night Watch» and makes a movie «Nightwatching» (2007) about his vision. The semiotic approach was applied in the Albertina Museum in Vienna, at the Jean-Michel Basquiat's exhibition. Here teenagers were given a task to find certain signs in the pictures and then tutors explained the meanings of the artworks through these findings. Painters of the Middle ages encoded their messages in the artworks giving meanings to the objects (Ozgenç Erdogan, 2018).

To underline the significance of this research it has been explored statistics data of the UN and UNESCO.

This study of the literature aims to summarize the most significant academic sources related to the symbolic-oriented approach to art literacy among teenagers and indicate the vector of developing the idea.

Visual perception

Using the symbolic approach provides a positive impact on the understanding of artworks because it is related to the visual perception of information. With the help of decoding signs and symbols in the painting people can understand the message of its author. A person realizes 90% of information through the visual channel, and the brain processes 80% of the information in a figurative form and 20% in a verbal form (Suyundikova et al., 2021). Verbal and written texts are actively translated by graphic code systems, which is indicated as a visualization process (Simbirtseva, 2019). The visual thinking of a modern person affects the sphere of art, requiring clear and easy-to-read symbols from the artists that are familiar to the young generation. UNESCO stated:

The school and the family share the responsibility of preparing the young person for living in a world of powerful images, words and sounds. Children and adults need to be literate in all three of these symbolic systems, and this will require some reassessment of educational priorities. ("GRUNWALD DECLARATION ON MEDIA EDUCATION," 1982)

Teenagers need to be literate in symbolic systems, and this will require some reassessment of educational priorities (Thoman & Jolls, 2005). This announcement emphasizes the importance of the symbolic approach that was widely explored from the semiotic point of view. Until the second half of the 20th century, the analysis of works of art was very descriptive. Now it is associated with a more analytical approach. Semiotics is a science that studies signs, symbols and sign systems. According to Lotman (2004), semiotics should be understood as the science of communication systems and signs used in the process of communication. The semiotic approach can be successfully applied in the study of communication between the author and the audience. The work of art here will act as a medium through which the author wants to convey his thoughts and ideas to the audience. Semiotics pays attention not only to the simple decoding of the message but also to the search for meanings, attitudes and context. It focuses on the processes of communication and meaning formation. Wittgenstein (1992) states that people think in pictures. Communication problems arise because people create different images when talking about the same thing. Accordingly, one painting generates different images in the viewer's mind. Therefore, understanding contemporary artwork could be different. Semiotics could explain the meaning of certain signs and symbols to help teenagers figure out the meaning of the artwork. It is connected with the visual perception of information and is common for young men. It is closely connected with the computer games sphere. The search for already known signs in video games is called «easter eggs hunt». This is an example of how our brain tries to find meaning in everything and forms connections. Our subconscious intuitively tries to recognize familiar symbols and decipher the message (Barthes, 2013). The dominance of symbolism in contemporary art is because the visual perception of information has become a significant part of modern life in the global world and it is still developing due to technological progress. Seeking for certain symbols could be a creative and interesting process during the lesson. As a result, semiotics as a science that is deeply connected with visual symbols has an optimistic perspective on teaching art literacy among teenagers. The symbolic-oriented approach in art education has a positive influence on the perception of the pieces of art by teenagers.

Practical examples

Furthermore, there are numerous effective practical examples of explaining pieces of art using a symbolic method. For instance, vanitas was a popular genre of art during the Baroque times. These are numerous still-life paintings where each object has a certain meaning (Ozgenc Erdogdu, 2018). Such artworks could be compared with the texts that could be easy to read by educational people of that time. Modern researchers often apply the semiotic approach to decode the meaning of classical paintings. This method is called iconography. It is based on the interpretation of visual signs and is widely used during the analysis of classical paintings (Rose, 2016). A good example of the detailed decoding of an artwork symbols is the analysis of Rembrandt's painting «The Night Watch», made by Peter Greenaway in his movie «Nightwatching» (2007). He carefully analyzed the objects, surroundings, and heroes. Based on this exploration, Greenaway built his theory about the plot of the painting and made a movie about his guesses that was awarded during the Venice Film Festival. Symbols and signs from classical art already exist in human memory. This phenomenon is called cultural memory. It exists inside the culture and uses the language of symbols in literature, music, paintings, and sculpture. Due to cultural memory, people are never exclusively contemporaries of their era (Assmann, 2014). Artists interpret familiar images in a new way, giving them new meanings. This process is described as intertextuality. This term was firstly used by Kristeva (1980). It is the act of creating a novel sign system by imbuing multiple sign systems with new meanings (Kirill, 2015). Intertextuality should be understood as a way of exchanging between two or more texts (Alfaro, 1996). An actual example of using semiotics to teach teenagers is an educational program at the Albertina Museum in Vienna, during the Basquiat exhibition in 2022 (BASQUIAT the Retrospective, 2022). The task for young men was to find artworks matching a set of symbols and signs which Basquiat used. The symbols were: crown, skull, fist, halo (of a saint), cap of a police officer, foot, bone, ©, house/skyscraper and crocodile. Through their interpretation, curators explained to the teenagers the meanings of the artworks. Such visual methods of investigation of paintings showed deeper involvement among the teenagers compared to traditional museum lectures about the painter. Viewers will be able to understand their ideas and message by developing their artistic literacy based on an understanding of symbolic images from classical and contemporary art. To summarize, the explanation of visual artworks with the help of a symbolic approach has several positive examples in practice.

Teaching deaf teenagers

Symbolic-oriented approach in contemporary art education could be implemented for teaching deaf teenagers. According to United Nations statistics, more than 70 million people around the world

are deaf (*International Day of Sign Languages | United Nations, n.d.*). They expect that by the 2050 year one-third of the Earth's population will have hearing problems. Studies show that about 17% of teenagers have some level of hearing loss (*How to Prevent Hearing Loss in Young People, 2023*). This process affects the ability to read. Students with normal hearing read by transforming phonic sounds into words. Hearing impaired have little to no psionic ability, making them visual readers who rely on images while reading (*Thakur et al., 2023*). Therefore, it is easier for them to perceive pictures than written text that is most used in the museum space. In general, most of the cultural spaces are focused on education with the help of gesture language. This is a very complicated process because verbal elements (words) are translated into the spatial dimension. Knowledge in the semiotic field could add to and enrich such educational programs. Moreover, the compensation for impaired functions of the auditory analyzer is the development of visual, kinesthetic and tactile-vibrational sensitivity. Vision becomes the main channel of information perception for a deaf person. Besides the development of deaf programs in museums is an actual thing because of the United Nations Convention about equal access to the organizations of all groups of people (*Iosilevich, 2018*). It requires museums to provide disabled people with the same experience offered to other people. That means if a cultural space has an exhibition for the hearing people, it should also provide the same opportunities to the deaf visitors. Indeed, teenagers who are deaf could benefit from semiotics instruction because it is a visual-oriented method of teaching contemporary art.

Conclusion

This essay aims to demonstrate the advantages of teaching and literacy to teenagers using symbolic-oriented methods in Eupore nowadays. It was determined that such an approach has a positive impact because of several significant reasons. Firstly, symbolic understanding of information is focused on the visual perception of the people. In view of the fact, the fact that the visual channel is dominating it has significant perspectives in using for education of contemporary art. Furthermore, the importance of understanding modern signs and symbols is underlined in the UN convention. Due to this reason, it is actual to use the investigations in the field of semiotics since this science focuses on the study of signs and symbols in the process of communication, including in the cultural sphere.

Moreover, this essay provides several practical examples of the implementation of a symbolically oriented approach to art education. The *vanitas* genre was mentioned as an example of communication between the author and the viewer of a work of art through the language of signs. Peter Greenaway's film and Jean-Michel Basquiat's exhibition in Vienna were cited as modern examples. The choice of these examples was justified by the mention of academic research in the field of cultural memory and iconography. From a theoretical point of view, they illustrate the importance of identifying symbols and signs in art.

Another important aspect of this essay is the explanation of the ability to implement a symbolic approach in the education of deaf students. The importance of the development of this topic was shown by UN statistics about deaf teenagers. Investigations in the field of teaching people with hearing loss show that they can more easily perceive visual symbols and images than the textual information that is generally used in art education. Moreover, the convention of the UN claims equal access to the organizations for all groups of visitors (*Convention on the Rights of Persons With Disabilities (CRPD) | Division for Inclusive Social Development (DISD), n.d.*). This statement raises a question of wide perspective for investigations of a symbolic-oriented approach to art education not only at schools but also in various cultural institutions.

In summary, this paper argued that the symbolic-oriented approach in the teaching of contemporary art for teenagers has numerous advantages. Among them, we will indicate the dominance of visual perception, positive implementation in practice that is supported by theoretical investigations, and perspectives on the ability to teach deaf students. To better understand the application of these results, future studies could address the detailed explanation of contemporary art symbols and build a specific dictionary of them for teenagers to improve their perception of contemporary art.

References

1. Alfaro, M. J. M. (1996). INTERTEXTUALITY: ORIGINS AND DEVELOPMENT OF THE CONCEPT. *Atlantis*, 18(1/2), 268–285.
2. Assmann, A. (2014, September 26). *Transnational Memories*. *European Review*, 22(4), 546–556. <https://doi.org/10.1017/s1062798714000337>

3. Barthes, R. (2013, March 12). *Mythologies*. Macmillan. http://books.google.ie/books?id=Xw9UDAAAQBAJ&dq=Bartes+R.+Mythologies.&hl=&cd=1&source=gbs_api
4. Iosilevich. (2018, January 12). *This sign language project brings the deaf community to museums – Museem*. Museem. Retrieved April 29, 2024, from <https://www.museem.com/this-sign-language-project-brings-the-deaf-community-to-museums/>
5. Kirill, F. (2015, September 30). J. Kristeva's intertextuality concept as transformation of the literary tradition theory. *Ideas and Ideals*, 2(3), 120–13. <https://doi.org/10.17212/2075-0862-2015-3.2-120-130>
6. Kristeva, J. (1980). *Word, Dialogue and Novel*. In L. S. Roudiez (Ed.), *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art* (pp. 64-91). New York, NY: Colombia University Press.
7. Lotman, J. M. (2004, January 1). *Semiosphere*. http://books.google.ie/books?id=iq_jAAAAMAAJ&q=lotman%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BE%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0&dq=lotman%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BE%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0&hl=&cd=1&source=gbs_api
8. Ozgenc Erdogdu, N. (2018, February 28). *VANITAS IMAGES IN 17th DUTCH PAINTING ART*. *Ulakbilge Dergisi*, 6(21). <https://doi.org/10.7816/ulakbilge-06-21-02>
9. Rose, G. (2016, March 26). *Visual Methodologies*. SAGE. http://books.google.ie/books?id=hsijCwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Rose,+Gillian.+Visual+Methodologies:+An+Introduction+to+Researching+Visual+Materials.+Los+Angeles:+Sage+Publications,+2012.+Print.&hl=&cd=1&source=gbs_api
10. Simbirtseva, A. (2019). *VISUAL IN MODERN CULTURE*. *Theory and Philosophy of Culture*, 31–34.
11. Suyundikova, M. K., Zhumataeva, E. O., Suyundikov, M. M., & Snopkova, E. I. (2021, March 17). *Prerequisites defining the trajectory of creative thinking*. *The Education and Science Journal*, 23(3), 75–100. <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2021-3-75-100>
12. Thoman, E., & Jolls, T. (2005, April 1). *Media Literacy Education: Lessons from the Center for Media Literacy*. *Teachers College Record: The Voice of Scholarship in Education*, 107(13), 180–205. <https://doi.org/10.1177/016146810810701309>
13. *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) | Division for Inclusive Social Development (DISD)*. (n.d.). <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd>
14. *GRUNWALD DECLARATION ON MEDIA EDUCATION*. (1982, January 22). In <https://milobs.pt/wp-content/uploads/2018/06/The-Gr%C3%BCnwald-Declaration-on-Media-Education.pdf>. Retrieved April 29, 2024, from <https://milobs.pt/wp-content/uploads/2018/06/The-Gr%C3%BCnwald-Declaration-on-Media-Education.pdf>
15. *UNESDOC*. (1999, August). *UNESDOC*. Retrieved May 2, 2024, from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000262576>
16. *International Day of Sign Languages | United Nations*. (n.d.). United Nations. <https://www.un.org/en/observances/sign-languages-day#:~:text=According%20to%20the%20World%20Federation,distinct%20from%20the%20spoken%20languages.>
17. *How to Prevent Hearing Loss in Young People*. (2023, August 24). Cedars-Sinai. Retrieved April 29, 2024, from <https://www.cedars-sinai.org/blog/hearing-loss-in-young-people.html#:~:text=An%20estimated%2017%25%20of%20teenagers,to%20the%20World%20Health%20Organization.>

Cultural sciences

CADASTRAL TREE OF THE UNIVERSAL ENCYCLOPAEDISM (Comparative analysis)

Stoyan Denchev

Prof. DSc.,

University of Library Studies and Information Technology

Alexandra Kumanova

Prof. DSc.,

University of Library Studies and Information Technology

КАДАСТРАЛНО ДЪРВО НА ПЛАНЕТАРНИЯ ЕНЦИКЛОПЕДИЗЪМ (Компаративистичен анализ)

Стоян Денчев

Проф. д.ик.н.,

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Александра Куманова

Проф. д.п.н.,

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Abstract

The extract is based on a comparative analysis of 90 encyclopedias in as a whole 1 540 typographic units of different editions, written in 17 languages (Arabic, Bulgarian, Chinese, English, Farsi, French, German, Greek, Hindi, Hungarian, Italian, Latin, Old Greek, Polish, Roumanian, Russian and Spanish) in the toposes of the universal encyclopaedism – a phenomenological summary of the national and regional encyclopedias and various encyclopaedic schools. It is presented the phenomenon of the encyclopaedism in the term-system. It is revealed the methododlogy of the mapping of the universal encyclopaedism as a rhizome-reticular construction which is aiming the partition of the universal encyclopedias all over the world. It is emphasized the universal root of the general encyclopedias in XVIII-XXI c., from the bibliophile tradition of France, the system of the theology and the pedagogics in the education. The cadastral tree of the universal encyclopaedism permits to observe the universal encyclopedias as a product of the holistic thought of the whole philosophical-information picture of the world, which is close to the theology, the universal bibliography and the education. The theology, the bibliography and the education are noted as the “three whales” on which is based the encyclopaedica. The universal encyclopedias are differentiated in dichotomy – works by particular authors and by large teams. Are denoted two parallel groups – encyclopedias particular authors (in alphabetical order of titles) / (authors and editors of the large teams (in alphabetical order of titles). It was created a chronological discourse of the encyclopaedism (by years of the publications). The encyclopaedias are ordered by toponims of the editions (places of publication – by cities; by states; by publishing houses, etc. The encyclopaedias are configurated also by volumes (chronologically and alphabetically): one- and multy volume. The cadastral tree of the universal encyclopaedism permits to observe in unity the universal encyclopaedias.

Анотация

Екстрактът е базиран от компаративистичния анализ на 90 енциклопедии в общо 1 540 типографски единици на различни издания, които са написани на 17 езика (английски, арабски, български, гръцки, испански, италиански, китайски, латински, немски, полски, румънски, руски, старогръцки, унгарски, фарси, френски и хинди) в топосите на универсалния енциклопедизъм – феноменологично обобщение на националните и регионални енциклопедии и на различните енциклопедични школи. Разгледан е феноменът на енциклопедизма в терминосистема. Разкрита е методологията на картографиране на планетарния енциклопедизъм като ризомно-ретикуларно построение, което има за цел да районира универсалните енциклопедии по земното кълбо. Разкрито е универсалното коре-

нище на универсалните енциклопедии през XVIII-XXI в., израстващо от библиофилските традиции на Франция, систематиката на теологията и интенцията на педагогиката в образователната сфера. Кадастралното дърво на планетарния енциклопедизъм позволява в единство на бъдат разгледани универсалните енциклопедии, които са плод на холистичното мислене за цялостна философско-информационна картина на света, което е родствено на целеполагането и в теологията, и в световната универсална библиография – и чрез последната – и в образованието. Теологията, библиографията и образованието са показани като „трите кита“, на които израства енциклопедиката. Универсалните енциклопедии са диференцирани дихотомично – на такива, които са дело на отделни автори, и създадени от авторски колективи. Изведени са два паралелни свода – на енциклопедиите от отделни автори (по азбучен ред на заглавията) / (автори и издатели и на от обширни авторски колективи (по азбучен ред на заглавията). Създаден е хронологичен дискурс на енциклопедизма (по години на публикациите). Енциклопедиите са градиращи и по топоними на изданията (по местоиздаване на публикациите – по градове; по местоиздаване на публикациите – по градове / държави; по държави / градове; по страни, посочени в издателските данни с колективен автор (без град) (издателства и други учреждения и организации). Конфигурирани са сводове на енциклопедиите по томовете (по количество – в низходяща градация на томове; вътрешна подредба на изданията: хронологично-азбучна): многотомни и еднотомни енциклопедии.

Keywords: encyclopedias, universal mapping of the knowledge, chronology, toponimy

Ключови думи: енциклопедии, планетарно картографиране на познанието, хронология, топонимия

I. Увод: Феноменът на енциклопедията

Енциклопедията е вид справочник, съдържащ обобщение на цялата системна информация от всички области на знанието или от дадена негова сфера. Енциклопедиите включват набор от тематични статии, които обикновено са подредени по азбучен ред на заглавията. За разлика от речниковите дефиниции, които се концентрират върху лингвистичната информация за съответния термин, енциклопедичните статии наблягат на фактологичната информация за обекта, обозначаващ от термина, понятието или името. Енциклопедии съществуват от около две хилядолетия, като най-старата запазена е от I в. – „Естествена история“ („Naturalis Historia“) на Плиний Стари (Gaius Plinius Secundus, 23-79). Съвременните енциклопедии водят началото си от XVIII в. Терминът „енциклопедия“ (лат.: *encyclopaedia, encyclopaedia*) идва от гръцките думи: *enkyklios + paideia* – „общо образование“ или „цялостно (пълно) знание“. Думата „енциклопедия“ се използва за пръв път на старогръцки във формата (старогр.: *ἐγκυκλοπαίδεια*), която произлиза от класическия елински – *ἐγκύκλιος παιδεία* – „образование в пълен кръг“, „общо познание“ – „ἐγκύκλιος“ – букв.: „кръгъл“ + „образование, отглеждане на дете“.

Енциклопедизъм е цялостна системна осведоменост в различни области на знанието. С понятието „енциклопедика“ се обозначава образователния научен комплекс от: 1) предназначенията за справочно-информационни цели енциклопедии; 2) разкриването на феномена на енциклопедичното мислене – фундираност от световната универсална библиография (А. Куманова); 3) когнитивната платформа на човечеството по целия му културен планетарен ареал (С. Денчев, А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев). По този начин под енциклопедика се разбира третираните като образователна справочно-информационна цялост: енциклопедични издания (I); енциклопедична информация (II); енциклопедични данни (III). Това обобщено понятие (енциклопедика) е сбита и съкратена форма, обозначаваща изброените компоненти като системно диалектическо единство (енциклопедични издания – енциклопедична информация – енциклопедични данни: I-III) [1, с. 1491-1800]. В основата на енциклопедиката и енциклопедизма, такива каквито ги различаваме и познаваме днес, е Обществото на Иисус (Societas Iesu, 1534-). По-голямата част от първите енциклопедисти и съставители на енциклопедията във Франция по времето на класицизма и Просвещението (Д. Дидро /Denis Diderot, 1713-1784/, Ф.-М. А. Волтер /F. M. A. Voltaire, 1694-1778/ и Ш. Л. дьо Монтескьо /Ch.-L. de Montesquieu, 1689-1755/) са получили образованието си именно от йезуитите. Особен тласък на енциклопедията и енциклопедизма дава основаването на Френската академия на науките (1666), както и френските държавници

– кардинал Ришельо (Richelieu, 1585-1642), кардинал Мазарини (Mazarin, 1602-1661) и Жан-Батист Колбер (Jean-Baptiste Colbert, 1619-1683). Най-общо енциклопедиите се разделят на: 1. Общи или универсални; 2. Предметни или отраслови; 3. Регионални; 4. Тематични; 5. Проблемни; 6. Персонални... Когато енциклопедичните статии са кратки по обем и предлагат само тълкуване на понятията, изданията се наричат енциклопедични речници. Справочно-информационно погледнато, енциклопедиите от типа на „Encyclopedia Americana“, „Encyclopedia Britannica“, „Encyclopedia Iranica“, „Encyclopedia of Islam“, „Encyclopaedia Universalis“, „Grande encyclopédie Larousse“, „Meyers Grosses Universal Lexicon“, „The New Caxton Encyclopedia“, „Большая советская энциклопедия“, „Большая российская энциклопедия“... се намират на разположение и на библиотекаря, и на читателя на библиотеката – физически или виртуално, – но, третиран като ризоматична историографска система от връзки и зависимости, са образи на космогоничната – планетарна – реална идеална метафизична библио-инфо-ноосфера – информацията по земното кълбо.

II. Методология: ризомно-ретикуларно картографиране

В тук цит. издания са маршрутните, фиксиращи магистралите на установяването на факти, документи, метасистеми и философски картини на връзки между нещата. Към научното познание на феноменологията и на библиотекаря, и на библиотеката, и на адресата на информация в постмодерното ни съвремие е насочена и глобалната стратегия на ЮНЕСКО за науката към 2030 г., ориентирана към парадигмалните зависимости: повишаване на научната и теоретико-приложната тежест – на методологията (философията) на познанието [2].

III. Резултати: Коренище

Знаменитите и с непреходна слава общи енциклопедии са в две, условно разделени, поредици: създадени от отделни автори и обширни колективи. Кадастровото дърво на енциклопедизма включва 90 енциклопедии и то съдържа общо 1 540 типографски единици – тома (т.) / части (ч.) / книги (кн.) / випуски (vip.) на различни издания. Във фокуса на внимание е планетарното енциклопедично движение, което в съвременния си вид на повсеместно разпространение по земното кълбо е надграждащо библиографските и библиофилските традиции във Франция от XVI в.

Съществено е значението на издателско-търговското енциклопедично дружество „Гролиър“ (Grolhier), което е названо с името на библиофилския клуб в Ню Йорк (САЩ), който пък от своя страна е кръстен на името на известния френски библиофил и библиограф Жан Гролие дьо Сервиер, виконт д'Агизи (Jean Grolier de Servières, viscount d'Aguisy, 1490-1565), чиито книги имат прочути изключителни подвързии – първите в света. Тази крусиална обвързаност на енциклопедизма с библиографията и библиофилството е изходна за компаративистичното модерно когнитивно съотнасяне на трите феномена в образователен дискурс. Английският енциклопедист и автор на една от първите енциклопедии Ефраим Чеймбърс (Ephraim Chambers, 1680-1740) заслужено заема историческото място да е сред първопроходците на съвременния енциклопедизъм с неговата „Циклопедия“ / „Cyclopaedia“ в 2 т. (London, 1728). На знаменития френски философ, просветител, писател, художествен критик Дени Дидро (Denis Diderot, 1713-1784) принадлежи за вечни времена уникалната роля на основател и редактор на „Енциклопедия или Тълковен речник на науките, изкуствата и занаятите“ / „Encyclopedie, ou Dictionnaire raisonne des sciences, des arts et des métiers“ в 28 т. (Paris, 1751-1772) – вж: първ. компакт изд. на тр.: в 5 т. (New York, 1969). Професорът по теология Йохан Самуел Ерш (Johann Samuel Ersch, 1766-1828) – библиограф, основател на немската библиография и литературоведът Йохан Готфрид Грубер (Johann Gottfried Gruber, 1774-1851) стават и автори, и издатели на великото първо широкомащабно енциклопедично издание „Обща енциклопедия на науките и изкуствата“ / „Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Kunst“ в 167 т. (Leipzig: F. A. Brockhaus, 1819-1889), в което участват и редица други издатели – като Фридрих Арнолд Брокхаус (Friedrich Arnold Brockhaus, 1772-1823), който в 1814 г. основава в Лайпциг известното издателство за енциклопедична литература „Брокхаус“ (Brockhaus) и негови екзистенциални върхове стават: еднотомн. енциклопедия „Малкият Брокхаус“ / „Der kleine Brockhaus“ (Leipzig, 1925) и 20-т. енциклопедия „Големият Брокхаус“ / „Der Grosse Brockhaus“ (В 20 т. – Leipzig, 1928-1939). Немският издател и основател на издателство „Хердер“ (Herder) (1808) Бартоломеус Хердер (Bartholomäus Herder, 1774-1839) (1808) ще продължи линията на Фр. Арн. Брокхаус и ще издаде не само известната енциклопедия „Herders Conversations-Lexikon“ (Freiburg im Breisgau, 1854), но и – многократно преиздаваната 9-т. енциклопедия „Der Grosse Herder“ (Freiburg, 1931). Немският

публицист и издател Йозеф Майер (Joseph Meyer, 1796-1856) довежда до апотеоз библиографската първооснова на енциклопедизма, като основава издателство „Библиографски институт“ (Bibliographisches Institut) (1826), в което публикува енциклопедични справочници с връх – също многократно преиздаваната 46-м. енциклопедия „Meyers Lexikon“ (Leipzig, 1839) и 8-м. енциклопедия „Meyers neues Lexikon“ (Leipzig, 1961-1964), претърпяващи множество издателски модификации – вж: „Meyers grosses Konversations-Lexikon“ (Leipzig, 1909). Аналогично на английските и немските енциклопедични традиции, се изгражда и френската издателска къща „Ларус“ (Larousse) – един от най-значимите европейски издателски центрове, специализиран в справочна литература – речници, енциклопедии. Основан е през 1854 г. от френския филолог, педагог, езиковед, лексикограф и издател Пиер Ларус (Pierre Athanase Larousse, 1817-1875). На него принадлежи огромен културологичен шлейф от принципно по-кавалетни енциклопедични издания в световната справочно-библиографска парадигма, който е постоянно преиздаван и в наши дни: 7-м. „Nouveau Larousse illustré“ (Paris, 1897-1904), еднотомн. „Petit Larousse illustré“ (Paris, 1905), еднотомн. „Larousse mensuel illustré“ (Paris, 1907), 2-м. „Larousse pour tous“ (Paris, 1907-1910), еднотомн. „Nouveau petit Larousse illustré“ (Paris, 1924), 2-м. „Grand memento encyclopédique Larousse“ (Paris, 1941), прочути с базовото 15-м. издание – вж: „Grand Dictionnaire universel du XIX siècle“ (Paris, 1866-1876).

IV. Дискусия: Универсални енциклопедии на отделни автори и колективи

IV. I. ... от отделни автори (по азбучен ред на заглавията): „Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Kunst“ (Ersch – Gruber) / (автори и издатели: Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber) (B 167 m. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1819-1889); „Cyclopaedia“ / Ephraim Chambers (B 2 m. London, 1728); „Dicționarul enciclopedic ilustrat Cartea Românească“ / Gheorghe Adamescu, Ion-Aurel Candrea (B 2 m. București, 1926-1931); „Enciclopedie Română“ / Corneliu Diaconovici (B 3 m. Sibiu, 1898-1904); „Encyclopaedia Cursus Philosophici“ / Johann Heinrich Alstedius (B 7 m. Herborn, 1620); „Encyklopedia Powczechna“ / Samuel Orgelbrand (B 16 m. Warszawa, 1859-1868); „Ilustrowana encyklopedia Trzaski, Everta i Michalskiego“ / Władysław Trzaski, Ludwika Józefa Evert, Jana Michalski (B 5 m. Warszawa, 1924-1938); „Uj Lexikon“ / (автори и издатели: László Dormándi, Vilmos Juhász) (B 8 m. Budapest, 1936).

IV. II. ... от обширни авторски колективи (по азбучен ред на заглавията): „American peoples encyclopedia“ (B 20 m. USA, 1948-1976); „Aschehougs konversationsleksikon“ (B 6 m. Oslo, 1907-1913); „Australian encyclopaedia“ (B 2 m. Sydney, 1925-1926); „Bonniers konversationslexikon“ (B 15 m. Uppsala, 1922-1929); „Chambers's encyclopaedia“ (издатели: братята William and Robert Chambers) (B 10 m. Edinburgh, 1859); „Colliers encyclopedia“ (издател: Peter Fenelon Collier) (B 20 m. USA, 1949); „Diccionario enciclopédico abreviado“ (B 9 m. Madrid, 1957); „Diccionario enciclopédico Salvat“ (B 20 m. Barcelona, 1935); „Diccionario enciclopédico UTENA“ (B 10 m. Mexico, 1949); „Diccionario historico-enciclopédico de la Republica de El Salvador“ (B 12 m. El Salvador, 1946); „Dictionnaire complet illustré“ (B 1 m. Paris, 1889); „Dictionnaire encyclopédique Quillet“ (B 6 m. Paris, 1934); „Eerste nederlandsche systematiseh ingerichte encyclopaedia“ (B 10 m. Amsterdam, 1952); „Encyclopaedia Americana“ (Lieber) (издател: Francis Lieber) (B 13 m. Boston, 1829-1833); „Enciclopedia Chilena“ (B 16 m. Chile, 1948-1971); „Enciclopedia Hoepli“ (издател: Ulrico Hoepli) (B 6 m. Milano, 1955); „Enciclopedia Italiana“ (B 36 m. Roma, 1929-1936); „Enciclopedia Labor“ (B 9 m. Barcelona, 1955-1960); „Enciclopedia României“ (B 6 m. București, 1938-1943); „Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana“ (Espasa) (издател: José Espasa Anguera) (B 72 m. Barcelona, 1908-1930); „Enciclopedia universale illustrata“ (B 7 m. Milano, 1887); „Enciklopedija Jugoslavije“ (B 8 m. Zagreb, 1955-1971); „Encyclopaedia Britannica“ (Britannica) (B 32 m. Edinburgh, 1768-1771); „Encyclopaedia Hebraica“ (B 32 m. Tel Aviv, 1944-1980); „Encyclopaedia Indica“ (Hindi Vishvakosh) (B 4 m. India, 1969-1970); „Encyclopædia Universalis“ (B 30 m. Paris, 1968-1975); „Encyclopedia Americana“ (Americana) (B 16 m. New York, 1902); „Encyclopedia Canadiana“ (B 3 m. Ottawa, 1957); „Encyclopedia of Canada“ (B 2 m. Toronto, 1935-1937); „Encyclopédie française“ (B 20 m. Paris, 1935-1939); „Encyclopédie méthodique“ (B 206 m. Paris, 1782-1832); „Encyclopedie, ou Dictionnaire raisonne des sciences, des, arts et des métiers“ (Diderot) (B 28 m. Paris, 1751-1772); „Encyklopedia ogólna wiedzy ludzkiej“ (B 12 m. Warszawa, 1872-1877); „Encyklopedia podręczna ilustrowana“ (B 6 m. Lwow, 1905-1906); „Encyklopedia polska“ (B 19 m. Kraków, 1912-1919); „Encyklopedia Powczechna Ultima Thule“ (B 10 m. Warszawa, 1927-1939); „Ensiklopedia Indonesia“ (B 9 m. Indonesia, 1954); „Everymen's Encyclopedia“ (B 12 m. London, 1913); „Funk and Wagnalls New Standard Encyclopedia“ (издатели: Isaac Kaufmann Funk, Adam Willis Wagnalls) (B 25 m. USA, 1931); „Gran enciclopedia Argentina“ (B 9 m. Buenos Aires, 1959); „Grand memento encyclopédique Larousse“ (B 2 m. Paris, 1941); „Grand Larousse encyclopédique en 10

volumes" (B 10 m. Paris, 1960-1964); „Grande dizionario enciclopedico" (B 28 m. Roma, 1933-1939); „Grande enciclopedia portuguesa e brasileira" (B 40 m. Lisboa, 1935); „Grande encyclopédie de la Belgique et du Congo" (B 2 m. Bruxelles, 1938); „Grolier's Encyclopedia of Knowledge" (B 20 m. USA, 1941); „Der Grosse Brockhaus" (B 20 m. Leipzig, 1928-1939); „Der Grosse Herder" (издател: Bartholomäus Herder) (B 9 m. Freiburg, 1931); „Hrvatska enciklopedija" (B 3 m. Zagreb, 1999-2009); „Larousse mensuel illustré" (B 1 m. Paris, 1907); „Larousse pour tous" (B 2 m. Paris, 1907-1910); „Der kleine Brockhaus" (B 1 m. Leipzig, 1925); „Mala encyklopedia powszechna" (B 6 m. Warszawa, 1970); „Meyers Lexikon" (B 46 m. Leipzig, 1839); „Meyers neues Lexikon" (B 8 m. Leipzig, 1961-1964); „Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenacka" (B 4 m. Zagreb, 1925-1929); „Neoterion enkyklopaedikon lexikon" (B 18 m. Athens, 1945-1960); „New American Cyclopaedia" (B 16 m. New York, 1858-1863); „Nordisk familjebok" (B 6 m. Stockholm, 1876-1899); „Norsk Allkunnenbok" (B 10 m. Oslo, 1948); „Norsk Lomme-Konversations-Lexikon" (B 20 m. Oslo, 1891); „Nouveau Larousse illustré" (B 7 m. Paris, 1897-1904); „Nouveau Larousse universel" (B 17 m. Paris, 1948-1949); „Nouveau petit Larousse illustré" (B 1 m. Paris, 1924); „Nouvissima enciclopedia illustrata" (B 16 m. Milano, 1952); „Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda" (B 8 m. Zagreb, 1977-1982); „Petit Larousse illustré" (B 1 m. Paris, 1905); „Salmonsens Konversationsleksikon" (B 19 m. København, 1891-1900); „Schweizer Lexikon" (B 12 m. Basel, 1945-1948); „Store Nordiske Konversations-Leksikon" (B 26 m. København, 1916-1924); „Svensk uppslagsbok" (B 30 m. Malmö, 1929-1939); „Telugu vishvakosh" (B 22 m. USA, 2003); „Tiirk ansiklopedisi" (B 33 m. Istanbul, 1951); „Wielka encyklopedia powszechna" (B 22 m. Warszawa, 1929-1938); „The World Book Encyclopedia" (B 22 m. Chicago, 1917); „World scope encyclopedia" (B 20 m. New York, 1945)...

V. Заключение

V. I. Хронологичен дискурс на енциклопедизма (по години на публикациите) обозначава генезиса на феномена: „Encyclopaedia Cursus Philosophici" / Johann Heinrich Alstedius (B 7 m. Herborn, 1620); „Cyclopaedia" / Ephraim Chambers (B 2 m. London, 1728); „Encyclopedie, ou Dictionnaire raisonne des sciences, des arts et des métiers" (Diderot) (B 28 m. Paris, 1751-1772); „Encyclopaedia Britannica" (Britannica) (B 32 m. Edinburgh, 1768-1771); „Encyclopédie méthodique" (B 206 m. Paris, 1782-1832); „Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Kunst" (Ersch – Gruber) / (автору и издателу: Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber) (B 167 m. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1819-1889); „Encyclopaedia Americana" (Lieber) (издател: Francis Lieber) (B 13 m. Boston, 1829-1833); „Chambers's encyclopaedia" (издателу: братята William and Robert Chambers) (B 10 m. Edinburgh, 1859); „Encyklopedia Powszechna" / Samuel Orgelbrand (B 16 m. Warszawa, 1859-1868); „Encyklopedia ogólna wiedzy ludzkiej" (B 12 m. Warszawa, 1872-1877); „Nordisk familjebok" (B 6 m. Stockholm, 1876-1899); „Enciclopedia universale illustrata" (B 7 m. Milano, 1887); „Dictionnaire complet illustré" (B 1 m. Paris, 1889); „Norsk Lomme-Konversations-Lexikon" (B 20 m. Oslo, 1891); „Salmonsens Konversationsleksikon" (B 19 m. København, 1891-1900); „Nouveau Larousse illustré" (B 7 m. Paris, 1897-1904); „Enciclopedia Română" / Corneliu Diaconovici (B 3 m. Sibiu, 1898-1904); „Encyclopedia Americana" (Americana) (B 16 m. New York, 1902); „Petit Larousse illustré" (B 1 m. Paris, 1905); „Encyklopedia podręczna ilustrowana" (B 6 m. Lwow, 1905-1906); „Larousse mensuel illustré" (B 1 m. Paris, 1907); „Larousse pour tous" (B 2 m. Paris, 1907-1910); „Aschehous konversationsleksikon" (B 6 m. Oslo, 1907-1913); „Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana" (Espasa) (издател: José Espasa Anguera) (B 72 m. Barcelona, 1908-1930); „Encyklopedia polska" (B 19 m. Kraków, 1912-1919); „Everymen's Encyclopedia" (B 12 m. London, 1913); „Store Nordiske Konversations-Leksikon" (B 26 m. København, 1916-1924); „The World Book Encyclopedia" (B 22 m. Chicago, 1917); „Bonniers konversationslexikon" (B 15 m. Uppsala, 1922-1929); „Nouveau petit Larousse illustré" (B 1 m. Paris, 1924); „Ilustrowana encyklopedia Trzaski, Everta i Michalskiego" / Władysław Trzaski, Ludwika Józefa Evert, Jana Michalski (B 5 m. Warszawa, 1924-1938); „Der kleine Brockhaus" (B 1 m. Leipzig, 1925); „Australian encyclopaedia" (B 2 m. Sydney, 1925-1926); „Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenacka" (B 4 m. Zagreb, 1925-1929); „Dicționarul enciclopedic ilustrat Cartea Românească" / Gheorghe Adamescu, Ion-Aurel Candrea (B 2 m. București, 1926-1931); „Encyklopedia Powszechna Ultima Thule" (B 10 m. Warszawa, 1927-1939); „Der Grosse Brockhaus" (B 20 m. Leipzig, 1928-1939); „Enciclopedia Italiana" (B 36 m. Roma, 1929-1936); „Wielka encyklopedia powszechna" (B 22 m. Warszawa, 1929-1938); „Svensk uppslagsbok" (B 30 m. Malmö, 1929-1939); „Funk and Wagnalls New Standard Encyclopedia" (издателу: Isaac Kaufmann Funk, Adam Willis Wagnalls) (B 25 m. USA, 1931); „Der Grosse Herder" (издател: Bartholomäus Herder) (B 9 m. Freiburg, 1931); „Grande dizionario enciclopedico" (B 28 m. Roma, 1933-1939); „Dictionnaire encyclopédique Quillet" (B 6 m. Paris, 1934); „Diccionario enciclopedico Salvat" (B 20 m. Barcelona, 1935); „Grande enciclopedia portuguesa e

brasileira" (B 40 m. Lisboa, 1935); „Encyclopedia of Canada" (B 2 m. Toronto, 1935-1937); „Encyclopédie française" (B 20 m. Paris, 1935-1939); „Uj Lexikon" / (автору и издателу: László Dormándi, Vilmos Juhász) (B 8 m. Budapest, 1936); „Grande encyclopédie de la Belgique et du Congo" (B 2 m. Bruxelles, 1938); „Enciclopedia României" (B 6 m. București, 1938-1943); „Meyers Lexikon" (B 46 m. Leipzig, 1839); „Grand memento encyclopédique Larousse" (B 2 m. Paris, 1941); „Grolier's Encyclopedia of Knowledge" (B 20 m. USA, 1941); „Encyclopaedia Hebraica" (B 32 m. Tel Aviv, 1944-1980); „World scope encyclopedia" (B 20 m. New York, 1945); „Schweizer Lexikon" (B 12 m. Basel, 1945-1948); „Neoterion enkyklopaedikon lexikon" (B 18 m. Athens, 1945-1960); „Diccionario historico-enciclopedico de la Republica de El Salvador" (B 12 m. El Salvador, 1946); „Norsk Allkunnenbok" (B 10 m. Oslo, 1948); „Nouveau Larousse universel" (B 17 m. Paris, 1948-1949); „American peoples encyclopedia" (B 20 m. USA, 1948-1976); „Enciclopedia Chilena" (B 16 m. Chile, 1948-1971); „Colliers encyclopedia" (издател: Peter Fenelon Collier) (B 20 m. USA, 1949); „Diccionario enciclopedico UTEHA" (B 10 m. Mexico, 1949); „Tiirk ansiklopedisi" (B 33 m. Istanbul, 1951); „Eerste nederlandsche systematiseh ingerichte encyclopaedia" (B 10 m. Amsterdam, 1952); „Nouvissima enciclopedia illustrata" (B 16 m. Milano, 1952); „Ensiklopedia Indonesia" (B 9 m. Indonesia, 1954); „Enciclopedia Hoepli" (издател: Ulrico Hoepli) (B 6 m. Milano, 1955); „Enciclopedia Labor" (B 9 m. Barcelona, 1955-1960); „Enciklopedija Jugoslavije" (B 8 m. Zagreb, 1955-1971); „Diccionario enciclopedico abreviado" (B 9 m. Madrid, 1957); „Encyclopedia Canadiana" (B 3 m. Ottawa, 1957); „New American Cyclopaedia" (B 16 m. New York, 1858-1863); „Gran enciclopedia Argentina" (B 9 m. Buenos Aires, 1959); „Grand Larousse encyclopédique en 10 volumes" (B 10 m. Paris, 1960-1964); „Meyers neues Lexikon" (B 8 m. Leipzig, 1961-1964); „Encyclopædia Universalis" (B 30 m. Paris, 1968-1975); „Encyclopaedia Indica" (Hindi Vishvakosh) (B 4 m. India, 1969-1970); „Mala encyklopedia powszechna" (B 6 m. Warszawa, 1970); „Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda" (B 8 m. Zagreb, 1977-1982); „Hrvatska enciklopedija" (B 3 m. Zagreb, 1999-2009); „Telugu vishvakosh" (B 22 m. USA, 2003)...

V. II. Топоними на изданията (по местоиздаване на публикациите – по градове): „Eerste nederlandsche systematiseh ingerichte encyclopaedia" (B 10 m. Amsterdam, 1952); „Neoterion enkyklopaedikon lexikon" (B 18 m. Athens, 1945-1960); „Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana" (Espasa) (издател: José Espasa Anguera) (B 72 m. Barcelona, 1908-1930); „Diccionario enciclopedico Salvat" (B 20 m. Barcelona, 1935); „Enciclopedia Labor" (B 9 m. Barcelona, 1955-1960); „Schweizer Lexikon" (B 12 m. Basel, 1945-1948); „Encyclopaedia Americana" (Lieber) (издател: Francis Lieber) (B 13 m. Boston, 1829-1833); „Grande encyclopédie de la Belgique et du Congo" (B 2 m. Bruxelles, 1938); „Dicționarul enciclopedic ilustrat Cartea Românească" / Gheorghe Adamescu, Ion-Aurel Candrea (B 2 m. București, 1926-1931); „Enciclopedia României" (B 6 m. București, 1938-1943); „Uj Lexikon" / (автору и издателу: László Dormándi, Vilmos Juhász) (B 8 m. Budapest, 1936); „Gran enciclopedia Argentina" (B 9 m. Buenos Aires, 1959); „The World Book Encyclopedia" (B 22 m. Chicago, 1917); „Enciclopedia Chilena" (B 16 m. Chile, 1948-1971); „Encyclopaedia Britannica" (Britannica) (B 32 m. Edinburgh, 1768-1771); „Chambers's encyclopaedia" (издателу: братята William and Robert Chambers) (B 10 m. Edinburgh, 1859); „Diccionario historico-enciclopedico de la Republica de El Salvador" (B 12 m. El Salvador, 1946); „Der Grosse Herder" (издател: Bartholomäus Herder) (B 9 m. Freiburg, 1931); „Encyclopaedia Cursus Philosophici" / Johann Heinrich Alstedius (B 7 m. Herborn, 1620); „Encyclopaedia Indica" (Hindi Vishvakosh) (B 4 m. India, 1969-1970); „Ensiklopedia Indonesia" (B 9 m. Indonesia, 1954); „Tiirk ansiklopedisi" (B 33 m. – Istanbul, 1951); „Encyklopedia polska" (B 19 m. Kraków, 1912-1919); „Salmonsens Konversationsleksikon" (B 19 m. København, 1891-1900); „Store Nordiske Konversations-Leksikon" (B 26 m. København, 1916-1924); „Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Kunst" (Ersch – Gruber) / (автору и издателу: Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber) (B 167 m. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1819-1889); „Der kleine Brockhaus" (B 1 m. Leipzig, 1925); „Der Grosse Brockhaus" (B 20 m. Leipzig, 1928-1939); „Meyers Lexikon" (B 46 m. Leipzig, 1839); „Meyers neues Lexikon" (B 8 m. Leipzig, 1961-1964); „Grande enciclopedia portuguesa e brasileira" (B 40 m. Lisboa, 1935); „Cyclopaedia" / Ephraim Chambers (B 2 m. London, 1728); „Everymen's Encyclopedia" (B 12 m. London, 1913); „Encyklopedia podręczna ilustrowana" (B 6 m. Lwow, 1905-1906); „Diccionario enciclopedico abreviado" (B 9 m. Madrid, 1957); „Svensk uppslagsbok" (B 30 m. Malmö, 1929-1939); „Enciclopedia universale illustrata" (B 7 m. Milano, 1887); „Nouvissima enciclopedia illustrata" (B 16 m. Milano, 1952); „Enciclopedia Hoepli" (издател: Ulrico Hoepli) (B 6 m. Milano, 1955); „Encyclopedia Americana" (Americana) (B 16 m. New York, 1902); „Diccionario enciclopedico UTEHA" (B 10 m. Mexico, 1949); „World scope encyclopedia" (B 20 m. New York, 1945); „New American Cyclopaedia" (B 16 m. New York, 1858-1863); „Norsk Lomme-Konversations-Lexikon" (B 20 m. Oslo, 1891); „Aschehous konversationsleksikon" (B 6 m. Oslo, 1907-1913); „Norsk Allkunnenbok" (B 10 m. Oslo, 1948);

„Encyclopedia Canadiana” (B 3 m. Ottawa, 1957); „Encyclopedie, ou Dictionnaire raisonne des sciences, des, arts et des métiers” (Diderot) (B 28 m. Paris, 1751-1772); „Encyclopédie méthodique” (B 206 m. Paris, 1782-1832); „Dictionnaire complet illustré” (B 1 m. Paris, 1889); „Nouveau Larousse illustré” (B 7 m. Paris, 1897-1904); „Petit Larousse illustré” (B 1 m. Paris, 1905); „Larousse mensuel illustré” (B 1 m. Paris, 1907); „Larousse pour tous” (B 2 m. Paris, 1907-1910); „Nouveau petit Larousse illustré” (B 1 m. Paris, 1924); „Dictionnaire encyclopédique Quillet” (B 6 m. Paris, 1934); „Encyclopédie française” (B 20 m. Paris, 1935-1939); „Grand memento encyclopédique Larousse” (B 2 m. Paris, 1941); „Nouveau Larousse universel” (B 17 m. Paris, 1948-1949); „Grand Larousse encyclopédique en 10 volumes” (B 10 m. Paris, 1960-1964); „Encyclopædia Universalis” (B 30 m. Paris, 1968-1975); „Enciclopedia Italiana” (B 36 m. Roma, 1929-1936); „Grande dizionario enciclopedico” (B 28 m. Roma, 1933-1939); „Enciclopedia Română” / Corneliu Diaconovici (B 3 m. Sibiu, 1898-1904); „Nordisk familjebok” (B 6 m. Stockholm, 1876-1899); „Australian encyclopaedia” (B 2 m. Sydney, 1925-1926); „Encyclopaedia Hebraica” (B 32 m. Tel Aviv, 1944-1980); „Encyclopedia of Canada” (B 2 m. Toronto, 1935-1937); „Bonniers konversationslexikon” (B 15 m. Uppsala, 1922-1929); „Funk and Wagnalls New Standard Encyclopedia” (издатели: Isaac Kaufmann Funk, Adam Willis Wagnalls) (B 25 m. USA, 1931); „Grolier’s Encyclopedia of Knowledge” (B 20 m. USA, 1941); „American peoples encyclopedia” (B 20 m. USA, 1948-1976); „Colliers encyclopedia” (издател: Peter Fenelon Collier) (B 20 m. USA, 1949); „Telugu vishvakosh” (B 22 m. USA, 2003); „Encyklopedia Powzechna” / Samuel Orgelbrand (B 16 m. Warszawa, 1859-1868); „Encyklopedia ogólna wiedzy ludzkiej” (B 12 m. Warszawa, 1872-1877); „Ilustrowana encyklopedia Trzaski, Everta i Michalskiego” / Władysław Trzaski, Ludwika Józefa Evert, Jana Michalski (B 5 m. Warszawa, 1924-1938); „Encyklopedia Powzechna Ultima Thule” (B 10 m. Warszawa, 1927-1939); „Wielka encyklopedia powszechna” (B 22 m. Warszawa, 1929-1938); „Mala encyklopedia powszechna” (B 6 m. Warszawa, 1970); „Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenacka” (B 4 m. Zagreb, 1925-1929); „Enciklopedija Jugoslavije” (B 8 m. Zagreb, 1955-1971); „Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda” (B 8 m. Zagreb, 1977-1982); „Hrvatska enciklopedija” (B 3 m. Zagreb, 1999-2009)...

V. III. Топоними на изданията (по местоиздаване на публикациите – по градове / държави):

Амстердам (Холандия): „Eerste nederlandse systematiseh ingerichte encyclopaedia” (B 10 m. Amsterdam, 1952); Атина (Гърция): „Neoterion enkyklopaideion lexikon” (B 18 m. Athens, 1945-1960); Базел (Швейцария): „Schweizer Lexikon” (B 12 m. Basel, 1945-1948); Барселона (Испания): „Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana” (Espasa) (издател: José Espasa Anguera) (B 72 m. Barcelona, 1908-1930); „Diccionario enciclopedia Salvat” (B 20 m. Barcelona, 1935); „Enciclopedia Labor” (B 9 m. Barcelona, 1955-1960); Бостън (САЩ): „Encyclopaedia Americana” (Lieber) (издател: Francis Lieber) (B 13 m. Boston, 1829-1833); Брюксел (Белгия): „Grande encyclopédie de la Belgique et du Congo” (B 2 m. Bruxelles, 1938); Будапеща (Унгария): „Uj Lexikon” / (автори и издатели: László Dormándi, Vilmos Juhász) (B 8 m. Budapest, 1936); Букурещ (Румъния): „Dicționarul enciclopedic ilustrat Cartea Românească” / Gheorghe Adamescu, Ion-Aurel Candrea (B 2 m. București, 1926-1931); „Enciclopedia României” (B 6 m. București, 1938-1943); Варшава (Полша): „Encyklopedia Powzechna” / Samuel Orgelbrand (B 16 m. Warszawa, 1859-1868); „Encyklopedia ogólna wiedzy ludzkiej” (B 12 m. Warszawa, 1872-1877); „Ilustrowana encyklopedia Trzaski, Everta i Michalskiego” / Władysław Trzaski, Ludwika Józefa Evert, Jana Michalski (B 5 m. Warszawa, 1924-1938); „Encyklopedia Powzechna Ultima Thule” (B 10 m. Warszawa, 1927-1939); „Wielka encyklopedia powszechna” (B 22 m. Warszawa, 1929-1938); „Mala encyklopedia powszechna” (B 6 m. Warszawa, 1970); Единбург (Шотландия): „Encyclopaedia Britannica” (Britannica) (B 32 m. Edinburgh, 1768-1771); „Chambers’s encyclopaedia” (издатели: братята William and Robert Chambers) (B 10 m. Edinburgh, 1859); Ел Салвадор (Салвадор): „Diccionario historico-enciclopedia de la Republica de El Salvador” (B 12 m. El Salvador, 1946); Загреб (Хърватска): „Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenacka” (B 4 m. Zagreb, 1925-1929); „Enciklopedija Jugoslavije” (B 8 m. Zagreb, 1955-1971); „Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda” (B 8 m. Zagreb, 1977-1982); „Hrvatska enciklopedija” (B 3 m. Zagreb, 1999-2009); Копенхаген (Дания): „Salmonsens Konversationsleksikon” (B 19 m. København, 1891-1900); „Store Nordiske Konversations-Leksikon” (B 26 m. København, 1916-1924); Краков (Полша): „Encyklopedia polska” (B 19 m. Kraków, 1912-1919); Лайпциг (Германия): „Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Kunst” (Ersch – Gruber) / (автори и издатели: Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber) (B 167 m. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1819-1889); „Der kleine Brockhaus” (B 1 m. Leipzig, 1925); „Der Grosse Brockhaus” (B 20 m. Leipzig, 1928-1939); „Meyers Lexikon” (B 46 m. Leipzig, 1839); „Meyers neues Lexikon” (B 8 m. Leipzig, 1961-1964); Лвов (Полша): „Encyklopedia podręczna ilustrowana” (B 6 m. Lwow, 1905-1906); Лисабон (Португалия): „Grande enciclopedia portuguesa e brasileira” (B 40 m. Lisboa, 1935); Лондон (Англия): „Cyclopaedia” / Ephraim Chambers (B 2 m. London,

1728); „Everymen's Encyclopedia” (В 12 т. London, 1913); Мадрид (Испания): „Diccionario enciclopedico abreviado” (В 9 т. Madrid, 1957); Малмьо (Швеция): „Svensk uppslagsbok” (В 30 т. Malmö, 1929-1939); Милано (Италия): „Enciclopedia universale illustrata” (В 7 т. Milano, 1887); „Nouvissima enciclopedia illustrata” (В 16 т. Milano, 1952); „Enciclopedia Hoepli” (издател: Ulrico Hoepli) (В 6 т. Milano, 1955); Нью Йорк (САЩ): „Encyclopedia Americana” (Americana) (В 16 т. New York, 1902); „World scope encyclopedia” (В 20 т. New York, 1945); „New American Cyclopaedia” (В 16 т. New York, 1858-1863); Осло (Норвегия): „Norsk Lomte-Konversations-Lexikon” (В 20 т. Oslo, 1891); „Aschehougs konversationsleksikon” (В 6 т. Oslo, 1907-1913); „Norsk Allkunnenbok” (В 10 т. Oslo, 1948); Отава (Канада): „Encyclopedia Canadiana” (В 3 т. Ottawa, 1957); Париж (Франция): „Encyclopedie, ou Dictionnaire raisonne des sciences, des arts et des métiers” (Diderot) (В 28 т. Paris, 1751-1772); „Encyclopédie méthodique” (В 206 т. Paris, 1782-1832); „Dictionnaire complet illustré” (В 1 т. Paris, 1889); „Nouveau Larousse illustré” (В 7 т. Paris, 1897-1904); „Petit Larousse illustré” (В 1 т. Paris, 1905); „Larousse mensuel illustré” (В 1 т. Paris, 1907); „Larousse pour tous” (В 2 т. Paris, 1907-1910); „Nouveau petit Larousse illustré” (В 1 т. Paris, 1924); „Dictionnaire encyclopédique Quillet” (В 6 т. Paris, 1934); „Encyclopédie française” (В 20 т. Paris, 1935-1939); „Grand memento encyclopédique Larousse” (В 2 т. Paris, 1941); „Nouveau Larousse universel” (В 17 т. Paris, 1948-1949); „Grand Larousse encyclopédique en 10 volumes” (В 10 т. Paris, 1960-1964); „Encyclopædia Universalis” (В 30 т. Paris, 1968-1975); Рим (Италия) „Enciclopedia Italiana” (В 36 т. Roma, 1929-1936); „Grande dizionario enciclopedico” (В 28 т. Roma, 1933-1939); Сибиу (Румъния): „Enciclopedia Română” / Corneliu Diaconovici (В 3 т. Sibiu, 1898-1904); Сидни (Австралия): „Australian encyclopaedia” (В 2 т. Sydney, 1925-1926); Стокхолм (Швеция): „Nordisk familjebok” (В 6 т. Stockholm, 1876-1899); Тел Авив (Израел): „Encyclopaedia Hebraica” (В 32 т. Tel Aviv, 1944-1980); Торонто (Канада): „Encyclopedia of Canada” (В 2 т. Toronto, 1935-1937); Упсала (Швеция): „Bonniers konversationslexikon” (В 15 т. Uppsala, 1922-1929); Фрайбург (Германия): „Der Grosse Herder” (издател: Bartholomäus Herder) (В 9 т. Freiburg, 1931); Херборн (Германия): „Encyclopaedia Cursus Philosophici” / Johann Heinrich Alstedius (В 7 т. Herborn, 1620); Чикаго (САЩ): „The World Book Encyclopedia” (В 22 т. Chicago, 1917)...

V. IV. Топоними на изданията (по държави / градове): Австралия (Сидни): „Australian encyclopaedia” (В 2 т. Sydney, 1925-1926); Англия (Лондон): „Cyclopaedia” / Ephraim Chambers (В 2 т. London, 1728); „Everymen's Encyclopedia” (В 12 т. London, 1913); Белгия (Брюксел): „Grande encyclopédie de la Belgique et du Congo” (В 2 т. Bruxelles, 1938); Германия (Лайпциг): „Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Kunst” (Ersch – Gruber) / (автори и издатели: Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber) (В 167 т. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1819-1889); „Der kleine Brockhaus” (В 1 т. Leipzig, 1925); „Der Grosse Brockhaus” (В 20 т. Leipzig, 1928-1939); „Meyers Lexikon” (В 46 т. Leipzig, 1839); „Meyers neues Lexikon” (В 8 т. Leipzig, 1961-1964); Германия (Фрайбург): „Der Grosse Herder” (издател: Bartholomäus Herder) (В 9 т. Freiburg, 1931); Германия (Херборн): „Encyclopaedia Cursus Philosophici” / Johann Heinrich Alstedius (В 7 т. Herborn, 1620); Гърция (Атина): „Neoteron enkyklopaedikon lexikon” (В 18 т. Athens, 1945-1960); Дания (Копенхаген): „Salmonsens Konversationsleksikon” (В 19 т. København, 1891-1900); „Store Nordiske Konversations-Leksikon” (В 26 т. København, 1916-1924); Израел (Тел Авив): „Encyclopaedia Hebraica” (В 32 т. Tel Aviv, 1944-1980); Испания (Барселона): „Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana” (Espasa) (издател: José Espasa Anguera) (В 72 т. Barcelona, 1908-1930); „Diccionario enciclopedico Salvat” (В 20 т. Barcelona, 1935); „Enciclopedia Labor” (В 9 т. Barcelona, 1955-1960); Испания (Мадрид): „Diccionario enciclopedico abreviado” (В 9 т. Madrid, 1957); Италия (Милано): „Enciclopedia universale illustrata” (В 7 т. Milano, 1887); „Nouvissima enciclopedia illustrata” (В 16 т. Milano, 1952); „Enciclopedia Hoepli” (издател: Ulrico Hoepli) (В 6 т. Milano, 1955); Италия (Рим): „Enciclopedia Italiana” (В 36 т. Roma, 1929-1936); „Grande dizionario enciclopedico” (В 28 т. Roma, 1933-1939); Канада (Отава): „Encyclopedia Canadiana” (В 3 т. Ottawa, 1957); Канада (Торонто): „Encyclopedia of Canada” (В 2 т. Toronto, 1935-1937); Норвегия (Осло): „Norsk Lomte-Konversations-Lexikon” (В 20 т. Oslo, 1891); „Aschehougs konversationsleksikon” (В 6 т. Oslo, 1907-1913); „Norsk Allkunnenbok” (В 10 т. Oslo, 1948); Полша (Варшава): „Encyklopedia Powszechna” / Samuel Orgelbrand (В 16 т. Warszawa, 1859-1868); „Encyklopedia ogólna wiedzy ludzkiej” (В 12 т. Warszawa, 1872-1877); „Ilustrowana encyklopedia Trzaski, Everta i Michalskiego” / Władysław Trzaski, Ludwika Józefa Evert, Jana Michalski (В 5 т. Warszawa, 1924-1938); „Encyklopedia Powszechna Ultima Thule” (В 10 т. Warszawa, 1927-1939); „Wielka encyklopedia powszechna” (В 22 т. Warszawa, 1929-1938); „Mała encyklopedia powszechna” (В 6 т. Warszawa, 1970); Полша (Краков): „Encyklopedia polska” (В 19 т. Kraków, 1912-1919); Полша (Лвов): „Encyklopedia podręczna ilustrowana” (В 6 т. Lwow, 1905-1906); Португалия

(Лусабон): „Grande enciclopedia portuguesa e brasileira” (В 40 т. Lisboa, 1935); Румъния (Букурещ): „Dicționarul enciclopedic ilustrat Cartea Românească” / Gheorghe Adamescu, Ion-Aurel Candrea (В 2 т. București, 1926-1931); „Enciclopedia României” (В 6 т. București, 1938-1943); Румъния (Сибиу): „Enciclopedie Română” / Corneliu Diaconovici (В 3 т. Sibiu, 1898-1904); САЩ (Бостън): „Encyclopaedia Americana” (Lieber) (издател: Francis Lieber) (В 13 т. Boston, 1829-1833); САЩ (Ню Йорк): „Encyclopedia Americana” (Americana) (В 16 т. New York, 1902); „World scope encyclopedia” (В 20 т. New York, 1945); „New American Cyclopaedia” (В 16 т. New York, 1858-1863); САЩ (Чикаго): „The World Book Encyclopedia” (В 22 т. Chicago, 1917); Салвадор (Ел Салвадор): „Diccionario historico-enciclopedico de la Republica de El Salvador” (В 12 т. El Salvador, 1946); Унгария (Будапеща): „Uj Lexikon” / (автори и издатели: László Dormándi, Vilmos Juhász) (В 8 т. Budapest, 1936); Франция (Париж): „Encyclopedie, ou Dictionnaire raisonne des sciences, des, arts et des métiers” (Diderot) (В 28 т. Paris, 1751-1772); „Encyclopédie méthodique” (В 206 т. Paris, 1782-1832); „Dictionnaire complet illustré” (В 1 т. Paris, 1889); „Nouveau Larousse illustré” (В 7 т. Paris, 1897-1904); „Petit Larousse illustré” (В 1 т. Paris, 1905); „Larousse mensuel illustré” (В 1 т. Paris, 1907); „Larousse pour tous” (В 2 т. Paris, 1907-1910); „Nouveau petit Larousse illustré” (В 1 т. Paris, 1924); „Dictionnaire encyclopédique Quillet” (В 6 т. Paris, 1934); „Encyclopédie française” (В 20 т. Paris, 1935-1939); „Grand temento encyclopédique Larousse” (В 2 т. Paris, 1941); „Nouveau Larousse universel” (В 17 т. Paris, 1948-1949); „Grand Larousse encyclopédique en 10 volumes” (В 10 т. Paris, 1960-1964); „Encyclopædia Universalis” (В 30 т. Paris, 1968-1975); Холандия (Амстердам): „Eerste nederlandsche systematiseh ingerichte encyclopaedia” (В 10 т. Amsterdam, 1952); Хърватска (Загреб): „Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenacka” (В 4 т. Zagreb, 1925-1929); „Encikiopedija Jugoslavije” (В 8 т. Zagreb, 1955-1971); „Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda” (В 8 т. Zagreb, 1977-1982); „Hrvatska enciklopedija” (В 3 т. Zagreb, 1999-2009); Швейцария (Базел): „Schweizer Lexikon” (В 12 т. Basel, 1945-1948); Швеция (Малмьо): „Svensk uppslagsbok” (В 30 т. Malmö, 1929-1939); Швеция (Стокхолм): „Nordisk familjebok” (В 6 т. Stockholm, 1876-1899); Швеция (Упсала): „Bonniers konversationslexikon” (В 15 т. Uppsala, 1922-1929); Шотландия (Единбург): „Encyclopaedia Britannica” (Britannica) (В 32 т. Edinburgh, 1768-1771); „Chambers's encyclopaedia” (издатели: братята William and Robert Chambers) (В 10 т. Edinburgh, 1859)...

V. V. Топоними на изданията по страни, посочени в издателските данни с колективен автор (без град) (издателства и други учреждения и организации):

Индия: „Encyclopaedia Indica” (Hindi Vishvakosh) (В 4 т. India, 1969-1970) – Отсъстват данни за издателя. – Бел. А. К.; Индонезия: „Ensiklopedia Indonesia” (В 9 т. Indonesia, 1954) – Отсъстват данни за издателя. – Бел. – А. К.; Мексико (Испано-американски печатарско-издателски съюз): „Diccionario enciclopedico UTEHA” (издател: Unión Tipográfica Editorial Hispano Americana /UTEHA/) (В 10 т. Mexico, 1949); САЩ (Гролиър): „Grolier's Encyclopedia of Knowledge” (В 20 т. USA, 1941); САЩ (Колиър): „American peoples encyclopedia” (издател: Peter Fenelon Collier) (В 20 т. USA, 1948-1976); „Colliers encyclopedia” (издател: Peter Fenelon Collier) (В 20 т. USA, 1949); САЩ (Либер): „Encyclopaedia Americana” (Lieber) (издател: Francis Lieber) (В 13 т. – Boston, 1829-1833); САЩ (Фънк – Уогнолс): „Funk and Wagnalls New Standard Encyclopedia” (издатели: Isaac Kaufmann Funk, Adam Willis Wagnalls) (В 25 т. USA, 1931); Турция (Министерство на националното образование на Република Турция): „Tiirk ansiklopedisi” (организатор на изданието: Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı) (В 33 т. Istanbul, 1951); Чили (Чилийската парламентарна библиотека): „Enciclopedia Chilena” (издател: Biblioteca del Congreso Nacional) (В 16 т. Chile, 1948-1971) – Отсъстват данни за издателя. – Бел. А. К. ...

V. VI. Сводове на енциклопедиите по томовете (по количество – в низходяща градация на томовете; вътрешна подредба на изданията: хронологично-азбучна):

V. VI. I. Многотомни енциклопедии: „Encyclopédie méthodique” (В 206 т. Paris, 1782-1832); „Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften and Kunst” (Ersch – Gruber) / (автори и издатели: Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber) (В 167 т. Leipzig, 1819-1889); „Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana” (Espasa) (издател: José Espasa Anguera) (В 72 т. Barcelona, 1908-1930); „Meyers Lexikon” (В 46 т. Leipzig, 1839); „Grande enciclopedia portuguesa e brasileira” (В 40 т. Lisboa, 1935); „Enciclopedia Italiana” (В 36 т. Roma, 1929-1936); „Tiirk ansiklopedisi” (В 33 т. Istanbul, 1951); „Encyclopaedia Britannica” (Britannica) (В 32 т. Edinburgh, 1768-1771); „Encyclopaedia Hebraica” (В 32 т. Tel Aviv, 1944-1980); „Svensk uppslagsbok” (В 30 т. Malmö, 1929-1939); „Encyclopædia Universalis” (В 30 т. Paris, 1968-1975); „Encyclopedie, ou Dictionnaire raisonne des sciences, des, arts et des métiers” (Diderot) (В 28 т. Paris, 1751-1772); „Grande dizionario enciclopedico” (В 28 т. Roma, 1933-1939); „Store Nordiske Konversations-Leksikon” (В 26 т. København, 1916-1924); „Funk and

Wagnalls New Standard Encyclopedia" (издатели: Isaac Kaufmann Funk, Adam Willis Wagnalls) (B 25 m. USA, 1931); „The World Book Encyclopedia" (B 22 m. Chicago, 1917); „Wielka encyklopedia powszechna" (B 22 m. Warszawa, 1929-1938); „Telugu vishvakosh" (B 22 m. USA, 2003); „Norsk Lomme-Konversations-Lexikon" (B 20 m. Oslo, 1891); „Der Grosse Brockhaus" (B 20 m. Leipzig, 1928-1939); „Diccionario enciclopedico Salvat" (B 20 m. Barcelona, 1935); „Encyclopédie française" (B 20 m. Paris, 1935-1939); „Grolier's Encyclopedia of Knowledge" (B 20 m. USA, 1941); „World scope encyclopedia" (B 20 m. New York, 1945); „American peoples encyclopedia" (B 20 m. USA, 1948-1976); „Colliers encyclopedia" (издател: Peter Fenelon Collier) (B 20 m. USA, 1949); „Salmonsens Konversationsleksikon" (B 19 m. København, 1891-1900); „Encyklopedia polska" (B 19 m. Kraków, 1912-1919); „Neoterion enkyklopaedikon lexikon" (B 18 m. Athens, 1945-1960); „Nouveau Larousse universel" (B 17 m. Paris, 1948-1949); „Encyklopedia Powszechna" / Samuel Orgelbrand (B 16 m. Warszawa, 1859-1868); „Encyclopedia Americana" (Americana) (B 16 m. New York, 1902); „Enciclopedia Chilena" (B 16 m. Chile, 1948-1971); „Nouvissima enciclopedia illustrata" (B 16 m. Milano, 1952); „New American Cyclopaedia" (B 16 m. New York, 1858-1863); „Bonniers konversationslexikon" (B 15 m. Uppsala, 1922-1929); „Encyclopaedia Americana" (Lieber) (издател: Francis Lieber) (B 13 m. Boston, 1829-1833); „Encyklopedia ogólna wiedzy ludzkiej" (B 12 m. Warszawa, 1872-1877); „Everymen's Encyclopedia" (B 12 m. London, 1913); „Schweizer Lexikon" (B 12 m. Basel, 1945-1948); „Diccionario historico-enciclopedico de la Republica de El Salvador" (B 12 m. El Salvador, 1946); „Chambers's encyclopaedia" (издатели: братята William and Robert Chambers) (B 10 m. Edinburgh, 1859); „Encyklopedia Powszechna Ultima Thule" (B 10 m. Warszawa, 1927-1939); „Norsk Allkunnenbok" (B 10 m. Oslo, 1948); „Diccionario enciclopedico UTEHA" (B 10 m. Mexico, 1949); „Eerste nederlandse systematiseh ingerichte encyclopaedia" (B 10 m. Amsterdam, 1952); „Grand Larousse encyclopédique en 10 volumes" (B 10 m. Paris, 1960-1964); „Der Grosse Herder" (издател: Bartholomäus Herder) (B 9 m. Freiburg, 1931); „Ensiklopedia Indonesia" (B 9 m. Indonesia, 1954); „Enciclopedia Labor" (B 9 m. Barcelona, 1955-1960); „Diccionario enciclopedico abreviado" (B 9 m. Madrid, 1957); „Gran enciclopedia Argentina" (B 9 m. Buenos Aires, 1959); „Uj Lexikon" / (автор и издател: László Dormándi, Vilmos Juhász) (B 8 m. Budapest, 1936); „Enciklopedija Jugoslavije" (B 8 m. Zagreb, 1955-1971); „Meyers neues Lexikon" (B 8 m. Leipzig, 1961-1964); „Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda" (B 8 m. Zagreb, 1977-1982); „Encyclopaedia Cursus Philosophici" / Johann Heinrich Alstedius (B 7 m. Herborn, 1620); „Enciclopedia universale illustrata" (B 7 m. Milano, 1887); „Nouveau Larousse illustré" (B 7 m. Paris, 1897-1904); „Nordisk familjebok" (B 6 m. Stockholm, 1876-1899); „Encyklopedia podręczna ilustrowana" (B 6 m. Lwow, 1905-1906); „Aschehougs konversationsleksikon" (B 6 m. Oslo, 1907-1913); „Dictionnaire encyclopédique Quillet" (B 6 m. Paris, 1934); „Enciclopedia României" (B 6 m. București, 1938-1943); „Enciclopedia Hoepli" (издател: Ulrico Hoepli) (B 6 m. Milano, 1955); „Mala encyklopedia powszechna" (B 6 m. Warszawa, 1970); „Ilustrowana encyklopedia Trzaski, Everta i Michalskiego" / Władysław Trzaski, Ludwika Józefa Evert, Jana Michalski (B 5 m. Warszawa, 1924-1938); „Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenacka" (B 4 m. Zagreb, 1925-1929); „Encyclopaedia Indica" (Hindi Vishvakosh) (B 4 m. India, 1969-1970); „Enciclopedia Română" / Corneliu Diaconovici (B 3 m. Sibiu, 1898-1904); „Encyclopedia Canadiana" (B 3 m. Ottawa, 1957); „Hrvatska enciklopedija" (B 3 m. Zagreb, 1999-2009); „Cyclopaedia" / Ephraim Chambers (B 2 m. London, 1728); „Larousse pour tous" (B 2 m. Paris, 1907-1910); „Australian encyclopaedia" (B 2 m. Sydney, 1925-1926); „Dicționarul enciclopedic ilustrat Cartea Românească" / Gheorghe Adamescu, Ion-Aurel Candrea (B 2 m. București, 1926-1931); „Encyclopedia of Canada" (B 2 m. Toronto, 1935-1937); „Grand memento encyclopédique Larousse" (B 2 m. Paris, 1941); „Grande encyclopédie de la Belgique et du Congo" (B 2 m. Bruxelles, 1938)...

V. VI. II. Еднотомни енциклопедии: „Dictionnaire complet illustré" (B 1 m. Paris, 1889); „Petit Larousse illustré" (B 1 m. Paris, 1905); „Larousse mensuel illustré" (B 1 m. Paris, 1907); „Nouveau petit Larousse illustré" (B 1 m. Paris, 1924); „Der kleine Brockhaus" (B 1 m. Leipzig, 1925)...

V. VII. Културологично обобщение

Кадастралното дърво на планетарния енциклопедизъм позволява в единство на бъдат разгледани универсалните енциклопедии, които са плод на холистичното мислене за цялостна философско-информационна картина на света, което е родствено на целеполагането и в теологията, и в световната универсална библиография – и чрез последната – и в образованието. Теологията, библиографията и образованието са „трите кита", на които израства енциклопедиката.

На база на компаративистичния анализ на 90 енциклопедии в общо 1 540 типографски единици – тома (т.) / части (ч.) / книги (кн.) / випуски (вип.) на различни издания, които са написани на 17 езика (английски, арабски, български, гръцки, испански, италиански, китайски,

латински, немски, полски, румънски, руски, старогръцки, унгарски, фарси, френски и хинди), на които принадлежат 70 линка за свободен достъп до е-версиите им, е базиран предлаганият тук компаративистичен анализ.

Литература / References

1. Entsiklopedika (s. 1-10; 1491-1800) / A. **Kumanova**: Pravoslaviето v Balgaria: Kratka ist. entsikloped." (s. 1-10; 11-1112; 1113-1416; 1417-1490) / avt. i nauch. red. M. **Kumanov**; bibliogr. red. i publ. A. **Kumanova**: Diptih po inform. Modelirane na hipertekst: Kn. I. Uchebnik po strukturirane na entsikloped. / Rets.: S. **Denchev**. Sofia, 2023. 1800 s.: sas 778 il. s razdr. pag. Bibliogr.: 7 662 nazv. (Faklonostsi; 33). In Bulg. ISBN 978-619-185-596-4; E ISBN 978-619-185-597-1

Posv. na 70-god. ot vazstanovyavaneto na Balg. Patriarshia; Posv. na M. **Kumanov**. [viewed 30 April 2024]. Available from:

<https://www.nationallibrary.bg/www/%d0%be%d0%bd%d0%bb%d0%b0%d0%b9%d0%bd-%d1%80%d0%b5%d1%81%d1%83%d1%80%d1%81%d0%b8/%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%82%d1%80%d0%be%d0%bd%d0%bd%d0%b8-%d0%ba%d0%bd%d0%b8%d0%b3%d0%b8/>;
<https://sno.unibit.bg/e-lib.html>;
<http://cl.bas.bg/%d0%b4%d0%b8%d0%b3%d0%b8%d1%82%d0%b0%d0%bb%d0%bd%d0%b8-%d0%ba%d0%be%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%86%d0%b8%d0%b8/>

2. UNESCO Science Report: towards 2030 – Executive Summary. Paris: UNESCO, 2015. 37 p. [viewed 30 April 2024]. Available from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000235407>
 Document code: SC.2015/WS/24.

Economic sciences

STRUCTURAL ANALYSIS OF MOLDOVA'S FINANCIAL SYSTEMS

Lopotenco Viorica

Republic of Moldova, Chişinău, Academy of Economic Studies of Moldova

Abstract

The reforms carried out in the last decade to the financial infrastructure - were radical and affected all its elements. These reforms were carried out mainly due to signing the Association Agreement with the European Union. Although a normative framework aligned with the best practices is a sustainable strategic approach, it is crucial to evaluate the progress made by the Republic of Moldova in transposing community regulations in the financial banking field into national legislation. The institutional configuration of the financial system of the Republic of Moldova must correspond, on the one hand, to the objectives of the International Financial System and, on the other hand, lead to the development of the national financial system.

Keywords: *Financial System, Financial Infrastructure, Banking Sector, Financial Corporations Sector*

Introduction.

The financial system, as a key component of any economy, plays a vital role in shaping various aspects of the economy, including business, investments, economic growth, and social well-being, including poverty [1]. Understanding the strengths and weaknesses of financial systems across different economies is crucial for identifying trends and potential areas for improvement.

The banking sectors in low-income countries tend to dominate their financial systems, leading to a lack of integration with international financial developments due to limited external funding opportunities [2]. These nations rely on consistent domestic financing through resident deposits. However, the main threat to financial stability arises from the decline in asset quality, as illustrated by the Republic of Moldova. Corruption is a significant impediment to economic growth in Moldova, thereby obstructing the advancement of its banking sector. However, there is hope. Structural reforms, if implemented, can be crucial for fostering development and overcoming these challenges.

Financial Infrastructure Development in the Republic of Moldova.

In any modern economy, the financial system has multiple essential roles. It enables financial transactions, transfers funds from savers to borrowers, and provides tools for managing financial risks for both businesses and households. A properly functioning financial system can positively impact prosperity and economic development. On the other hand, an inefficient financial system can result in additional costs for society, impeding economic performance. Indications of inefficiency may include high transaction costs, limited or subpar financial services and products, lack of responsiveness to customer needs, and misallocating economic resources over time. Understanding these roles and their implications is crucial for our research on Moldova's financial systems.

At the same time, the Republic of Moldova, under the impact of international institutions, such as the IMF and the World Bank, which favor liberalization, is trying to coordinate the macroeconomics and achieve a deeper integration of the financial markets. It should be noted that, during the development of the national economy, the IMF permanently supported the Republic of Moldova. Since joining the IMF, the Republic of Moldova has benefited from the following agreements with the IMF to support the economic adjustment programs of the authorities: Compensatory and Exceptional Financing Mechanism (CCFF), Structural Reform Financing Mechanism (STF), Stand-by Agreements (SBA), Extended Financing Mechanisms (EFF) and Poverty Reduction and Economic Growth Mechanisms (PRGF) - since 2009, called Extended Credit Mechanisms (ECF). Annually, the IMF grants the Republic of Moldova consultations in the field of economic and financial policy, according to the provisions of Article IV of the IMF Statute, which regulates the cooperative relations between the member countries and the IMF [3].

Figure 1 is the financial system, which comprises a range of institutions that facilitate the exchange of financial instruments within the financial markets. Banks, non-bank lending organizations, savings and loan associations, and other specialized entities are vital in facilitating money movement. In

Moldova, the National Bank of Moldova and the National Financial Market Commission established the standards for this system. Furthermore, other state institutions have specific responsibilities within the financial system, including preventing and combatting money laundering and protecting consumers of financial services.



Figure 1. Actors of the National Financial System

Source: [4].

According to the data from Table 1, the financial system in the Republic of Moldova is divided into different institutions. The principal institution is the National Bank of Moldova, which exercises the functions of a central bank by regulating and supervising the activity of credit institutions, e-money institutions, payment institutions, non-banking financial institutions, and insurance companies.

Table 1.

The Structure of the Financial Corporations Sector (FCs) in the Republic of Moldova

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Deposit-taking institutions (DTs) - Commercial banks						
<i>Number of Commercial banks</i>	11	11	11	11	11	11
<i>Total assets of Commercial banks, mil. MDL</i>	83,2	90,6	103,9	118,5	131,4	153940,5
<i>Total assets of Commercial banks, in % of GDP</i>	43,76	43,70	51,60	49,01	48,23	53,19
Deposit-taking institutions (DTs) - Savings and Loan Associations						
<i>Number of Savings and Loan Associations</i>	270	228	229	226	221	160
<i>Total assets of Savings and Loan Associations, mil. MDL</i>	933,77	1067,49	1115,33	1235,23	1239,39	1269,15
<i>Total assets of Savings and Loan Associations, in % of GDP</i>	0,42	0,45	0,46	0,46	0,46	0,5

Source: [5], [6].

The banking sector in Moldova exerts significant control over the country's financial system, serving as the primary means of financing for businesses. Comprising 11 banks, including seven foreign-owned commercial banks, this sector holds over 87 % of the total assets within the industry as of the end of 2023. Despite its relatively small size, the banking sector is highly concentrated, with four systemically important banks. Loans represent most banks' assets, while deposits are the primary funding source. External wholesale funding is limited to international financial institutions. In addition to banks, Moldova's financial system encompasses non-bank credit institutions, savings and loan associations, state securities, and a growing insurance industry.

The second component from Table 1 is savings and loan associations, which increased their volume of assets, registering profits from the activity, but at the same time, the number of companies decreased from 2018 (270 companies) to 2023, comprising 160 institutions. While the SLA sector has made significant progress in growth and stability, it remains the least concentrated segment within the financial system. Notably, there has been a shift towards fewer associations overseeing a larger pool of

assets, indicating a positive trend in the sector's development. The SLAs showed positive progress and encountered moderate risks throughout 2023 because the total assets of SLA amounted to MDL 1239,39 million in 2022, increasing by 0.34 % compared to the end of 2021 and in 2023 increased by 1269,15 million MDL.

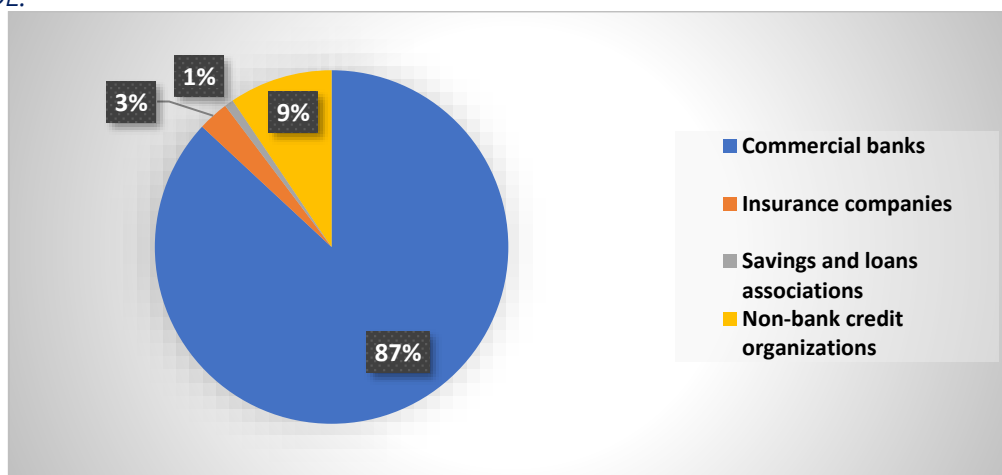


Figure 2. The Principal Actors from the Structure of the Financial System in RM

Source: [7].

Commercial banks dominate the financial sector in Moldova (Figure 2), accounting for approximately 87% of total financial sector assets. Non-bank credit organizations offer small loans to low-income individuals, holding around 9% of total financial sector assets. On the other hand, insurance companies and saving and loan associations are relatively small and do not significantly impact financial intermediation in Moldova. Therefore, this analysis will primarily concentrate on the role of commercial banks. Also, the literature has always assumed that banks can majorly impact the economy.

Figure 3 shows that during the period from 2018 - 2022, the non-bank lending sector solidified its standing in the financial sector by experiencing growth in its asset portfolio, resulting from a decline in the number of non-bank financial entities permitted to conduct business. NBCOs and SLAs are responsible for conducting non-bank lending activities. By examining the composition of loan portfolios and loans provided by banks, NBCOs, and SLAs at the end of 2022, a reversal of the declining trend in the proportion of Non-Bank Financial Institutions (NBFIs) within the financial system was observed. This trend had been established during the period of 2019-2021. The total loan portfolio of non-bank financial institutions made up 18.7 % of the financial sector's total loan portfolio as of 2022, marking a 0.6 % increase from the previous year (18.1 % in 2021 and 19.6 % in 2018).

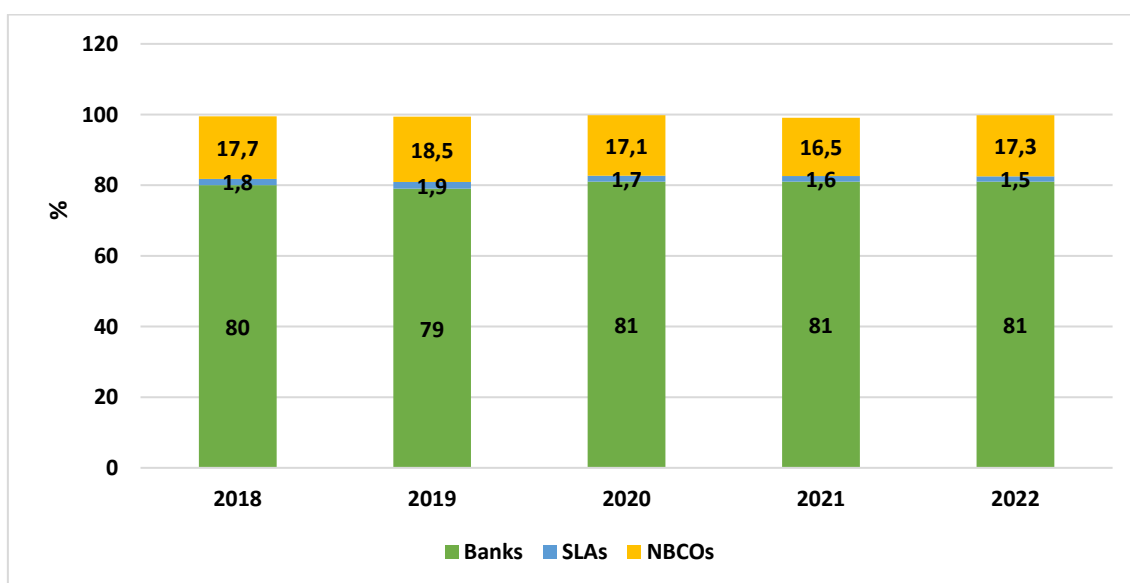


Figure 3. The share of credit portfolios and loans granted by banks, NBCO and SLA

Source: [7].

Figure 3 shows that during the period from 2018 - 2022, the non-bank lending sector solidified its standing in the financial sector by experiencing growth in its asset portfolio, resulting from a decline in the number of non-bank financial entities permitted to conduct business. NBCOs and SLAs are responsible for conducting non-bank lending activities. By examining the composition of loan portfolios and loans provided by banks, NBCOs, and SLAs at the end of 2022, a reversal of the declining trend in the proportion of Non-Bank Financial Institutions (NBFIs) within the financial system was observed. This trend had been established during the period of 2019-2021. The total loan portfolio of non-bank financial institutions comprised 18.7 % of the financial sector's total loan portfolio as of 2022, marking a 0.6 % increase from the previous year (18.1 % in 2021 and 19.6 % in 2018).

Table 2.

The Structure of the Other Financial Corporations in the Republic of Moldova

	2018	2019	2020	2021	2022
Number of Insurance companies	14	13	11	11	10
Number of Insurance / reinsurance brokers	62	52	41	44	46
Number of Insurance agents	x	28	61	64	71
Total	76	93	113	119	127
Insurance companies (total assets) mil. MDL	3482	3098	3174	3629	4241
Composite	2307,52	2345,26	2339,2	2705,6	3255,8
Non-life	984,67	752,24	834,7	923,4	983,4
Volume of insurance premiums, in % of GDP	0,79	0,77	0,7	0,8	0,9

Source: [6].

In the Table 2 is another component of financial system, the insurance companies which recorded an upward evolution of the main indicator – premiums gross subscribed and in relation of GDP, we observe that the dynamic is positive from 2018 (0.79%) till 2022 (0.9%). An indicator known as the insurance premium density per resident is utilized to quantify the level of insurance product utilization among the population, so the degree of insurance penetration, expressed as a ratio between gross written premiums and GDP, recorded the level of 0.9 percent, a fact that attests to an increase of this indicator, compared to the year 2021 by 0.1 p.p.

As of 2022, 127 entities held licenses/authorizations to carry out professional activity on the insurance market, registering an increase of 8 entities and the insurance/reinsurance brokers market remains active, if the number decreased by 16 in these years. In 2022, the total assets of insurance companies witnessed a growth compared to the previous year, reaching a value of 4241 million lei as of the reference date. The majority of these assets were concentrated in the general insurance category, accounting for 76.80 %.

Table 3.

The Structure of the Other Financial Intermediaries in the Republic of Moldova

	2018	2019	2020	2021	2022
Number of Non-bank credit organizations	199	166	166	163	162
Number of NBCOs with suspended activity	x	x	12	20	35
Number of active NBCOs	x	x	154	143	127
NBCOs (total assets) mil. MDL	7819	10737	10598	12322	14303
Total assets of State securities, mil. MDL	8132,7	8571	144561	18778	20190

Source: [6].

Other components of the financial system are financial intermediaries (table 3), which are divided into non-bank credit organizations and state securities, so. At the end of 2022, 162 NBCOs were active on the non-bank lending market, of which 32 organizations had suspended activity and 3 had a liquidation notice. The size of NBCOs varies considerably, with 72.8 % of total loans granted, including finance leasing, and 69.9 % of the total number of loan recipients.

NBCOs total assets and loan portfolio continued their growth momentum, picking up after the stagnation of 2020. In 2022, the value of NBCOs' total assets was 14303 million MDL, of which 91.6 % represented the loan portfolio. Also, the share of loans granted to NBCOs in the banking portfolio registered a positive dynamic; at the end of the period, it registered 3.9 % in the total loan portfolio.

The year 2022 witnessed the banking sector characterized by notable liquidity and growth in assets, loans, equity, personal deposits, corporate deposits, and interbank deposits, according to the data presented by banks. Additionally, the annual profit increased compared to the previous year, mainly attributed to the interest and non-interest revenues surge. The highest interest earnings were generated from credit investments, followed by revenues from funds placed with the National Bank of Moldova

(mandatory reserves) and earnings from state securities. The volume of state securities assets increased yearly from 8132,7 million MDL in 2018 to 20190 million MDL in 2022.

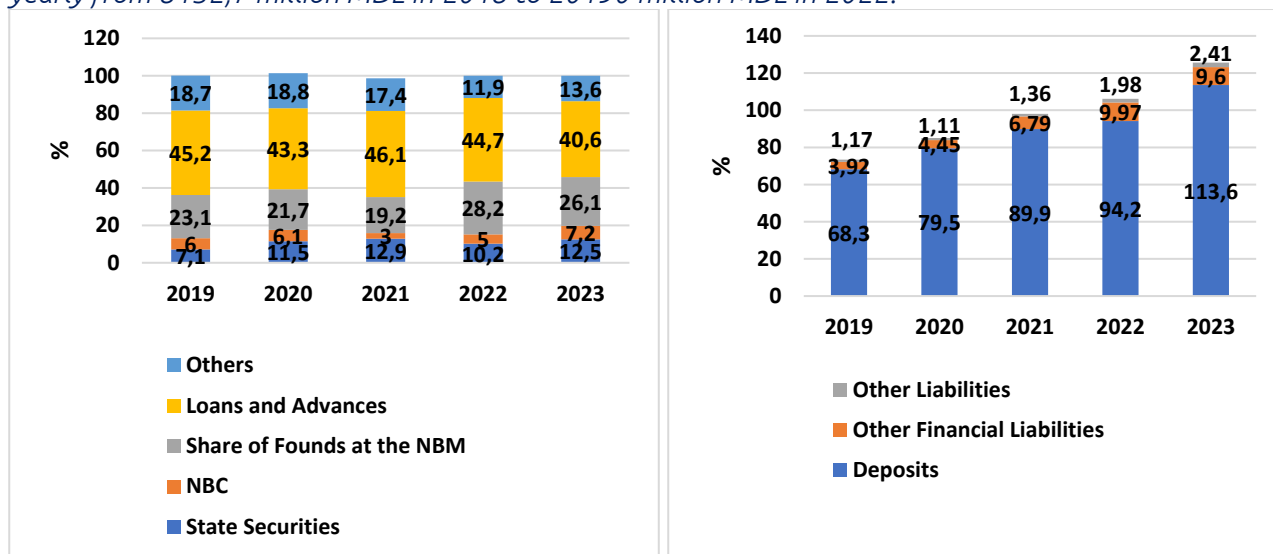


Figure 4. The balance sheet size of the banking system of the Republic of Moldova

Source: [5], [6].

Therefore, in Figure 4, we can analyze the structure of assets and the structure of liabilities because the banking sector's financial condition is marked by an increase in assets, loans, own funds, own funds ratio, deposits from individuals, and deposits from legal entities. The profit for the current year, when compared to the corresponding period of the previous year, has primarily risen due to higher interest and non-interest income. The growth in interest income can be attributed to earnings from investments in debt securities (NBC) and income generated from lending activities. The largest share in total assets went to "Loans and advances at amortized cost," which amounted to 40,6% (MDL 62 487,1 million), decreasing by 4,1 percentage points (pp) compared to the end of the previous year.

Conclusion.

Moldova heavily relies on the European Union (EU) as its main trading partner, accounting for approximately two-thirds of its exports. This proportion has experienced a notable increase from one-third in 2000. The signing of the Association Agreement in 2014 and the subsequent establishment of the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) in 2016 have played a pivotal role in driving this growth. Particularly, trade with neighboring Romania has gained significant prominence, positioning Romania as Moldova's largest national trading partner and a crucial gateway to the EU market.

The current year's recovery is being bolstered by an increase in domestic demand and improved growth prospects from trading partners. Inflation has slowed down due to the proactive measures taken by the National Bank to mitigate its effects and stabilize expectations. Fiscal indicators have remained strong in 2023, with higher revenues, grants, and consistent budget execution. International reserves continue to serve as a reliable buffer against unexpected events, while well-capitalized and liquid banks have successfully navigated the challenges posed by the war. However, the outlook remains uncertain due to the ongoing war and risks associated with energy security.

Summarizing, this subchapter, we can say that the structure of financial system in the Republic of Moldova continues to face enduring risks, for example, traditional key risks such as macroeconomic and credit risks, and specific risks like geopolitical risks, remain prevalent. According to the NBM, the risk rating places geopolitical risk as the foremost concern due to its high likelihood of occurrence, significant potential impact, and extremely challenging management capacity. The second most important risk is macroeconomic risk, which also carries a high probability of materialization, substantial potential impact, and a relatively difficult management capacity. Sovereign risk, ranked third, is identified as a risk with a moderate probability of occurrence, a medium to high potential impact, and a very challenging management capacity.

References

1. Tobias. A. (2021). *The Future of Finance and the Global Economy: Facing Global Forces, Shaping Global Solutions*. In: 30th Annual International Treasury Management Week. Available Online:

<https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/09/27/sp092721-the-future-of-finance-and-the-global-economy>.

2. Akdoğan, S., Umutlu, M. (2014). *The Link between Financial System and Economics: Functions of the Financial System, Financial Crises, and Policy Implications*. *International Journal of Financial Research*, 5, pp. 52-66.

3. NBM. *Relations with the International Monetary Fund (IMF)*. Available Online: | National Bank of Moldova. <https://bnm.md/en/content/relations-international-monetary-fund-imf>.

4. CNPF. *Sistemul financiar*. Available Online: <https://www.cnpf.md/storage/files/files/Sistemul%20financiar%20nota.pdf>.

5. NBM. *Information on financial and economic activities of banks from RM*. Available Online : <https://www.bnm.md/bdi/pages/reports/drsb/DRSB1.xhtml?id=0&lang=en>

6. CNPF. *Rapoarte de activitate CNPF 2018 – 2022*. Available Online : <https://www.cnpf.md/ro/rapoarte-de-activitate-6315.html>.

7. NBM. *Financial Stability Report for 2022*. National Bank of Moldova. Available Online: <https://www.bnm.md/en/content/raportul-asupra-stabilitatii-financiare-2022>

Jurisprudence

ADMINISTRATIVE PARADIGM "HUMAN RIGHTS - MUNICIPAL HUMAN RIGHTS - MUNICIPAL MAN": IN THE CONTEXT OF GLOBAL DIMENSION

Mykhailo Oleksandrovich Baimuratov

Doctor Habilitat of Law, Professor,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
academician of the Ukrainian Academy of Sciences,
Professor of the Department of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K.D. Ushinskogo, Odessa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4131-1070

Boris Yakovych Kofman

Doctor Habilitat of Law, Senior Researcher,
Honored Lawyer of Ukraine,
Professor of the Department of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K.D. Ushinskogo, Odessa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8121-5190

УПРАВЛІНСЬКА ПАРАДИГМА «ПРАВА ЛЮДИНИ – МУНІЦИПАЛЬНІ ПРАВА ЛЮДИНИ – МУНІЦИПАЛЬНА ЛЮДИНА»: В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО ВИМІРЮВАННЯ

Баймуратов Михайло Олександрович

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
академік Української академії наук,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К.Д. Ушинського, м. Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-4131-1070

Кофман Борис Якович

доктор юридичних наук, старший дослідник,
Заслужений юрист України,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К.Д. Ушинського, м. Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-8121-5190

Abstract

The article examines aspects of the global measurement of the managerial paradigm "human rights - municipal human rights - municipal man". It is proved that the content-information component of the paradigm "human rights - municipal human rights - municipal man" directly contributes to the understanding of its special role not only in the emergence, formation and development of democratic legal statehood, but also in the establishment of the institution of local self-government through the formation of its normative (legal) space, and in the understanding of such profile processes both at the national and international levels. It is claimed that the phenomenology of human rights provides for the creation and functioning of a system of potential opportunities of a legal-administrative and legitimate-functional nature, which give a real opportunity to every person functioning on the territory of the state, in the conditions of local self-government, within the boundaries of the territorial community, in the conditions of everyday life to realize their interests based on existential needs, having formed the process and implementation of their life cycle, appropriate attitudes and habits, including legal ones - the given instructions have not only and not so much national, but international-legal - universal, globalization

significance and manifestation, as they reflect teleological dominants, the content and consequences of a person's life cycle at the local level of society within the state, which, at the same time, have great global significance, because it is about a person as a subject of human civilization.

Анотація

У статті досліджуються аспекти глобального вимірювання управлінської парадигми «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина». Доводиться, що змістовно-інформаційна складова парадигми «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина» на пряму сприяє розумінню її особливої ролі не тільки у виникненні, формуванні і розвитку демократичної правової державності, а й в становленні інституту місцевого самоврядування через формування його нормативного (правового) простору, причому у розумінні таких профільних процесів як на національному, так й на міжнародному рівнях. Стверджується, що феноменологія прав людини передбачає створення і функціонування системи потенційних можливостей легально-управлінської та легітимно-функціональної природи, що дають реальну можливість кожній людині, що функціонує на території держави, в умовах місцевого самоврядування, в межах територіальної громади, в умовах повсякденності реалізувати свої інтереси, що засновані на екзистенційних потребах, сформувавши процес і реалізації свого життєвого циклу відповідні атитюди і габітуси, включаючи правові – наведені настанови мають не тільки і не стільки національне, скільки міжнародне-правове – універсальне, глобалізаційне значення та прояв, оскільки відображають телеологічні домінанти, зміст та наслідки проходження людиною свого життєвого циклу на локальному рівні соціуму в межах держави, який, одночасно, мають й велике глобальне значення, бо це про людину як суб'єкта людської цивілізації.

Keywords: local self-government, democratic legal statehood, human rights, municipal human rights, municipal person, management paradigm "human rights - municipal human rights - municipal person".

Ключові слова: місцеве самоврядування, демократична правова державність, права людини, муніципальні права людини, муніципальна людина, управлінська парадигма «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина».

Вступ

Треба розуміти, що проблематика формування управлінської парадигми «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина» в контексті її глобального вимірювання на пряму є пов'язаною з феноменологією глобалізацією, що виступає основоположною умовою існування людської цивілізації в межах державно організованих соціумів та міжнародної спільноти держав на рівні Організації Об'єднаних Націй.

Дійсно, саме в умовах глобалізації, особливо її якісно нової форми – правової глобалізації, об'єктивується та контекстуалізується роль і значення конституціоналізму як політико-правової системи суспільства і держави, «універсального носія теоретичної енергії сучасного конституційного права основної парадигми конституційної практики, критерію конституційності діяльності та актів суб'єкта права, умови становлення «динамічної конституційної юриспруденції» (М. П. Орзіх) [1], на феноменології якого базується не тільки існування сучасної демократичної правової державності та функціонування міжнародної спільноти держав, що сповідують загальні конституційні цінності, але й визначаються основоположні управлінсько-екзистенційні напрямки локально-регіональної, загальнодержавної, міждержавної, глобальної властивості, що скеровані на перспективне існування людської цивілізації.

Отже, логіка глобального історичного процесу переконливо доказує, що феноменологія сучасного конституціоналізму характеризується органічною єдністю та багаторівневим, багатосуб'єктним, багатооб'єктним – фактично полісемічним взаємозв'язком двох його складових – внутрішньодержавної (національної) та міжнародної (глобальної), що знайшли свій прояв у виникненні, укріпленні та розвитку двох тенденцій – конституціоналізації міжнародного права і інтернаціоналізації конституційного правопорядку держав, що проявляються, по-перше,

в повсякденній практиці держав, існуванні їх конституційно-правових інститутів, функціонуванні їх співтовариства на міжнародній арені та, по-друге, визначально впливають на розвиток демократичної правової державності на національному рівні через демократизацію діяльності інститутів публічної влади держави, активізацію та контекстуалізацію діяльності інституцій громадянського суспільства, об'єктивізацію підвищення ролі і значення колективних суб'єктів права, включаючи й:

А) локальні територіальні людські спільноти у вигляді територіальних громад (далі – ТГ),

Б) що існують та функціонують в умовах місцевого самоврядування (далі – МСВ) та

В) в філософському стані повсякденності, ба більше –

Г) в їх інтересах та від їх імені, та для реалізації їх інтересів формуються самими ТГ (шляхом демократичних виборів або за сприянням механізмів демократичного призначення), діють органи місцевого самоврядування (далі – ОМСВ).

До визначення та реалізації фактору міждисциплінарності в дослідженні профільної управлінської парадигми

Необхідно чітко усвідомлювати, що фактор міждисциплінарності в дослідженні профільної управлінської парадигми «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина» має системне значення та полісемічне змістовно-функціональне навантаження.

Реалізація міждисциплінарності веде до появи так званих «бінарних юридичних дисциплін», «спеціальних юридичних наук, предметне поле яких складається із двох і більше наук» (кримінологія, криміналістика, право соціального забезпечення), запозичення з суміжних дисциплін «категоріального ряду, концепцій та методів», коли «методам проведення юридичних досліджень уваги взагалі не приділяється» [2]. Відбувається «формування спеціальних дисциплін міждисциплінарного характеру (історія права, філософія права, соціологія права, юридична політологія, правова кібернетика, юридична антропологія, юридична логіка, правова статистика, юридична лінгвістика і т. д.)». Спостерігається процес «формування нових полів міждисциплінарності, в яких уявлення про материнські галузі знань повністю розмивається ("гібридні" галузі дослідження: гендерні дослідження, дослідження міського середовища, дослідження злочинності)» [2]. Вони мають значущість з домінантною технікою дослідження або за специфікою предметного поля [2].

На наш погляд, до таких «бінарних юридичних дисциплін», «спеціальних юридичних наук, предметне поле яких складається із двох і більше наук» в повній мірі може бути віднесено право місцевого самоврядування, або муніципальне право. Виокремлюючись від конституційного права держави, як: а) науки, б) основоположної і єдиної профільної галузі національного права і в) національного законодавства, а також г) навчальної дисципліни, – муніципальне право «вбирає» в себе системний комплекс знань, вмінь та навичок, що регламентується та регулюється іншими галузями національного законодавства – фінансового, екологічного, цивільного, господарського, гуманітарного тощо.

Дослідники зазначають, що нова міждисциплінарна парадигма повинна включати «соціальні відносини та відмінність між економічним обміном, моральними зобов'язаннями і правової системою» [2]. Звідси право розуміється або як система «очікувань поведінки інших агентів», або як «підстава соціального порядку». Зазначається, що «ступінь дієвості закону необхідно обговорювати не лише з позицій міждисциплінарного опису та пояснення, але також з урахуванням її взаємозв'язку та взаємозалежності з юридичним міжгалузевим вимірюванням та результативністю» [3, с. 108].

Посилаючись на наведені теоретико-доктринальні настанови, треба наголосити на тому, що муніципальне право, що фактично регламентує і регулює простір існування і функціонування людини, як жителя-члена відповідної ТГ, що діє в умовах МСВ, а також як представника людської цивілізації, що має чіткий та детермінований вихід на універсально-глобальний рівень, але локальне екзистенційне вимірювання свого повсякденного існування в контекстуалізації здійснення людиною свого життєвого циклу, – об'єктивно об'єднує навколо себе системний комплекс юридичних дисциплін, що, по-перше, містять в собі морально, а потім й нормативно побудовану систему екзистенційно передбачуваної поведінки широкого кола номенологічно не визначених суб'єктів (жителів-членів ТГ, органів публічної влади самоврядного рівня, інших суб'єктів системи МСВ тощо); по-друге, екзистенційну підставу відповідного соціального порядку, що забезпечує існування та стабільне функціонування феноменології державності; по-третє, виправдовує і детермінує праксеологічну цінність, життєву розумність, технологічну

логічність та функціональну продуктивність формування, побудови і функціонування профільної управлінської парадигми «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина».

Місцеве самоврядування як основа формування, побудови та реалізації управлінської парадигми «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина»

Можна обґрунтовано стверджувати, що в рамках феноменології сучасного конституціоналізму інститут МСВ відіграє особливо важливу інституційно-екзистенційну та функціонально-технологічну роль, – з одного боку, це детермінується тим, що саме МСВ виступає як історичний передвісник сучасної державності, а з іншого – як могутній сучасний засіб її гуманістичної і демократичної трансформації в бік визнання і застосування загальних конституційних цінностей, серед яких визначальне і чільне місце посідають:

А) права і свободи людини і громадянина (визначально-гуманітарний блок МСВ – авт.),

Б) існування та розвиток демократичних інституцій в рамках громадянського суспільства (інституційний блок МСВ – авт.),

В) формування нормативного масиву власних повноважень ОМСВ (самоврядні повноваження) (власний нормативно-компетенційний блок МСВ – авт.),

Г) перерозподіл державних владних повноважень (делеговані повноваження ОМСВ) в рамках їх децентралізації на рівень локальних органів публічної влади (делегований нормативно-компетенційний блок МСВ – авт.).

Необхідно наголосити на тому, що важлива ідеологічна, нормативна і управлінська роль МСВ, його суб'єктів та органів, об'єктивно підвищується в сучасних умовах на національному рівні, завдяки:

а) по-перше, вдосконаленню демократичної правової державності (стратегічний напрям розвитку державності – авт.),

б) по-друге, коли могутні процеси демократизації і гуманізації виводять на перший план діяльність локальних спільнот – ТГ (пріоритетно-суб'єктний напрям розвитку державності – авт.), що

в) по-третє, виступають не тільки первинними суб'єктами МСВ, а й є провідниками найактуальніших інтересів демократичної держави, особливо в контексті сприйняття її телеологічних задач і принципів та їх реалізації на локальному рівні існування та функціонування соціуму, при цьому (засадничо-телеологічний напрям розвитку державності – авт.),

г) по-четверте, сформовані у демократичний спосіб ТГ органи місцевого самоврядування представляють їх інтереси та інтереси держави, функціонуючи з метою їх реалізації та запровадження конституційних цінностей на локальному рівні соціального і державного управління (управлінсько-цільовий напрям розвитку державності – авт.).

Важлива роль МСВ у демократизації суспільства і держави, формування в їх межах конституційних цінностей, знаходить свою належну оцінку й у межах міжнародної спільноти держав (тобто, на міжнародно-правовому рівні), – це проявляється:

а) по-перше, у набутті цим інститутом відповідної міжнародно-правової суб'єктності (статусно-міжнародний напрям розвитку державності та міжнародної спільноти держав – авт.);

б) по-друге, у визначенні його пріоритетної ролі в реалізації міжнародно-правових зобов'язань держав, що взяті ними в рамках підписаних міжнародно-правових договорів, особливо в сфері визнання, реалізації, охорони і захисту прав людини і громадянина, індивідуальних і колективних прав людини та її асоціацій (облігаторно-правовий напрям розвитку державності та міжнародної спільноти держав – авт.),

в) по-третє, в особливій стратегічно-технологічній та інституційно-функціональній ролі місцевого самоврядування, як інституту локальної демократії, у виникненні, формуванні, розвитку і вдосконаленні феноменології та методології глобального конституціоналізму, як прояву конституціоналізму, що використовує могутній об'єктний і функціональний потенціал міжнародного права, в рамках якого починають визнаватися і застосовуватися екзистенційно-вітальні та гуманітарно-гуманістичні конституційні цінності, до яких належить МСВ (інституційно-глобальний напрям розвитку державності та міжнародної спільноти держав – авт.),

г) у створенні глобального простору локальної демократії у формі МСВ, що визначається міжнародною спільнотою держав на рівні міжнародного договірного права та рахується ним з локального рівня соціуму кожної держави-члена такої міжнародної спільноти як оптимальний

простір для існування і функціонування людини, її груп та асоціацій, а також для реалізації ними своїх конституційних прав, свобод, обов'язків у вигляді індивідуального, групового і колективного конституційно-правового статусу, що не тільки визнаний власне міжнародним співтовариством, а й підтриманий ним на території конкретної держави через її обов'язкові зобов'язання, що узяті нею по підписаних міжнародних багатосторонніх договорах відносно визнання, охорони, захисту, реалізації, гарантування відповідних прав, свобод і обов'язків людини (особистості) і громадянина (просторово-глобальний напрям розвитку державності та міжнародної спільноти держав – авт.).

Отже, можна констатувати, що становлення феноменології демократичної правової державності в умовах однієї з новітніх, суперечливіших та найскладніших форм глобалізації – правової, супроводжується не тільки активним пошуком нових напрямів, концептів, концепцій, парадигм подальшого національно-державного і міжнародно-універсального розвитку, які б адекватно і оптимально відображали його багатofакторну і багаторівневу об'єктно-суб'єктну змістовність і завантаженисть, формуючи відповідні якісні і продуктивні конотації і наративи, – а й побудовою відповідної нормативно-процесуальної сфери навколо профільної феноменології та її динамічно-функціональних складових.

Звідси однією з найважливіших складових цих процесів виступає їх нормативно-правове супроводження і забезпечення, що скерована:

а) по-перше, не тільки на забезпечення їх уніфікованості, узагальненості і стандартизації (інтеграційна складова глобального напрямку розвитку державності та міжнародної спільноти держав – авт.), а й

б) крім того, що є не менш важливим, – публічності, яка скерована на активне і послідовне роз'яснення широким верстам населення їх телеологічних домінант, складових елементів, форм належної поведінки, а також ознак і можливих позитивних і негативних наслідків, що мають значення для кожної людини (поведінково-діяльнісна складова глобального напрямку розвитку державності та міжнародної спільноти держав – авт.).

Разом з тим треба констатувати, усвідомлювати і розуміти, що в трансформаційних і модифікаційних процесах активно використовуються й давні універсально-управлінські сутності (управлінсько-нормативні парадигми), що спираються на основоположні настанови натуралістичної юриспруденції, що базуються на визнанні законів природного права та їх визначальної ролі в управлінні соціальними процесами [4, с. 12], що включають й нормотворчі та державотворчі процеси, формуючи феноменологію демократичної правової державності, особливо в умовах глобалізації (природно-правова складова глобального напрямку розвитку державності та міжнародної спільноти держав – авт.).

Визначення і розуміння змістовного наповнення управлінської парадигми «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина»

Управлінська парадигма «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина», безумовно, відноситься до переліку давніх універсально-управлінських сутностей, що характеризуються високим рівнем змістовно-сислового наповнення. Це детермінується тим, що вона:

- по-перше, відображає логічний процес побудови пріоритетів розвитку людської цивілізації в умовах глобалізації, проникаючи на більш глибокий, реальний та повсякденний рівень існування і функціонування пересиченої людини в локальному соціумі, тобто там, де вона здійснює свій життєвий цикл (екзистенційний рівень –авт.);

- по-друге, враховуючи стратегічні орієнтири у гуманітарно-гуманістичних настановах, відіграє суттєву і системно утворюючу роль у формуванні демократичної державності, як державності, що скерована на задоволення екзистенційних потреб і інтересів людей (макрорівень –авт.);

- по-третє, виходячи з локального характеру виникнення, формування і реалізації саме прав людини, детермінує її визначальну роль у формуванні та функціонуванні правового простору місцевого самоврядування (далі –МСВ), як єдиного простору існування і функціонування людини у її екзистенційному вимірюванні та оптимального простору її життєдіяльності в межах природної територіальної людської спільноти – ТГ (мікрорівень –авт.);

- по-четверте, використовуючи метод імітаційно-рольового моделювання, дає можливість розробити відповідні моделі поведінки людини в зазначених процесах, що

викликають до життя нові та вдосконалені форми її життєдіяльності через їх наступну модернізацію і трансформацію:

- а) в умовах МСВ – маючи в перспективі використання нових форм локальної демократії,
- б) в межах ТГ – маючи в перспективі можливість виходу на міжлокальний, локально-регіональний, міжрегіональний рівні,
- в) в умовах філософського стану повсякденності – враховуючи як ординарні, так й екстраординарні умови існування і функціонування державності, про що ми, на жаль, переконалися на прикладі російсько-української війни,
- г) в процесі реалізації конституційно-правового статусу людини, – який в перспективі має стійкі можливості до свого розширення, наприклад, за рахунок прав людини п'ятого покоління – соматичні права людини, та шостого покоління – права людини, що обумовлені застосуванням штучного інтелекту, – що, у підсумку, будуть реалізовуватися на локальному рівні в межах ТГ,
- г') при соціалізації людини, – до якого можуть у будь-який час залучені нові фактори впливу локального, регіонального, національного та міжнародного значення, включаючи ургентні умови екологічних лих та техногенних катастроф,
- д) при формуванні атитюдів (поведінкових настанов), включаючи й правові атитюди, – при об'єктивній можливості їх розширення внаслідок вдосконалення правової регламентації та правового регулювання соціальних відносин,
- е) та втіленні останніх у габітуси (діяльнісно-праксеологічні настанови), включаючи й правові габітуси – що виникають, формуються, розвиваються, змінюються, вдосконалюються в залежності від динаміки умов повсякденного життя людини, її груп та асоціацій,
- є) в процесі реалізації життєвого циклу людини, – що, не дивлячись на складні соціальні умови існування людини, має стійку тенденцію на суттєве зростання у темпоральній перспективі,
- ж) при вирішенні завдань фертильної частини населення щодо репродуктивного відновлення людського потенціалу ТГ – що мають можливості вирішуватися не тільки природним шляхом, а й з використанням відповідних технологій (штучне запліднення, сурогатне материнство тощо),
- з) в умовах соціальної безпеки, – ефективна система якої створюється за рахунок діяльності ОМСВ, а також системи правоохоронних органів, що функціонують в межах ТГ, а також
- и) в умовах подолання і нівелювання кофліктогенного потенціалу локальної територіальної людської спільноти, виникнення якого детермінується: а) великою кількістю людей-членів ТГ, що існують, проживають і функціонують спільно на одній території; б) продукуванням великої кількості індивідуальних, групових і колективних інтересів, що напругу торкаються екзистенційних питань існування людини в локальному соціумі і досить часто є антагоністичними; в) відсутністю великої кількості оптимальних засобів, методів, інструментів вирішення конфліктних суперечок, – через використання універсальних механізмів комунікативної взаємодії, загальної колаборації та предметного співробітництва;
- по-п'яте, досить вдало, ємне, повно і аргументовано, чуттєво і змістовно, телеологічно і гносеологічно відображає стратегічні настанови існування, формування та функціонування демократичної правової державності в умовах глобалізації.

Роль і місце місцевого самоврядування в межах демократичної правової державності

Філософсько-практичним підтвердженням наведених висновків, що володіють фактично методологічною властивістю, виступають стратегічні ознаки демократичної правової державності у відносинах з МСВ, що:

- а) можуть бути охарактеризовані як екзистенційні по своїй природі,
- б) є бінарними по своєму функціональному прояву, тобто такими, що викликають, формують та здійснюють подвійний і мультиплікативний ефект, – від успішного досягнення і реалізації яких залежить як існування та стабільне функціонування держави, так й правовий статус людини та її груп і асоціацій та його об'єм на локальному рівні соціуму, що існує в межах державної організації,
- в) виступають комунікаційними по своєму призначенню, бо містять в собі могутній інформаційно-управлінський потенціал,
- г) виступають онтологічно-наративними по своїй сутності, бо не тільки містять суттєві, а й проспективно-програмні смисли та конотації, що мають стійке значення та своє

продовження у сучасній і темпоральній перспективі діяльності органів публічної влади, її посадових і службових осіб,

г) носять не тільки змістовний, але й свідомо-психологічний характер, бо скеровані на усвідомлення широкими масами людей – з метою модифікації їх поведінково-діяльнісних настанов у бік вирішення телеологічних настанов державницької феноменології, ба більше,

д) всі такі висновки мають своє тактичне і стратегічне, пряме і опосередковане, первинне і другорядне, але все ж важливе інформаційне супроводження і забезпечення, що є цінним в контексті формування і реалізації нового покоління прав людини – інформаційних прав,

е) крім того, всі вони виникають, формуються, реалізуються і вдосконалюються за допомогою організаційної, нормативної і організаційно-правової діяльності органів публічної влади, важливе місце серед яких займають органи МСВ, що не тільки сприяють формуванню правового простору МСВ, нарівні з органами державної публічної влади (законодавчі, виконавчі, судові), а й творчо і цілеспрямовано його формують – інтерпретуючи, деталізуючи, конкретизуючи, корегуючи їх рішення у своїй нормопроектній і нормотворчій діяльності у відповідності до локальних умов існування конкретної територіальної людської спільноти – ТГ.

До наведених стратегічних ознак можна віднести наступні:

А) для демократичної правової державності:

- конституційна легалізація основоположних принципів конституційного устрою держави і соціуму про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України [5]); народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ст. 5); в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (ст. 7) (конституційно-легалізаційна ознака – авт.);

- завдяки організаційній, нормотворчій та організаційно-правовій діяльності органів публічної влади держави та ТГ (органи МСВ, що сформовано самими ТГ) виникає, формується, розвивається і вдосконалюється державна муніципальна правова політика, що є своєрідним результатом «симфонії влад» – публічної державної влади та публічної самоврядної (муніципальної) влади [6] (владно-прогностична ознака – авт.);

- не має і не може бути ні одної людини (громадянина відповідної держави або іншої фізичної особи, що володіє іншим правовим станом (іноземство, апатридство, біпатридство, біженство тощо) і законно постійно знаходиться і проживає на території конкретної держави, яка б не була членом відповідної територіальної локальної спільноти – ТГ (просторово-приналежна ознака – авт.);

Б) саме на рівні МСВ та в межах ТГ:

- кожна конкретна людина здійснює свій життєвий цикл (екзистенційно-основоположна ознака – авт.);

- людина проходить соціалізацію, включаючи формування, прояв і реалізацію своїх інтересів, формування атитюдів та габітусів, включаючи й їх правові форми (біхевіористично-поведінкова ознака – авт.); - людина реалізує свій конституційно-правовий статус (державно-локальна ознака – авт.); - людина, її групи та асоціації формують свої комунікаційні відносини з аналогічними суб'єктами, органами публічної влади та іншими юридичними особами, реалізуючи свої самоврядно-ідентифікаційні, самоврядно-самодіяльнісні та самоврядно-розвиткові телеологічно обґрунтовані настанови (комунікаційна ознака – авт.);

- людина, завдяки своїй життєдіяльності, використанню вже апробованих і формуванню нових форм життєдіяльності, формує та будує простір місцевого самоврядування, що через нормативно-правове супроводження і забезпечення з боку органів публічної влади, які сформовано самою ТГ (органи МСВ), а також через нормотворчість органів публічної влади держави, трансформується в правовий простір локальної демократії (трансформаційно-просторова ознака – авт.);

- людина, здійснюючи свій розвиток, реалізує свою репродуктивну функцію в локальному соціумі і формує базу для подальшого існування, функціонування і розвитку не тільки населення конкретної держави, а й всієї людської цивілізації (національно-глобалізаційна ознака – авт.);

- діями публічної влади держави та ТГ створюється локальна система охорони і захисту прав людини (локально-правозахисна ознака – авт.);

- формується простір формування, використання, реалізації та вдосконалення демократичних механізмів регулярного оновлення публічної влади і врахування інтересів та потреб людини, включаючи не тільки традиційні механізми прямої (безпосередньої) і представницької (опосередкованої) демократії, а й достатньо нові форми врахування локальної суспільної думки (партисипаторна /демократія участі/, деліберативна /дорадча демократія/, агрегативна /плюралістично-процедурна демократія/ і агональна демократія /застосування демократичних механізмів в процесі вирішення конфліктів/ тощо [7]) (демократично-технологічна ознака – авт.).

Змістовна характеристика складових елементів управлінської парадигми «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина»

Отже, можна констатувати, що профільна парадигма «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина» не тільки органічно вписується в наведену систему ознак, завдяки:

- а) локальному характеру виникнення, прояву, використання і реалізації прав людини,
- б) локальному формуванню, прояву і реалізації муніципальних прав людини, що є яскравим свідченням перманентної муніципалізації державного життя, а також
- в) суто локальній ідентифікації виникнення, появи, формування та прояву феноменології «муніципальна людина», – але й активно формує та ефективно будує відповідний технологічно-соціальний і функціонально-нормативний ланцюжок, що володіє високим теоретико-праксеологічним та комунікаційно-реалізаційним потенціалом, що є оптимальним, ефективним і здійснюваним на рівні локального соціуму в умовах МСВ та в межах ТГ, а також
- г) формуванню середовища енактивізму [8], бо саме в умовах МСВ та в межах ТГ людини-житель є «впаяною» як в локальний соціум, так й в систему довкілля, завдяки виникає почуття гармонійності існування людини і соціуму, формується оптимальне середовище для формування її екзистенційних інтересів та формування на їх основі відповідних атитюдів та габітусів, включаючи й правові, а також

г') формування локальної системи безпеки людини, завдяки діяльності відповідних самоврядних структур (ОМСВ), що сформовано самою ТГ (її електоральним корпусом) задля обслуговування інтересів її жителів-членів, їх груп та асоціацій, та яким делеговане право ТГ виступати від її імені та діяти в її інтересах;

д) формуванню суттєвого антиконфліктогенного потенціалу профільної парадигми, що виникає на основі формування, діяльності, вдосконалення діяльності інституційної структури громадянського суспільства всередині самої ТГ, тобто неконтрольованої сукупності громадських організацій, що створено по різних інтересах людини та на різних засадах її позадержавної діяльності (економічних, професійних, релігійних, партійних, національних, культурологічних, спортивних, наукових тощо) в умовах вільного від державно-правового втручання локального соціуму;

є) відповідає основоположним настановам демократичної правової державності, бо органічно поєднує основоположні гуманітарно-гуманістичні настанови щодо телеологічного призначення діяльності публічної влади, її органів, посадових і службових осіб в сфері визнання, легалізації, реалізації, охорони, захисту, гарантування прав, свобод і обов'язків людини, бо:

1. Феноменологія прав людини передбачає створення і функціонування системи потенційних можливостей легально-управлінської та легітимно-функціональної природи, що дають реальну можливість кожній людині, що функціонує на території держави, в умовах МСВ, в межах ТГ, в умовах повсякденності реалізувати свої інтереси, що засновані на екзистенційних потребах, сформувавши процесі реалізації свого життєвого циклу відповідні атитюди і габітуси, включаючи правові – саме такими характерологічними рисами володіють конституційні права і свободи людини, що створюють її конституційно-правовий статус та фактично виступають основою (стромою) правового статусу МСВ. Профільна феноменологія фактично виступає функціонально-онтологічним стрижнем локального соціуму та його управлінської основи (МСВ), а також основою демократичної правової державності в її функціональній прaxeології, що базується на реалізації належного конституційно-правового статусу людини (особистості) і громадянина;

2. Феноменологія муніципальних прав людини детермінує використання вже обкатаних протягом історично-темпорального періоду на локальному рівні соціуму, в умовах МСВ, в умовах повсякденності, –екзистенційних форм життєдіяльності та формування і розвиток нових

таких форм, які апріорі можуть виникнути і можуть бути використані людиною тільки в межах ТГ, коли вона виступає її членом, – тобто, вони органічно пов'язані і детерміновані приналежністю користувача такими правами до локальної територіальної (муніципальної) людської спільноти – саме тому вони характеризуються високим комунікативним потенціалом, інтерсуб'єктивністю, особливою праксеологічною важливістю і функціональною оптимальністю. Враховуючи на той факт, що представниками вітчизняної муніципальної доктрини наведені муніципальні права людини ототожнюються з конституційними правами людини, але у їх локально-самоврядній інтерпретації [9, с. 190–191], чи рахуються як такі, що мають безпосереднє відношення до МСВ, бо з ним пов'язані [10, с. 6-44], наприклад, право на участь в МСВ, право на проходження служби в органах МСВ тощо – їх існування, причому, як в теоретичному, так й в праксеологічному аспекті не викликає заперечень, бо саме вони акцентують особливу увагу на муніципалізації локального життя людини і формуванні особливого нормативного простору МСВ де таке життя відбувається. Ця феноменологія безпосередньо є пов'язаною зі здійсненням сталого і об'єктивованого життєвого циклу людини, ба більше – вона є його метою, змістом та екзистенційною умовою реалізації – людина може здійснювати свій життєвий цикл в межах територіальної людської спільноти тільки через реалізацію сукупності муніципальних прав;

3. Феноменологія муніципальної людини виступає більш складним, багатфакторним і багаторівневим процесом, до якого залучено не тільки людину, а й її групи і асоціації, що функціонують на інституційній основі громадянського суспільства, – крім цього в цьому процесі приймають участь органи публічної влади, що формують відповідну статусність цієї феноменології через формування відповідного нормативного простору МСВ в якому існує, функціонує і здійснює свій життєвий цикл людина, – але й суттєво впливає на процеси і тенденції формування демократичної правової державності в умовах глобалізації, бо наведені вище локальні фактори мають прямий вихід на найважливішу проблематику існування та функціонування всієї людської цивілізації, первинним суб'єктом якої виступає людина – житель і член ТГ. Отже, ця феноменологія володіє комплексним, системним характером, має полісемічну характеристику, репрезентується багаторівневим чинником (від локального до глобального рівня) та суттєвим перспективним потенціалом для формування, розвитку та вдосконалення в межах ТГ, держави та міжнародної спільноти держав.

Системно аналізуючи доктринальну позицію вітчизняного дослідника Боярського О.О. відносно муніципальної людини, під якою він розуміє:

- а) фізичну особу, що
- б) володіє різним правовим станом (громадянство, іноземство, апатризм, біженство та ін.), але
- в) не зважаючи на нього свідомо та ініціативно здійснює свій життєвий цикл в умовах повсякденності у рамках територіальної спільноти людей, об'єднаних загальними географічними, історичними та сучасними екзистенційними інтересами, цінностями і потребами, що
- г) можуть бути реалізованими тільки в умовах місцевого самоврядування,
- г') завдяки спільній синергетичній діяльності людини в межах територіальної громади та громадянського суспільства, завдяки діяльності органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів і органів місцевого самоврядування, які входять до його системи, що
- д) здійснюється на принципах самоорганізації, самодіяльності, самокерованості та самоврядування,
- е) з метою створення належних умов для супроводження і забезпечення існування та функціонування людського осередку, що має телеологічну домінанту щодо продовження існування та подальшого розвитку людської цивілізації в умовах державно організованого соціуму [11, с. 117], – можна зробити однозначно-позитивний висновок, що наведені ознаки:

А) виступають фактично характерологічними рисами, а точніше

Б) ідентифікаційно-визначальними ознаками правового простору МСВ – суб'єктними, об'єктними, телеологічними, комунікативними, поведінково-діяльнісними, системними, засадничими, інституційними, локально-глобальними тощо – в якому існує та функціонує людина, її групи та асоціації, органи публічної влади, інституції громадянського суспільства, інші суб'єкти, що знаходяться під загальнодержавною та міжнародно-правовою юрисдикцією, що у підсумку, становлять суб'єктну основу феноменології демократичної правової державності.

Глобальне вимірювання управлінської парадигми «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина»

Глобальне вимірювання управлінської парадигми «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина» потребує вивчення, дослідження, розуміння та усвідомлення процесу об'єктивізації системної сукупності соціокультурних, політичних, економічних детермінант, що спричиняють як позитивні, так й негативні прояви глобальних трансформацій. З одного боку, глобалізація відкриває людям нові можливості для новаторства й підприємництва, а також прискорює глобальне економічне зростання, що не може не відбитися на локальному розвитку самої людини, а також її груп та асоціацій, відкриваючи для них горизонти використання якісно нових технологічних процесів у повсякденному житті (комп'ютеризація, діджиталізація, використання біотехнологій, нових досягнень у сферах будівництва, транспорту, зв'язку, локальних комунікацій тощо). Але з іншого, глобалізація має і негативні аспекти, бо фактично підсилює нерівність між багатими та бідними як всередині країн, так і поміж ними; вона викликає неправильний розподіл ресурсів між приватними і державними інтересами. Одним з найбільш негативних наслідків глобалізації виступає процес знеособлення людини, стирання її особливих рис та індивідуальної та групової ідентичності.

Хоча на практиці глобалізація й виступає як економічний і науково-технічний процес і одночасно процес цивілізаційний, що має свої соціокультурні детермінанти, – одночасно, вона несе і відповідні культурологічні негативні наслідки, що найбільш яскраво проявляються на локальному рівні соціуму у надмірній типізації та уніфікації форм життєдіяльності людини, не вдвлячись на відповідні їх особливості (національні, моральні, релігійні тощо), фактично нівелюючи їх або просто їх відкидаючи.

Саме тому, соціально-філософський дискурс глобалізації й визначається нагальною потребою розуміння головних закономірностей розвитку суспільства за умов глобалізаційних зрушень в економічному, політичному, соціальному й культурному житті, особливо в Україні, де проходять, з одного боку, складні процеси боротьби з російською агресивною навалюю, а з іншого – активізуються процеси побудови громадянського суспільства і демократичної соціально-правової держави. Треба також зазначити, що парадокси глобалізації не випадково є предметом гострих теоретичних суперечок, оскільки неоднозначність процесів, що розгортаються, неминуче відбивається на уявленнях про них. Ба більше, вони безпосередньо впливають на життя людей в межах ТГ, модифікуючи та трансформуючи його у відповідному руслі інтернаціоналізації, що не завжди є позитивним з урахуванням національних інтересів, а також інтересів конкретної людини.

Звідси ми вважаємо, що підхід відносно якого управлінська парадигма «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина» є основоположною у розгляді, розумінні, а також оцінці впливу тенденцій глобалізації на людський соціум на різних рівнях його існування, включаючи, насамперед, його локальний рівень, – є конструктивним, доктринально обґрунтованим, праксеологічно вивіреном, оптимальним з управлінських та нормативних позицій.

Необхідно наголосити на тому, що в сучасній науковій літературі відсутні конкретні відповіді на цілу низку політико-правових питань, які виникають у зв'язку з глобалізацією, оскільки основну увагу авторів зосереджено на економічній і культурній складовій глобалізації, в той час коли гуманітарно-нормативна характерологія глобалізації досліджена явно недостатньо. І це в умовах, коли актуалізується проблематика розвитку демократичних процесів, конституційно-правової модернізації інститутів публічної влади в умовах світу, що глобалізується, як повинні реагувати національні держави на ситуацію, що складається. Ба більше, необхідно зазначити, що всі наведені питання обов'язково торкаються та можуть бути вирішеними тільки через призму дотримання прав, свобод і обов'язків людини (особистості) і громадянина. І саме такий підхід може сповільнити негативні наслідки глобалізації, «гуманізувати» цей процес, підсилюючи його позитивні риси та наслідки для людини.

Міжнародно-правове «наповнення» інституту МСВ свідчить:

А) про становлення системи дихотомії локального і глобального чинників, більш того,

Б) в розумінні становлення процесів глобалізації та в контекстуалізації існування територіальних спільнот (громад), що переважно існують тільки через застосування інституту МСВ, вибудовується просторово-процесуальний ланцюжок, що дає розуміння прямих і опосередкованих зв'язків, що існують між сучасними акторами міжнародних відносин, які відносяться до різних рівнів управління, а саме: «локально-топосний рівень» – «субрегіональний

рівень» – «регіональний рівень» – «державний рівень» – «міждержавний рівень» – «глобальний рівень»,

В) саме на цих наведених рівнях існують та функціонують органи публічної влади, включаючи й органи МСВ (на перших трьох рівнях), що об'єднані загальними завданнями і функціями в рамках профільної компетенції щодо забезпечення прав і свобод людини, починаючи з локального і завершуючи глобальним рівнями;

Г) йдеться про затвердження «людиноцентричності» та «людинорозмірності» в розумінні й оцінюванні всіх процесів, що проходять навколо процесів становлення, функціонування, розвитку і вдосконалення інституту МСВ та територіальних громад, причому як у національному, так і в міжнародному вимірюванні, коли і МСВ, і розвиток територіальних громад ототожнюються з існуванням, функціонуванням і розвитком прав і свобод людини на локальному рівні соціуму, коли людина:

а) розуміє, відчуває і використовує МСВ як єдину природну сферу свого існування в умовах державно організованого соціуму, в якій тільки і можливо реалізовувати свої екзистенційні права, але індивідуально і колективно з іншими членами територіальної спільноти;

б) використовує колективне існування в межах територіальної громади і саму громаду як універсальний соціально-облігаторний механізм для реалізації своїх екзистенційних настанов, намагань, потреб, інтересів через своє індивідуальне ствердження в межах загальної і правової соціалізації, а також своє ствердження в межах групи і колективу (мікро-, мезо- і макро-) як активного члену локального соціуму.

Отже, досліджуючи вплив локального і глобального чинників, що є дихотомічною квінтесенцією МСВ у глобальному конституціоналізмі, який сьогодні найбільш ефективно розуміє та нормативно вимірює глобалізацію, і особливо глобалізацію правову, – що, безумовно, впливає на стабільне існування та функціонування територіальної громади в сучасних умовах, – можна розкрити глибокий гуманітарно-гуманістичний потенціал МСВ в умовах глобалізації.

Висновки

Резюмуючи викладе вище, можна дійти наступних висновків:

- змістовно-інформаційна складова парадигми «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина» напряду сприяє розумінню її особливої ролі не тільки у виникненні, формуванні і розвитку демократичної правової державності, а й в процесах становлення інституту місцевого самоврядування через формування його нормативного (правового) простору, причому у розумінні таких профільних процесів як на національному, так й на міжнародному рівнях;

- феноменологія прав людини передбачає створення і функціонування системи потенційних можливостей легально-управлінської та легітимно-функціональної природи, що дають реальну можливість кожній людині, що функціонує на території держави, в умовах МСВ, в межах ТГ, в умовах повсякденності реалізувати свої інтереси, що засновані на екзистенційних потребах, сформувавши процес і реалізації свого життєвого циклу відповідні атитюди і габітуси, включаючи правові – наведені настанови мають не тільки і не стільки національне, скільки міжнародне-правове – універсальне, глобалізаційне значення та прояв, оскільки відображають телеологічні домінанти, зміст та наслідки проходження людиною свого життєвого циклу на локальному рівні соціуму в межах держави, який, одночасно, мають й велике глобальне значення, бо це про людину як суб'єкта людської цивілізації;

- феноменологія муніципальних прав людини детермінує використання вже обкатаних протягом історичного темпорального періоду на локальному рівні соціуму, в умовах МСВ, в умовах повсякденності, – екзистенційних форм життєдіяльності та формування і розвиток нових таких форм, які апріорі можуть виникнути і можуть бути використані людиною тільки в межах ТГ, коли вона виступає її членом, а потім визнані міжнародним співтовариством держав у вигляді їх оцінки визнання таких форм життєдіяльності людини, але вже як члена людської цивілізації;

- феноменологія муніципальної людини виступає більш складним, багатофакторним і багаторівневим процесом, до якого залучено не тільки людину, а й її групи і асоціації, що функціонують на інституційній основі громадянського суспільства, – крім цього в цьому процесі приймають участь органи публічної влади, включаючи й їх діяльність на рівні міжнародної спільноти держав, – що, по-перше, формують відповідну статусність цій феноменології через формування відповідного нормативного простору МСВ в якому існує, функціонує і здійснює свій

життєвий цикл людина; а, по-друге, легалізують такий нормативний простір МСВ на міжнародно-правовому рівні, роблячи його іманентним і ординарним об'єктом міжнародно-правових регламентації і регулювання.

References

1. Orzykh M.F. *Modern constitutionalism: theory and perspectives of development* / M.F. Orzykh, A.R. Krusyan. URL: http://www/kspmr.com/MAG/?id_article_4d a 0dac591
2. Grafsky V.G. *On the interdisciplinary approach in the study of law and laws. Contours of global transformations: politics, economics, law.* 2012. Issue 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/o-mezhdistsiplinarnompodhodev-izuchenii-prava-i-zakonov>
3. Myrkova A. M. "Interdisciplinary research in jurisprudence" for students of the "Interdisciplinary individual humanitarian education" program. URL: <http://uchebana5.ru/cont/2651216.html>
4. Kostenko O. "Naturalistic" jurisprudence and legal reform in Ukraine. *Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine.* 2008. N 4. P. 12-19.
5. *The Constitution of Ukraine: adopted at the V session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine.* 1996. No. 31. Article 140.
6. Hryhor'ev V. A. *Formation of public self-governing (municipal) power in Ukraine: autoref. thesis Ph.D. law Sciences: 12.00.13 / head. works by M. O. Baimuratov; National "Odesa Law Academy" University. Odesa, 2002. 18 p.*
7. Bula S., Hnatiuk V. *Local democracy as a fundamental category in the actualization of manifestations of institutional and legal modes of local self-government: correlation, formalization and schematization of the main concepts. Bulletin of Lviv University. Philosopher-political scientist series. studio 2015. Issue 6. P. 76–88.*
8. Knyazeva E.N. *Enactivism: a conceptual turn in epistemology.* URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:UrtHCIsXTT0J:vphil.ru/index.php%3Foption%3Dcom_content%26task%3Dview%26id%3D835&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
9. Levenets A. V. *Municipal human rights in Ukraine. Market economy: modern management theory and practice.* 2014. Volume 1. No. 2/2. P. 189–196.
10. Batanov O.V. *Municipal human rights in the conditions of globalization: development trends and peculiarities of implementation. Human rights in Ukraine and in foreign countries: problems of the theory of normative and legal regulation: collective monograph / Zag. ed. N. V. Mishina. Lviv-Torun: Liga-Press, 2020. 392p.*
11. Boyarsky O.O. *Formation of the phenomenology of the municipal person within the limits of civil society and the state. Journal of the Kyiv University of Law.* 2020. No. 2. P. 110-118.

Medical sciences

UDC: 618.19-006.6

BREAST CANCER: TOPICAL ISSUES AND THEIR SOLUTIONS

Arman Khozhayev*Professor of the Department of Oncology named after S.N. Nugmanov,
Asfendiyarov Kazakh National Medical University, Almaty, Kazakhstan***Ilyas Akhmarov***Oncologist-mammologist, plastic-reconstructive surgeon,
Talayeve Clinic Mediker Hospital International, Almaty, Kazakhstan***Gaukhar Bituyeva***Oncologist-mammologist,
City polyclinic №1, Taldykorgan, Kazakhstan***Makhabbat Krykpayeva***Oncologist-chemotherapist, Multidisciplinary «Center of Oncology
and Surgery», East Kazakhstan region, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan***Yeldos Smailov***Deputy Director for Medical Work, Regional Multidisciplinary Clinic of the
State Institution of Healthcare of the region «Zhetysu», Taldykorgan, Kazakhstan***Sanam Rakhmetzhanova***Oncologist-chemotherapist,
Almaty Oncology Center, Almaty, Kazakhstan***Kazyna Zholshiyeva***Oncologist-mammologist,
Mamma Group Medical Center, Almaty, Kazakhstan***Gulnar Onalbekova***Oncologist-chemotherapist,
Almaty Oncology Center, Almaty, Kazakhstan***Gulvira Nursapanova***General Practitioner,
City polyclinic №2, Taldykorgan, Kazakhstan***Abstract**

This scientific and analytical work presents modern global and local-regional data on incidence, mortality and five-year survival rate of such a common oncological pathology as breast cancer. The issues related to risk factors, etiopathogenesis, distribution features and clinical manifestations, as well as measures for the prevention of this formidable disease. The epidemiological characteristics of this nosological form of malignant neoplasms in our republic are given by regions of the country.

Keywords: *oncology, breast cancer, mammary gland, risk factors, etiopathogenesis, epidemiology, incidence, mortality, five-year survival rate, prevention.*

Breast cancer is the most common global malignancy and the leading cause of cancer deaths [1]. There is much evidence showing the influence of life style and environmental factors on the development of mammary gland cancer (high-fat diet, alcohol consumption, lack of physical exercise), the elimination of which (primary prevention) may contribute to a decrease in incidence and mortality. Secondary prevention, comprising diagnostic tests (e.g. mammography, ultrasonography, magnetic resonance imaging, breast self-examination, as well as modern and more precise imaging methods) help the early detection of tumours or lesions predisposing to tumours. It is estimated that nearly 70% of malign tumours are caused by environmental factors, whereas in breast cancer this percentage reaches 90-95%. There are national programmes established in many countries to fight cancer, where both types of prevention are stressed as serving to decrease incidence and mortality due to cancers. Cancer prevention is currently playing a key role in the fight against the disease. Behaviour modification, as well as greater

awareness among women regarding breast cancer, may significantly contribute towards reducing the incidence of this cancer [2].

Speaking about the diagnostic criteria for making a diagnosis, women complain about the presence of a formation in the mammary gland; enlarged axillary, supra- and subclavian lymph nodes; the presence of skin changes on the mammary gland; swelling of the mammary gland. The history is noteworthy of the presence of cancer in close relatives; early onset of menstruation; age of first pregnancy and first birth, taking oral contraceptives and/or hormone replacement therapy, gynecological diseases. During a physical examination, attention is paid to the symmetry of the location and shape of the mammary glands; level of position of the nipples and their appearance (retraction, deviation to the side); skin condition (hyperemia, swelling, wrinkling, retractions or protrusions on it, narrowing of the areolar field, etc.); presence/absence of pathological discharge from the nipples (quantity, color, duration); presence of swelling of the arm on the affected side. Palpation of the mammary glands is carried out in the vertical and horizontal positions of the subject; regional and cervico-supraclavicular lymph nodes are usually performed in a vertical position [3].

From laboratory tests, if metastatic breast cancer is suspected, it is recommended to perform detailed clinical and biochemical blood tests, and a study of the blood coagulation system. In case of hormone-dependent breast cancer in women under 50 years of age, to assess ovarian function and plan hormone therapy, it is recommended to study the level of follicle-stimulating hormone in the blood serum and the level of total estradiol in the blood. A cytological study is also carried out (an increase in the size of atypical cells up to giant ones, a change in the shape and number of intracellular elements, an increase in the size of the nucleus, its contours, different degrees of maturity of the nucleus and other cell elements, a change in the number and shape of nucleoli); histological examination: histological type of tumor, degree of differentiation (grade - ability to form tubes, nuclear polymorphism, number of mitoses), presence of necrosis, vascular invasion, tumor of infiltrating lymphocytes, presence of calcifications. Immunohistochemical study for key markers: 1) determination of estrogen and progesterone receptors, HER2, Ki67 - it is recommended to evaluate biological markers again at least once during metastasis, if clinically possible; 2) if the result of IHC analysis of HER2 is controversial, the HER2/neu gene amplification should be determined by in situ hybridization; 3) determination of PD-L1 in triple negative breast cancer to decide on the prescription of immunotherapy; 4) if necessary - Cytokeratin 5/6, Calponin-1, E-Cadherin, GCDFP-15, Mammaglobin, p120 and Topoisomerase IIa.

Molecular genetic testing to determine germline BRCA1/2 mutations is indicated in all patients, regardless of age, family history, or type of breast cancer with mBC and during progression to decide whether to prescribe PARP inhibitors (olaparib1 and talazoparib). In women with a positive germline mutation of the BRCA1 or 2 gene, the incidence of breast cancer development before 70 years of age is 45-65%. More often detected: 1) with a burdened family history (close relatives have breast cancer aged ≤ 50 years, breast cancer in a man, ovarian cancer, metastatic prostate cancer, pancreatic cancer); 2) in patients under 45 years of age; 3) in patients under 60 years of age with a triple negative breast cancer phenotype; 4) with primary multiple breast cancer; 5) in patients with HER2 negative breast cancer phenotype who have a high risk of relapse after surgical treatment and neoadjuvant or adjuvant therapy; 6) for breast cancer in men. Comprehensive genomic profiling is carried out in patients with a severe clinical course, aggressive tumors, with a high risk of progression, lack of effect from traditional methods of antitumor treatment [in advanced breast cancer (triple negative and progressive HER2+)] [3].

Instrumental studies: 1) ultrasound of the mammary glands, regional lymph nodes: the presence of a hypoechoic structure of the formation with large/small microcalcifications in the structure, the contours are uneven, stellate, there may be areas of mixed echogenicity, the structure of the node is heterogeneous, increased vascularization is possible; 2) mammography (mammograms in two projections visualize shapeless heterogeneous compactions with multiple microcalcifications in the structure, pronounced deformation of the stroma, thickening of the skin, nipple-areolar complex, the nipple can be retracted, the presence of enclosed lymph nodes); 3) contrast spectral mammography (CESM method), which consists of performing mammography with soft and hard images after intravenous administration of an iodinated contrast agent. The CESM method is informative in the diagnosis of early forms of breast cancer, allows you to detect pathology in the dense part of the mammary gland, and is used as a differential diagnosis of benign and malignant neoplasms; before the study, creatinine and urea levels in the blood are assessed, an iodine-containing contrast agent is administered intravenously in an amount of 1.0-1.5 ml per kg of the patient's weight; images are taken in two projections, craniocaudal (CC) and media-lateral (MLO), in a period of time from 2 to 7 minutes after administration of the contrast agent;

4) MRI of the mammary glands to assess the local spread of breast cancer for the following indications: age up to 30 years; the presence of mutations in the BRCA1, BRCA2 genes; high radiological density of the mammary glands; the presence of breast implants when it is impossible to perform a high-quality mammographic examination; presence of lobular carcinoma in situ; 5) ductography (in the presence of an intraductal formation behind the nipple, it is carried out to clarify the size and distance of the formation from the nipple-areolar complex); 6) puncture biopsy of a tumor formation (cytological examination reveals an increase in the size of cells up to giant ones, a change in the shape and number of intracellular elements, an increase in the size of the nucleus and its contours, different degrees of maturity of the nucleus and other cell elements, a change in the number and shape of nucleoli); 7) trephine biopsy or sectoral resection of the mammary gland with express histology (histological verification of the tumor: histological type of tumor, degree of differentiation (grade - ability to form tubes, nuclear polymorphism, number of mitoses), absence of necrosis, vascular invasion, tumor of infiltrating lymphocytes, the presence of calcifications; 8) ultrasound of the abdominal organs and retroperitoneal space/ultrasound of the pelvis (with metastatic lesions of the liver, its structure is heterogeneous, rounded in shape with uneven clear contours, with single or multiple formations with a hypoechoic rim along the periphery); 9) computed tomography or MRI of the abdominal organs with intravenous contrast if the results of ultrasound of the abdominal organs are ambiguous or not very informative; 10) survey X-ray examination of the OGG/computed tomography (in case of metastatic lesions of the lungs across all pulmonary fields or in a segment, multiple/single mid-focal shadows with clear contours, of various sizes are determined); 10) scintigraphy of skeletal bones (hyperfixation of an osteotropic drug in foci of pathological bone formation) if metastatic lesions of skeletal bones are suspected to assess the extent of breast cancer prevalence; 11) PET-positron emission tomography (accumulation of the drug by pathological foci), combined with computed tomography with tumor-tropic radiopharmaceuticals (with or without contrast) (PET-CT) to assess the extent of breast cancer spread in cases where standard methods of staging examinations are ambiguous, especially when locally advanced process, when the detection of metastases fundamentally changes treatment tactics; 12) MRI or CT scan of the brain with IV contrast to exclude metastatic lesions if the presence of metastases in the brain is suspected.

To standardize and simplify the criteria for assessing response to tumor therapy, the international RECIST scale (Response Evaluation Criteria in Solid Tumors) is used. According to RECIST 1.1, the following types of response are distinguished for targeted lesions.

1. Complete response – disappearance of all tumor foci.

2. Partial answer – a decrease in the sum of the largest diameters of each lesion by more than 30%.

3. Stabilization of the disease – reduction of the sum of the largest diameters of each lesions from 20 to 30% (for RECIST 1.0 from 25 to 50%).

4. Progression of the disease – an increase in the sum of the largest diameters of each lesion by more than 20% or the appearance of new tumor lesions.

The overall response of solid tumors to treatment is based on a combination of data on measurable lesions, non-measurable lesions and the appearance or absence of new tumor lesions. The duration of overall response is from the date of documentation of the disease until its progression. Relapse-free interval (time to progression) – from the end of treatment to the date of documented disease progression [3].

As part of outpatient drug therapy, it is recommended to use hormone therapy in the adjuvant mode for patients with hormone-positive breast cancer for at least 5 years (tamoxifen, letrozole, anastrozole, goserelin, triptorelin) and with progression or metastatic luminal breast cancer before progression (tamoxifen, letrozole, anastrozole, goserelin, triptorelin, toremifene, fulvestrant, exemestane, everolimus). The use of bisphosphonate therapy when metastatic bone lesions are detected is recommended for two years (zoledronic and pamidronic acid, denosumab). CD 4/6 inhibitors (palbociclib, ribociclib, abemaciclib) are recommended for patients with HER2-negative metastatic luminal breast cancer in combination with an aromatase inhibitor or fulvestrant, until progression or unacceptable toxicity develops; the use of monotherapy with PARP inhibitors (olaparib or talazoparib) is recommended for patients with metastatic breast cancer with germline BRCA1 or BRCA2 mutations, regardless of hormone receptor and HER2 status, as an alternative to chemotherapy. In patients with high-risk BRCA-associated breast cancer, olaparib is prescribed as adjuvant therapy. The use of targeted therapy (trastuzumab 600 mg) is recommended for patients with early and metastatic HER2-positive breast cancer in combination with chemotherapy, targeted therapy or monotherapy (up to completion

of 18 cycles). The use of targeted therapy (lapatinib) is recommended for patients with HER2-positive metastatic breast cancer, either alone or in combination with capecitabine and/or trastuzumab, until progression or development of unacceptable toxicity. The use of capecitabine in the adjuvant treatment of chemo-resistant triple negative breast cancer, or in metastatic breast cancer in combination with lapatinib and hormone therapy.

Indications for radiation therapy: 1) morphologically established diagnosis of malignant neoplasm; 2) in case of relapses, continued growth of the tumor or progression of the disease after previously carried out combined or complex treatment.

Methods of radiation therapy: 1) continuous radiation therapy; 2) single-fraction radiation therapy for SRS; fractionated radiation therapy for Single Focal Dose from 1.6 Gy to 12.0 Gy 2-5 fractions per week (standard fractionation, hypofractionation, hyperfractionation, accelerated fractionation, multifractionation. In this case, external beam radiation therapy is carried out 2D, 3D, IMRT, RapidArc, IGRT conformal irradiation Single Focal Dose 1.8-2.0-2.66, 2.67, 5.2 Gy 5 fractions per week up to Total Focal Dose 50 Gy, 42.56 Gy, 40.05 Gy, 25 Gy and 60-70 Gy in independent mode, Total Focal Dose 10-16 Gy ("Boost") in the postoperative mode after organ-sparing operations. A continuous course of radiation therapy is used, using γ -therapy devices or linear accelerators. Tomotherapy is used as a standard fractionation technique for administering single and total focal doses. The main advantage is hypofractionation in Single Focal Dose 2.5 Gy. Intraoperative radiation therapy is used in breast-conserving operations for T1-2N0-1M0. The bed of the removed tumor is irradiated with an electron beam at a dose of 10-20 Gy in order to devitalize the remaining malignant cells [3].

Now, regarding chemotherapy. There are several types of chemotherapy that differ in purpose: 1) neoadjuvant chemotherapy of tumors is prescribed before surgery, in order to reduce an inoperable tumor for surgery, as well as to identify the sensitivity of cancer cells to drugs for further use after surgery; 2) adjuvant chemotherapy is prescribed after surgical treatment to prevent metastasis and reduce the risk of relapse; 3) curative chemotherapy is given to shrink metastatic cancers. Depending on the location and type of tumor, chemotherapy is prescribed according to different regimens and has its own characteristics.

Indications for chemotherapy: 1) cytologically and histologically verified breast cancer; 2) in the treatment of locally advanced tumors; 3) metastases in regional lymph nodes/distant organs - lungs, liver, brain, bone structure; 4) tumor recurrence; 5) a satisfactory blood picture in the patient: normal hemoglobin and hemocrit, the absolute number of granulocytes is more than 200, platelets are more than 100,000; 6) preserved function of the liver, kidneys, respiratory system and cardiovascular system; 7) the possibility of converting an inoperable tumor process into an operable one; 8) patient's refusal to undergo surgery; 9) improvement of long-term treatment results in unfavorable tumor phenotypes (triple negative, HER2-negative cancer).

Contraindications to chemotherapy can be divided into two groups: absolute and relative. Absolute contraindications: hyperthermia >38 degrees; disease in the stage of decompensation (cardiovascular system, respiratory system, liver, kidneys); the presence of acute infectious diseases; mental illness; the ineffectiveness of this type of treatment, confirmed by one or more specialists; tumor decay (threat of bleeding); the patient's serious condition according to the Karnofsky scale is 50% or less. Relative contraindications: pregnancy up to 16-18 weeks; intoxication of the body; active pulmonary tuberculosis; persistent pathological changes in blood composition (anemia, leukopenia, thrombocytopenia); cachexia.

The rationale for prescribing neoadjuvant systemic therapy for breast cancer is: high probability of latent (micrometastatic) spread; the ability to reduce the amount of surgical intervention within the "clean" resection margins; the ability to evaluate the clinical response to therapy in vivo; availability of accurate pathomorphological assessment of the degree of tumor regression; the possibility of special studies of biopsy tumor material before, during and after completion of primary systemic treatment. For medullary carcinoma and adenoid cystic carcinoma, adjuvant chemotherapy may not be required (in the absence of lymph node involvement).

And a very important and decisive aspect when prescribing adjuvant/neoadjuvant systemic therapy is the molecular biological subtype of breast cancer:

1. Luminal type A. In early breast cancer (T1-2N0M0), hormone therapy is carried out only in the presence of severe concomitant diseases and/or there are absolute contraindications to surgical treatment until the maximum effect is achieved, followed by radiation therapy. For T2-4N1-3M0 locally advanced inoperable breast cancer, it is recommended to prescribe hormone therapy with antiestrogens and aromatase inhibitors; it is advisable to carry out treatment until the maximum effect is achieved with clinical and instrumental assessment every 3 months. At the same time, in most cases, the appointment

of adjuvant/neoadjuvant chemotherapy (in addition to hormonal therapy) is possible in the presence of at least two parameters: widespread process (≥ 4 regional lymph nodes affected by metastases; $\geq T3$); GIII; young age; presence of pregnancy; increase in initial Ki67 values during repeat biopsy/postoperative material after neoadjuvant hormone therapy.

2. Luminal B (HER2 negative). Hormone therapy + chemotherapy in most cases. For T1a (≤ 5 mm) and N0 - only adjuvant hormonal therapy. In other cases, chemotherapy with anthracycline- and taxane-containing regimens in addition to hormone therapy. Adding platinum drugs to adjuvant chemotherapy only in the presence of a BRCA1/2 gene mutation.

3. Luminal type B (HER2 positive). Chemotherapy + anti-HER2 therapy + hormone therapy. For T1a (≤ 5 mm) and N0: adjuvant hormone therapy only; chemotherapy and trastuzumab are not indicated. For T1b, c (> 5 mm but ≤ 20 mm) and N0: chemotherapy with paclitaxel (without anthracyclines) in combination with trastuzumab (followed by hormone therapy) is possible. For T2-T4 (> 20 mm) or N+: the first step is anthracyclines, then taxanes + trastuzumab $\pm$ pertuzumab (followed by hormone therapy).

4. HER2 positive (non-luminal). Chemotherapy + anti-HER2 therapy. For T1a (≤ 5 mm) and N0: systemic therapy is not indicated. For T1b (> 5 mm but ≤ 10 mm) and N0: taxane chemotherapy (without anthracyclines) in combination with trastuzumab is possible. For T1c-T4 (> 10 mm) or N+: the first step is anthracyclines, then taxanes + trastuzumab $\pm$ pertuzumab.

5. Triple negative (ductal). Chemotherapy including anthracyclines and taxanes. For T1a (≤ 5 mm) and N0, systemic therapy is not indicated. Adding platinum drugs to adjuvant chemotherapy only in the presence of a BRCA gene mutation. There are also features when prescribing adjuvant chemotherapy to patients who have received neoadjuvant chemotherapy in full.

Also, a very important section is the use of hormone therapy in the adjuvant or neoadjuvant mode. In the premenopausal period, hormone therapy is used as follows. After completion of systemic chemotherapy and continued menstrual function, bilateral oophorectomy or ovarian suppression with luteinizing gonadotropin releasing hormone agonists followed by an anti-estrogen for 5 years is indicated. When menstrual function ceases after receiving courses of chemotherapy and the level of estradiol in the blood is determined, an anti-estrogen is prescribed to confirm true menopause. The following regimens with tamoxifen are used: 1) tamoxifen 20 mg/day orally daily for 5 years; 2) tamoxifen 20 mg/day orally daily, for 10 years, in the presence of at least one unfavorable prognosis factor: age ≤ 35 years, preserved ovarian function after adjuvant chemotherapy, T3-4, involvement of ≥ 4 axillary lymph nodes, GIII, positive HER2, high Ki67; 3) tamoxifen 20 mg/day orally daily for 5 years, then aromatase inhibitors (letrozole 2.5 mg/day orally daily, or anastrozole 1 mg/day orally daily, or exemestane 25 mg/day orally daily) for 5 years. For patients who have achieved stable menopause by the time they stop taking tamoxifen, with at least one poor prognostic factor: age ≤ 35 years, preserved ovarian function after adjuvant chemotherapy, T3-4, involvement of ≥ 4 axillary lymph nodes, GIII, HER2 positive, high Ki67; 4) ovarian suppression 1 + tamoxifen 20 mg/day orally daily / aromatase inhibitors (letrozole 2.5 mg/day orally daily, or anastrozole 1 mg/day orally daily, or exemestane 25 mg/day orally daily) for 5 years, and also if there are indications for adjuvant chemotherapy and preserved ovarian function after completion of chemotherapy; 5) bismaclic 150 mg 2 times a day in combination with endocrine therapy for the adjuvant treatment of hormone receptor positive (HR+) and human epidermal growth factor receptor type 2 (HER2) negative breast cancer in early stages with involvement of regional lymph nodes and a high risk of relapse [3].

In pre- or perimenopausal women, endocrine therapy with aromatase inhibitors should be combined with a luteinizing hormone-releasing hormone agonist. To achieve ovarian suppression, it is possible to use the following methods: 1) surgical castration (bilateral oophorectomy); the most effective method, causes irreversible shutdown of ovarian function; 2) medicinal (analogues of luteinizing gonadotropic hormone: goserelin 3.6 mg intramuscularly once every 28 days or 10.8 mg subcutaneously once every 12 weeks; or buserelin 3.75 mg intramuscularly once every 28 days; or leuprorelin 3.75 mg IM 1 time in 28 days); causes reversible suppression of ovarian function; does not always provide complete suppression of ovarian function, especially in young women; to confirm complete ovarian suppression, it is necessary to determine estradiol in the blood serum; determination of follicle-stimulating hormone during treatment with luteinizing gonadotropic hormone analogues is not informative; aromatase inhibitors should be started 6-8 weeks after the first administration of luteinizing gonadotropin hormone analogues; luteinizing gonadotropin hormone analogues are administered monthly; 3) radial; causes irreversible shutdown of ovarian function. The optimal method of ovarian suppression has not been determined; it is usually prescribed for a period of 2-5 years.

Hormone therapy for breast cancer for menopausal patients is carried out in the following variations: 1) tamoxifen 20 mg/day orally daily for 5 years; 2) aromatase inhibitors (letrozole 2.5 mg/day orally daily, or anastrozole 1 mg/day orally daily, or exemestane 25 mg/day orally daily) for 5 years; in the presence of at least one unfavorable prognosis factor: preserved ovarian function after adjuvant chemotherapy, T3-4, involvement of ≥ 4 axillary lymph nodes, GIII, positive HER2, high Ki67; 3) tamoxifen 20 mg/day orally daily for 10 years; in the presence of at least one unfavorable prognosis factor: preserved ovarian function after adjuvant chemotherapy, T3-4, involvement of ≥ 4 axillary lymph nodes, GIII, positive HER2, high Ki67; 4) tamoxifen 20 mg/day orally daily for 5 years, then aromatase inhibitors (letrozole 2.5 mg/day orally daily, or anastrozole 1 mg/day orally daily, or exemestane 25 mg/day orally daily) for 5 years. For patients who have reached stable menopause by the time they stop taking tamoxifen, in the presence of at least one unfavorable prognosis factor: preserved ovarian function after adjuvant chemotherapy, T3-4, involvement of ≥ 4 axillary lymph nodes, GIII, positive HER2, high Ki67; 5) abemaciclib 150 mg 2 times a day in combination with endocrine therapy for the adjuvant treatment of hormone receptor-positive (HR+) and human epidermal growth factor receptor type 2 receptor-negative (HER2-) breast cancer in the early stages with involvement of regional lymph nodes and a high risk of relapse - continuously for 2 years or until disease relapse or intolerable toxicity develops [3].

And, of course, the surgical method remains one of the leading methods in the treatment of this pathology, and in some cases, it is the only method of treatment (cancer in situ). For breast cancer, the following types of surgical interventions are performed: 1) radical mastectomy according to Halstead - single-block removal of the mammary gland along with the pectoralis major and minor muscles and their fascia, subclavian, axillary and subscapular tissue with lymph nodes within the anatomical cases; 2) extended axillary-thoracic radical mastectomy, single-block removal of the mammary gland with the pectoral muscles, subclavian-axillary and subscapularis tissue, as well as a section of the chest wall with parasternal lymph nodes and internal mammary vessels; 3) functionally sparing operations (modified radical mastectomy - differs from Halstead mastectomy by preserving the pectoralis major muscle; modified Madden mastectomy - differs from Halstead mastectomy by preserving both pectoral muscles; 4) simple mastectomy - removal of the mammary gland with the fascia of the pectoralis major muscle (indications: decaying tumor, advanced age, severe concomitant diseases; 5) radical sectoral resection - removal of the sector along with the tumor, part of the underlying fascia of the pectoralis major and minor muscles, subclavian, axillary, subscapular tissue with lymph nodes in one block; 6) sectoral resection - removal of the breast sector to the underlying fascia (performed only for diagnostic purposes or in combination with radiation therapy for cancer in situ); 7) biopsy of the sentinel lymph node is carried out for diagnostic and therapeutic purposes in the early stages of the disease (1st level lymph nodes are removed with a histological express study to determine the presence of elements of a malignant tumor); detection of sentinel lymph nodes is possible using radioactive colloid and/or blue dye; a combined determination method is preferred.

Indications for performing organ-preserving operations: the presence of a nodular form of cancer up to 2.0 cm in size; absence of multicentricity and multifocality of tumor growth (on mammograms, ultrasound data, clinical examination); slow and moderate growth rate, doubling of tumor size no faster than 3 months (according to medical history); a favorable ratio of the size of the mammary gland and the tumor to obtain a good cosmetic result of the operation; absence of distant metastases; the presence of single metastases in the axillary region is acceptable; the patient's desire to preserve the mammary gland; satisfactory objective tumor response (partial and complete tumor regression) to previous neoadjuvant systemic treatment.

Reconstructive operations can be performed for stages I-III of breast cancer at the request of the patient at any tumor location: 1) reconstruction (primary or delayed) of the mammary gland using an endoprosthesis (implant) (this type of operation involves the installation of a temporary (expander) or permanent prosthesis under the pectoralis major muscle, which allows compensation for the defect due to its volume, after mastectomy); 2) one-stage reconstruction: a skin-skin-sparing mastectomy is performed with the fascia of the pectoralis major muscle (if tumor cells are detected in the tissue behind the nipple during express histological examination, the nipple with the areola is removed); 3) reconstruction (primary or delayed) of the mammary gland using one's own tissues (autoplasty); this type of reconstruction involves replacing the defect using one's own tissues; basically, 2 types of operations are used - breast reconstruction by replacing with a TRAM flap (using a flap based on the rectus abdominis muscles) and breast reconstruction by replacing with a thoracodorsal flap, which is used in combination with an endoprosthesis.

Types of surgical interventions for metastatic breast cancer: 1) sanitary/simple mastectomy (if

there is a threat of bleeding for health reasons); 2) open liver biopsy (diagnostic surgery for suspected liver metastases); 3) other diagnostic manipulations on the liver (liver resection in the presence of single metastatic foci in the liver); 4) excision of the affected area or tissue of the meninges (in the presence of solitary metastatic foci of the meninges); 5) other types of excision or destruction of the damaged area or brain tissue (in the presence of solitary metastatic foci in the brain); 6) precision resection of a segment of the lung (in the presence of solitary metastatic foci in the lungs); 7) laparoscopic salpingo-oophorectomy (prophylactic bilateral removal of appendages for hormone-dependent breast cancer tumors in premenopausal patients); 8) total hysterectomy with appendages (for metastatic lesions of the ovaries, uterine body); 9) electrochemotherapy for intradermal metastatic lesions (combination treatment that uses the administration of chemotherapeutic drugs in association with electroporation of the cell membrane).

Contraindications to surgical treatment for breast cancer: the patient has signs of inoperability and severe concomitant pathology; distant metastases, the presence of a disseminated tumor process; synchronously existing and widespread inoperable tumor process of another localization, for example lung cancer, etc.; chronic decompensated and/or acute functional disorders of the respiratory, cardiovascular, urinary system, gastrointestinal tract; allergy to drugs used in general anesthesia.

Also, a very important point is preventive measures for breast cancer. Primary prevention of breast cancer is the prevention of the disease by studying the etiological and risk factors (normalization of family life, timely implementation of childbearing, breastfeeding the baby, avoiding marriages in cases of mutual cancer). Secondary prevention of breast cancer is the early detection and treatment of precancerous diseases of the mammary glands. Tertiary prevention is prevention, early diagnosis and treatment of relapses and metastases; using a nutritious diet rich in vitamins and proteins, giving up bad habits (smoking, drinking alcohol), preventing viral infections and concomitant diseases, regular preventive examinations with an oncologist, regular diagnostic procedures (radiography of the lungs, ultrasound of the liver, kidneys, neck lymph nodes).

Prophylactic mastectomy - risk-reducing surgeries, such as mastectomy with reconstruction, may be offered to women at risk. The risk of developing breast cancer is reduced by approximately 90-95%, however, absolute guarantees regarding the occurrence of breast cancer in the future are impossible. Indications for performing bilateral prophylactic mastectomy in women who do not currently have breast cancer (in order to reduce the risk of developing primary breast cancer): mutations of the BRCA1 and BRCA2 genes; family history (presence of breast cancer in first- and second-line relatives) without a proven mutation; histological risk factors are atypical ductal or lobular hyperplasia. Indications for performing prophylactic contralateral mastectomy in women with current or past breast cancer: newly diagnosed unilateral breast cancer stage I-II, or a history of stage I-II breast cancer (in order to reduce the risk of developing cancer in the contralateral mammary gland and achieving symmetry with the operated mammary gland); lobular carcinoma in situ. Contraindications for use: age over 70 years; general contraindications to surgical treatment; synchronous and metachronous malignant tumors, with the exception of skin cancer [3].

Next, of course, it is necessary to discuss in detail the issue of breast cancer screening. The key concept of breast cancer screening is the detection of oncological pathology in the early stages, when the prognosis is most favorable and allows you to get the best long-term treatment results. A preventive examination always has advantages over a diagnostic examination when symptoms of the disease are already present. At the same time, upon receipt of the M2 and M3 indices according to the BI-RADS classification, it is possible to timely additionally examine these patients and, if necessary, take them to the dispensary record by a district mammologist with effective dispensary examinations and treatment of precancerous breast diseases. Along with this, it must be understood that the main conditions for screening for breast cancer are the availability of trained personnel and a standardized approach to identifying the trait under study and evaluating the results. The methods used should be sufficiently simple, reliable and reproducible, and also have sufficient sensitivity and high specificity. Such qualities are fully possessed by modern digital mammography [4,5,6].

Breast cancer ranks first in the structure of the frequency of malignant tumors of both sexes in the population with a share of 14.7% (2021 - 15.4%). This situation has been stable since 2004; in addition, breast cancer ranks first and remains consistently in this position in the structure of female oncopathology. The incidence of breast cancer in 2022 in the country as a whole increased to 26.5 per 100 thousand (2021 – 26.3). In the structure of cases, breast cancer occupies the 1st ranking place in the vast majority of regions and cities of the country, except for three: Akmola, Kyzylorda and North Kazakhstan regions, where lung cancer takes the 1st ranking place [7].

Above the national average - 26.5 per 100 thousand of us. – incidence of breast cancer in 10 regions of the country: Abay – 33.3, Akmola – 32.7 (2021 – 29.8), East Kazakhstan – 44.7 (39.9) – the highest level, West Kazakhstan – 31.2 (28.4), Karaganda – 40.2 (40.1), Kostanay – 37.5 (35.8), Pavlodar – 43.2 (47.4), North Kazakhstan – 34.7 (38.2) regions and Almaty city – 35.4 (34.5), Astana city – 31.5 (28.4). Below average indicators per 100 thousand of us. in Aktope - 21.6 (24.3), Almaty - 21.9 (17.7), Atyrau - 22.8 (15.7), Zhambyl - 14.2 (15.1), Zhetysu - 22.8, Kyzylorda - 14.6 (14.4), Mangystau - 14.7 (17.3), Turkestan - 11.3 (11.7) regions and Shymkent city - 14.9 (21.9) [7].

Breast cancer ranks third in the structure of causes of death from malignant tumors in the population of both sexes for the thirteenth year in a row, amounting to 8.1% in 2022 (2021 – 8.7%). In the republic as a whole, mortality from breast cancer decreased by 13.0%, from 6.2 to 5.4 per 100 thousand people.

The regions where mortality from breast cancer is higher than the national average include: Abay - 10.1 per 100 thousand people (maximum level), East Kazakhstan - 8.0 (2021 - 8.5), Pavlodar - 7.1 (10.0), North Kazakhstan - 7.0 (11.4), Kostanay - 6.9 (7.5), Akmola region - 6.5 (8.2), West Kazakhstan region - 5.7 (6.9), Zhambyl region - 5.5 (4.8) and Astana city – 6.3 (6.6), Almaty city – 6.6 (9.5). The indicators are significantly lower in Aktope - 4.5 (3.5), Almaty - 4.5 (5.8), Zhetysu - 4.0, Atyrau - 3.7 (3.0), Kyzylorda - 4.4 (4.1), Turkestan - 3.6 (3.6), Mangystau regions - 2.7 (3.6) - the lowest level [7].

Mass screening to identify breast cancer patients should mainly involve healthy women without any signs of the disease or symptoms. Screening not only helps to detect hidden forms of cancer that can be treated, but also has psychological value for women. As a result of screening, women are convinced that they do not have breast cancer, and this is the most important potential success of such programs. While the ultimate goal of screening is to reduce breast cancer mortality, its immediate goal is to detect cancer before clinical manifestation. However, breast cancer is a heterogeneous disease, which can significantly affect the effectiveness of screening. Screening models for breast cancer are usually based on the fact that the majority of detected tumors are invasive cancers in the early stage of progression. In addition, it must be taken into account that the detection of cancer (or its precursors) before clinical manifestation increases the risk of false positive diagnosis [8,9].

Mammography has a sensitivity of 95% and a specificity of 97%. These indicators decrease when examining women with denser mammary glands (young age, use of hormone therapy), with low quality mammography, and also with insufficient qualifications of the radiologist. Detection of high-grade invasive cancer by screening, when the tumor is not yet detected by clinical examination (palpation), means the possibility of reducing mortality from breast cancer [10].

Preventive screening for early detection of breast cancer in the Republic of Kazakhstan includes [11]:

1) mammography of both mammary glands in two projections - direct and oblique in the mammography room of the city, district polyclinic (mobile medical complex). All digital mammograms in the presence of a system for archiving and transferring medical images are copied to CDs and other electronic media and transferred to the server of the mammography room of the Cancer Center using specialized licensed software integrated between medical organizations; in case of impossibility of digital transmission - they are printed on X-ray film at a scale of 1:1 - 100% (1 patient - 1 set - 2 or 4 mammograms) with subsequent transfer to the mammography room of the Cancer Center;

2) interpretation of mammograms according to the BI-RADS classification (M0t, M0d, M1, M2, M3, M4, M5) by two or more independent radiologists of the same medical organization - double reading or different medical organizations: a radiologist of the mammography room city, district polyclinic (mobile medical complex) - the first reading, and the radiologist of the mammography room of the Cancer Center - the second reading;

3) in-depth diagnostics - targeted mammography, ultrasound examination (hereinafter - ultrasound) of the mammary glands, trepanobiopsy, including under ultrasound or stereotaxic control for histological examination, which is carried out in case of detection of pathological changes on mammograms (M0d) in the mammography room of the Cancer Center.

◆ *An average medical worker or a responsible person of the organization of outpatient care sends the patient for mammography to the district, city polyclinic.*

◆ *The X-ray laboratory assistant of the mammography room of the city, district polyclinic (mobile medical complex) performs mammography, fills out a referral for double reading of mammograms and transmits the referral through information interaction.*

◆ *Radiologist of the mammography office of the city, district polyclinic (mobile medical complex):*

fulfills the requirements for the safety and quality of mammographic examinations; evaluates the quality of the images provided and the correctness of the installation; performs repeated mammography in the M0t category (technical errors of mammography); determines the radiological density of the mammary glands on the ACR scale (A, B, C, D) indicating this parameter in the study protocol; conducts the first reading of mammograms with interpretation of the BI-RADS classification results. In the M0d category (undetermined or suspicious radiological changes requiring additional examination), the study protocol indicates the predominant pathology: education, asymmetry, violation of architectonics, microcalcifications; sends mammograms, electronic copies of mammograms through the archiving system and transfer of medical images to the workplace of the mammography office of the Cancer Center together with directions for double reading of mammograms; directs low-dose computed tomographic images through the system of archiving and transferring medical images to the workplace of the computer tomography office of the Cancer Center together with copies of images recorded on CD-ROMs or other electronic media and directions for double reading.

◆ The radiologist of the mammography room of the Cancer Center: evaluates the quality of the provided images and the correctness of the styling. Viewing digital x-ray images transferred to the server or on digital media (CD, DVD) is carried out on a monitor for interpreting digital x-ray images with a resolution of at least 5 megapixels, which has a certified grayscale transmission in accordance with the DICOM standard; conducts a double (second) reading of mammograms with the interpretation of the results according to the BI-RADS classification, using, if necessary, archival images. Organizes the third reading according to indications. With double reading, an independent interpretation of the images is carried out (blinding method - the second radiologist does not know the results of the first reading); in the M0m category (technical errors in mammography), recommends repeat mammography; in the M0d category (uncertain or suspicious radiographic changes requiring additional examination), the study protocol indicates the predominant pathology: education; asymmetry, violation of architectonics, microcalcifications; recommends that the outpatient care organization, according to indications, invite the patient for in-depth diagnostics (targeted mammography, ultrasound of the mammary glands, trephine biopsy, including under ultrasound or stereotaxic control, followed by histological examination of the material); collects and archives all mammograms (films and electronic media) made as part of the examination. The shelf life of mammograms is at least 3 years after leaving the age subject to a screening study; the results of the double (second) reading are transferred to the outpatient care organizations through information exchange.

◆ Indications for in-depth diagnostics are the conclusions of double reading mammograms M0d (uncertain or suspicious X-ray changes requiring additional examination).

◆ In-depth diagnostics is carried out in two stages. At the first stage, ultrasound is performed, according to indications, targeted mammography, possibly with an increase (with asymmetry, violation of architectonics and the presence of microcalcifications). When visualizing a suspicious pathology (M4 and M5), the second stage is performed - trepanbiopsy, including under ultrasound control and stereotaxic control for histological examination.

◆ Histological examination is carried out in the laboratory of pathomorphology or pathological bureau. Morphological interpretation of the biopsy is carried out in accordance with the recommendations of the World Health Organization.

◆ Physician or responsible person of the outpatient care organization:

1) upon receipt of a mammography result according to the BI-RADS classification:

- in case of M0t (technical errors in mammography) - sends the patient for a second X-ray examination to the mammography room of the city, district polyclinic (mobile medical complex);

- with M0d (undefined or suspicious X-ray changes requiring additional examination) - sends the patient for in-depth diagnostics to the mammography room of the Cancer Center;

- with M1 (no changes detected) - recommends that the patient undergo a follow-up mammography examination after 2 years. With radiological density of the mammary glands, C and D are sent for ultrasound of the mammary glands to exclude a false-negative result of mammography;

- with M2 (benign changes), refer the patient for a consultation with an oncologist (mammologist) of the clinical diagnostic department, followed by a screening mammography examination after 2 years;

- with M3 (probable benign changes) - sends the patient for short-term dynamic radiation observation to the local doctor with the recommendation of control mammography or ultrasound in 6 months;

- with M4 (signs that cause suspicion of malignancy), M5 (practically reliable signs of malignancy)

and if it is technically impossible to perform a trepanbiopsy or a biopsy is refused, a referral to an oncologist (mammologist) of the clinical diagnostic department for dynamic observation and decision on the verification of the identified pathology;

2) upon receipt of the result of a histological examination:

- benign education - refers the patient to an oncologist (mammologist) of the clinical diagnostic department for dynamic monitoring, followed by a screening mammography examination after 2 years;
- formation with an indeterminate malignant potential or carcinoma in situ - refers the patient to the Cancer Center for consultation and treatment, followed by dynamic observation by an oncologist (mammologist) of the clinical diagnostic department at the place of her attachment;
- malignant neoplasm - refers the patient to the Cancer Center for treatment and follow-up;

3) communicates the results of the screening examination to the patient in any available way (by telephone, in writing, through electronic means of communication);

4) enters the results of double reading, in-depth diagnostics, histological examination, recommendations of the radiologist of the Cancer Center mammography room into the information system.

Establishing the size of the primary tumor is especially important in screening. Tumor size is an important criterion for evaluating the quality of screening and determining the ability of X-ray mammography to detect non-palpable tumors. Therefore, it is extremely important that pathologists measure tumor diameter as accurately as possible. The smaller the size of the primary tumor, the greater the likelihood of error in determining its size.

Now, regarding the results of breast cancer screening. Mammography screening identified 1,570 cases of breast cancer in 2022 (1,402 in 2021). The cancer detection rate increased from 1.78 to 1.94 per 1000 examined. The best result is in the Karaganda region – 2.63 per 1000 women examined. Low detection rate per 1000 examined, compared to the republican average, in Atyrau (1.72), Zhambyl (0.58), Kyzylorda (1.68), Mangistau (0.42 - worst result), Turkestan (1.22) regions and cities Astana (1.5) and Shymkent (1.58). Compared to 2021, there was an increase in the detection of breast cancer in 9 regions, with the exception of Aktobe (decrease from 2.87 to 2.19 per 1000 women examined), Karaganda (from 2.73 to 2.63), Mangistau (from 1.10 to 0.42), North Kazakhstan (from 3.27 to 2.31), Turkestan (from 1.36 to 1.22) regions and cities Astana (from 1.54 to 1.50), Almaty (from 2.24 to 2.18) and Shymkent (from 2.35 to 1.58) [7].

In 2022, the proportion of patients identified during screening studies with early stages of breast cancer (stage 0-I) was 50.2% during screening (in 2021 - 47.9%),

A high proportion of stages 0-I breast cancer (over 50%) was recorded in 8 regions (in 8 in 2021): Akmola, West Kazakhstan, Karaganda (70.8% - best result), Pavlodar, North Kazakhstan, Turkestan regions, cities Astana city and Shymkent city. Low levels of early detection of breast cancer (below 40%) were noted in Aktobe (19.3% - worst result), Zhambyl (34.8%), Kostanay (39.5%), Mangistau (27.3%) regions and Almaty (37.3%). Localized cancer (0-I and II stages) amounted to 96.2% (2021 - 95.5%), while not a single case was detected in stages III-IV in Atyrau, West Kazakhstan, Zhambyl, Kyzylorda, Mangistau, Pavlodar regions, Astana city and Shymkent city. A total of 46 cases of breast cancer in stage III and 14 in stage IV were identified (52 and 11, respectively) [7].

Summarizing the above, it can be concluded that breast cancer occupies a leading position among all existing malignant tumors of other localizations. Variability and veil of symptoms, its similarity to various non-core processes leads to neglect of the disease. All this requires both oncologists and, first of all, primary health care workers and, of course, mammologists, gynecologists to increase the level of oncological alertness, inform the population about early symptoms that may indicate this pathology or the beginning of proliferative changes and high-tech diagnostic measures, including screening, and, as a result, timely treatment.

An epidemiological assessment of the situation with breast cancer in our country suggests that sometimes there are significant differences between regions not only in morbidity, but also in early diagnosis and mortality from this pathology. In connection with the above, this pathology continues to be a serious problem in modern clinical oncology.

References

- 1 Katsura C., Ogunmwonyi I., Kankam H.K., Saha S. Breast cancer: presentation, investigation and management. *Br J Hosp Med (Lond)*. 2022 Feb 2;83(2):1-7. doi: 10.12968/hmed.2021.0459.
- 2 Kolak A., Kamińska M., Sygit K., Budny A., Surdyka D., Kukiłka-Budny B., Burdan F. Primary and secondary prevention of breast cancer. *Ann Agric Environ Med*. 2017 Dec 23;24(4):549-553. doi:

10.26444/aaem/75943.

3 Klinicheskij protokol diagnostiki lechenija «Rak Molochnoj Zhelezy» - Ob#edinennoj komissiej po kachestvu medicinskih uslug Ministerstva zdravooohranenija Respubliki Kazahstan ot 21 nojabrja 2022 goda, Protokol №174. – 66 s (In Russ.).

4 Rahman W.T., Helvie M.A. Breast cancer screening in average and high-risk women. *Best Pract Res Clin Obstet Gynaecol.* 2022 Sep;83:3-14. doi: 10.1016/j.bpobgyn.2021.11.007.

5 Kopans D.B. Recommendations for breast cancer screening. *Lancet Oncol.* 2020 Nov;21(11):e513. doi: 10.1016/S1470-2045(20)30529-5.

6 Lui C.Y., Fong J.C.Y., Wong M.C.S. Breast cancer screening-towards a broader coverage of the general population. *Hong Kong Med J.* 2022 Apr;28(2):100-102. doi: 10.12809/hkmj215127.

7 Kaidarova D.R., Shatkovskaya O.V., Ongarbayev B.T., Seisenbayeva G.T., Azhmagambetova A.E., Zhylkaidarova A.Zh., Lavrentieva I.K., Sagi M.S. Indicators of the oncology service of the Republic of Kazakhstan, 2022: statistical and analytical materials – Almaty, 2023. – 430 p.

8 Abdoell, M., Payne, J.I., Caines, J. et al. Assessing breast cancer risk within the general screening population: developing a breast cancer risk model to identify higher risk women at mammographic screening. *Eur Radiol.* 2020 Oct;30(10):5417-5426. doi: 10.1007/s00330-020-06901-x.

9 Idit Melnik, Yael Rapson, Ahuva Gropstein et al. Different approaches to mammography as a screening tool for breast cancer. *Harefuah.* 2022 Feb;161(2):121-124.

10 Mann R.M., Athanasiou A., Baltzer P.A.T. et al. Breast cancer screening in women with extremely dense breasts recommendations of the European Society of Breast Imaging (EUSOBI). *Eur Radiol.* 2022 Jun;32(6):4036-4045. doi: 10.1007/s00330-022-08617-6.

11 Prikaz i.o. Ministra zdravooohranenija Respubliki Kazahstan ot 30 oktjabrja 2020 goda № ҚР DSM-174/2020 - «Ob utverzhdenii celevyh grupp lic, podlezhashhih skringingovym issledovanijam, a takzhe pravil, ob#ema i periodichnosti provedenija dannyh issledovanij». - Paragraf 6. Porjadok provedenija skringingovogo issledovanija na rannee vyjavlenie raka molochnoj zhelezy (In Russ.).

ULTRA-LOW DOSES OF TRANQUILIZERS AND ANTIDEPRESSANTS FOR PERSONAL AND MENTAL DISORDERS

Boev I.V.
Mikhneva R.A.
Vodyanoi D.V.
Nazarenko S.I.

Stavropol State Medical University of the Ministry of Health of Russia.
Stavropol city

Introduction. Currently, complaints from patients and their relatives, appearances on various antipsychiatric social sites and social networks, about frequent side effects when using psychotropic drugs are increasing. Lobbying the interests of foreign pharmaceutical companies, doctors and scientists often unjustifiably focus on the side effects of psychotropic drugs, emphasizing the signs of neurocognitive disorders, which causes an extremely negative attitude of patients to the use of psychotropic drugs.

The purpose of the study: to study the possibilities of psychopharmacotherapy of anxiety and depressive disorders in patients with personality and behavioral disorders using ultra-low doses of psychotropic drugs.

In a day hospital, many patients categorically refuse treatment if there is a risk of muscle relaxation, impaired driving, especially cognitive impairment.

In order to neutralize side neurological and somatic effects, it is often necessary to prescribe additional medications to reduce the side effect of neuroleptics, antidepressants, tranquilizers, and this is an additional economic side burden on the family of a sick person.

But this is not the only reason for the search for optimization of the use of psychotropic drugs.

Personal and mental disorders come to the fore in psychiatric statistics, and many patients suffering from these disorders are engaged in individual commercial or creative activities, are in public service, which makes their requirements for drug safety well-founded. The psychiatric community cannot ignore the requirements for the safety and empowerment of the individual during treatment.

Given the urgency of the search for reducing the risk of side effects and complications, primarily for a socially adapted category of patients, we turned to the use of ultra-low doses (SMD) of psychotropic drugs.

Over the past three years, 194 patients with personality and behavior disorders have been treated at the StSMU Borderline Clinic. Thus, in 2021, the number of patients amounted to 58.6%, in 2022 - 54.2%, in 2023 – 55.4% of patients, confirming the predominance of these mental disorders.

Material and methods. 80 patients were selected for clinical and pathopsychological, psychophysiological and pharmacological studies, 50% of them women and men aged 25 to 45 years with personality and borderline mental disorders. The experience of the disease was at least 5 years, but not more than 12 years. Voluntary and informed consent was obtained to conduct psychopharmacotherapy in a day hospital. Four groups of patients of 20 people were made up. Intravenous infusions were performed for 1 hour and 30 minutes, such was the exposure time. In group 1, patients with anxiety prevailed, in group 2 - with depressive disorders. The course of therapy included 12 days of intravenous infusion of 0.1% phenazepam solution containing 1 mg of the substance, which is equal to 5.68 nanomoles in 1 liter of blood in group 1, in group 2, 0.05% phenazepam solution containing 0.5 mg of a substance equal to 2.84 nanomoles in 1 liter of blood was used.

Patients of the 3rd group had a predominance of anxiety disorders, and the 4th group had a predominance of depressive disorders. Patients of group 3 were treated with amitriptyline 1% solution of 2 ml containing 20 mg of the substance, which corresponds to SMD - 143 nanomoles in 1 liter of blood; in group 4, a 0.5% solution of 2 ml containing 10 mg of a medicinal substance corresponding to SMD in the form of 71.52 nanomoles in 1 liter of blood was used.

To objectify the effectiveness of therapy, the psychophysiological diagnostic complex "AMSAT" with 22 parameters and subsequent nonparametric mathematical processing of data using the X2 criterion were used.

Results. The effect of synchronization and harmonization ($p < 0.001$) of brain activity was recorded in group 1 with a predominance of anxiety disorders; there was a leveling of depressive ($p < 0.001$) disorders

in group 2. The results obtained suggest that a lower concentration of phenazepam with a decrease in the amount of the substance itself contributed to the realization of the antidepressant effect. In both groups, there were no side effects in the form of muscle relaxation, sedation ($p < 0.001$). The optimal therapeutic effect of phenazepam is carried out in the SMD range, but with a 2 times lower concentration (0.05%) of the solution and with a smaller amount of the drug in group 2 ($p < 0.001$) than when using the basic 0.1% solution of phenazepam in group 1 ($p < 0.05$).

In group 3, the effectiveness of amitriptyline ($p < 0.05$) was positive, but in the compared group 4, the therapeutic effect ($p < 0.001$) was slightly higher and clearly contributed to the reduction and disappearance of depressive symptoms. In both groups compared, there were no side effects in the form of muscle relaxation and sedation ($p < 0.001$). The main therapeutic effect of amitriptyline is carried out in the range of SMD, but at 2 times lower concentration and with less drug substance than when using the basic 1% solution of amitriptyline.

Conclusion. Ultra-low doses of phenazepam and amitriptyline make it possible to achieve a different psychopharmacotherapeutic effect addressed to syndromic disorders in the form of personality and borderline mental disorders than their standard dosages. A lower concentration and a smaller amount of the substance phenazepam in the SMD contributed to the leveling of depressive disorders. Amitriptyline in a lower concentration and with a smaller amount of substance in the SMD in depressive disorders made it possible to achieve an antidepressant effect. Thus, the pharmacological or energy-informational effect in the form of synchronization and harmonization of brain activity in patients with personality and anxiety disorders in ultra-low doses contributed to a significant increase in the antidepressant effect of the antidepressant and an increase in the anti-anxiety effect of the tranquilizer.

Potential conflict of interest. The authors declare that there is no conflict of interest.

ULTRA-LOW DOSES OF BENZODIAZEPINES IN COMBATANT SOLDIERS**Boev O.I.****Ichitovkina E.G.****Soloviev A.G.,**

FGBOU VO "StSMU" of the

Ministry of Health of the Russian Federation. Stavropol.

FGBOU VO "SGMU" of the

Ministry of Health of the Russian Federation. Arkhangelsk.

Federal Medical Institution "Central Polyclinic No. 2 of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation". Moscow

Introduction. Military combatants at the stage of early personal decompensation and behavioral maladjustment often have a number of symptoms related to various mental spheres with a predominance of anxiety, which hinders combat capability.

Materials and methods. More than 100 military personnel aged 18-25 years participated in clinical, pathopsychological, psychophysiological and pharmacological studies. Two groups of 30 combatants were identified, who underwent 12-day course intravenous infusions of 0.1% phenazepam solution containing 1 mg of the substance, which is equal to 5.68 nanomoles; respectively, 0.5% diazepam solution containing 10 mg of the substance, which is equal to 69.7 nanomoles (10-9); exposure time was 1 hour 30 minutes, with voluntary and informed consent. The indicated doses and concentrations correspond to ultra-low doses (SMD) of benzodiazepines. To register the dynamics of the condition, the psychophysiological diagnostic complex "PHOBOS" with 24 parameters and subsequent nonparametric mathematical processing of data and the use of the X2 criterion were used.

Results. SMD 1 mg infusion of phenazepam or 10 mg infusion of diazepam did not show side effects in the form of amnesic, sedative and muscle relaxant effects. At the clinical, pathopsychological and psychophysiological level

reliable psychoenergoinformational, optimizing and harmonizing effects on the functional activity of the cerebral cortex were recorded; personal, behavioral and psychopathological symptoms were leveled.

Conclusion. SMD phenazepam in the form of 5.68 nanomoles per 1 liter of blood or diazepam - 69.7 nanomoles (10-9) per 1 liter of blood change the psychopharmacological effect - side effects disappear, which is so important for military combatants, combat capability is restored.

The results of the study contribute to the development of preventive and preventive medicine, military psychiatry from the standpoint of optimizing mental health and reducing medical and sanitary losses.

Potential conflict of interest. The authors declare that there is no conflict of interest.

ORGANIZATION AND CONDUCT OF MEDICAL ABORTION UP TO 10TH WEEK OF PREGNANCY**Zhekov Zh.^{1,3}****V. Hristova^{1,3}****S. Radeva^{2,3}**¹Department of Obstetrics and Gynecology, Medical University of Varna, Varna,²Department of Health Care, Medical University of Varna, Varna, Bulgaria³Specialized Hospital for Obstetrics and Gynecology Varna**Abstract****Background:**

The application of medicinal means for early termination of pregnancy (up to the 10th year) in hospital and outpatient settings is becoming more and more widespread.

The purpose of the study is to analyze the available scientific information on the subject and to propose an organization of medical abortion up to 10 years of age. under observation and follow-up by a medical person.

In order to have precision in the organization of a medical abortion, it is important to carry out research to establish the term of pregnancy, accompanying pathology and conduct laboratory tests.

Studies track the effectiveness and efficiency of the application of various drug regimens prescribed by medical professionals in women who wish to have an abortion at home or in an outpatient setting. The applied drug regimens for inducing abortion in outpatient and non-ambulatory settings are not subject to comprehensive follow-up and registration. The most effective is the scheme of application of:

- up to 7 years with Mifepristone - 200 mg orally with Misoprostol - 400 mcg orally (vaginally/sublingually/buccally) after 24-48 hours;
- from 7 to 9 years with Mifepristone - 200 mg orally with Misoprostol - 400 mcg vaginally (sublingually/buccally) after 36 - 48 hours.

Conclusion: Ultrasound examination is important both for determining the term of pregnancy and for the effectiveness of a medical abortion. It is necessary to approach each patient individually.

Keywords: Drug abortion, Drug Administration, Monitoring, Misoprostol, Mifepristone.

Introduction

Medical abortion is recognized as a safe and effective method of termination of pregnancy that offers an alternative to surgical methods. It is applied with the help of medicines, in cases with contraindications for vacuum aspiration, and in an outpatient setting.

The organization of medical abortions in medical facilities requires careful planning and well-trained personnel. Proper organization is key to ensuring patient safety and comfort, as well as efficient process management. At the moment, the regulatory framework for Bulgaria includes compliance with the regulatory framework (Ordinance on Termination of Pregnancy and the AG standard) [26,26].

WHO recommendations from the latest edition of the Safe Abortion Guide include [33]:

– Vacuum aspiration is the recommended technique for surgical abortion up to 12 years of age. The procedure should not routinely end with curettage but be completely replaced by vacuum aspiration;

– All women after surgical abortion should receive antibiotic prophylaxis pre- or perioperatively. In case of medical abortion, routine antibiotic prophylaxis is not recommended, it remains at the discretion of the attending physician;

– If incomplete abortion is suspected, vacuum aspiration can be done or medications can be administered according to a scheme;

– Recommended method for medical abortion up to 9 years of age. (63rd day) is administration of two medications - Mifepristone orally, and Misoprostol - vaginally, sublingually or buccally, in 24-48 hours;

- Up to 7 years old (day 49) it is possible to take the second medication orally. After 7 years oral intake is not recommended;

– For pregnancies between the 9th and the 12th year (63rd – 84th day) the recommended regimen includes the same two medications, with the second being administered several times;

In this review, we will look at the organization of medical abortions in medical facilities in Bulgaria, in accordance with the regulations.

Exhibition

Medical abortion is a highly effective (about 96% complete abortion) and relatively slow method (about 8 hours) that rarely requires repeated surgical intervention (about 14% incomplete abortion) and has a small relative share of early and extremely rare late complications.

Medical abortion is the preferred method for terminating an early pregnancy up to the 10th week of gestation. It is performed through the combined intake of two medications: Mifepristone and Misoprostol.

Mifepristone, also known as RU-486, is an antiprogesterone that plays a key role in terminating early pregnancy and is a widely used agent for inducing medical abortion. It works by blocking progesterone receptors, a hormone necessary to maintain pregnancy. Progesterone maintains the lining of the uterus (endometrium) and prevents uterine muscle contractions.

When the action of progesterone is blocked by Mifepristone, this leads to the breakdown of the lining of the uterus and an increase in the sensitivity of the uterus to prostaglandins.

Misoprostol is a synthetic analog of prostaglandin E1 that is widely used in medical practice for termination of pregnancy, induction of labor, treatment of ulcers, and management of postpartum hemorrhage. In the context of medical abortion, Misoprostol plays a key role in inducing uterine contractions, leading to the expulsion of uterine contents after Mifepristone administration.

When the action of progesterone is blocked by Mifepristone, this leads to the breakdown of the lining of the uterus and an increase in the sensitivity of the uterus to prostaglandins.

Performing a medical abortion involves several key steps that must be strictly followed to ensure its effectiveness and safety.

Stages of organization

1. Preliminary examination and consultation

The first stage in the organization of medical abortions includes the preliminary examination and consultation of the patients. A thorough medical examination is conducted to confirm the pregnancy and determine the gestational age. This may include an ultrasound and blood tests. The general health condition of the patient is evaluated, including the presence of contraindications for medical abortion such as severe cardiovascular diseases, severe liver or kidney diseases, etc. The patient receives detailed information about the procedure, including possible risks and side effects. A psychological consultation is also carried out if needed.

2. Administration of medication

The second stage includes taking Mifepristone - 200 mg orally. This dose blocks the action of progesterone needed to maintain pregnancy. The patient remains under observation in the hospital for about 30 minutes to an hour after taking mifepristone to monitor for possible immediate side effects such as nausea or vomiting.

The third stage includes taking Misoprostol - 800 mcg, 24 to 48 hours after taking Mifepristone. The medication can be taken buccally (inside the cheek) or vaginally. The admission is again carried out under the supervision of medical personnel and the symptoms are monitored. In some cases, the patient can take Misoprostol at home, receiving detailed instructions on how to monitor symptoms and when to seek medical help.

The fourth stage involves monitoring and follow-up care. Medical personnel should monitor the patient for bleeding and pain, which are normal in medical abortion. Heavy bleeding and severe pain can be signs of complications and require immediate medical attention.

Although taking Mifepristone is generally safe, some side effects are possible. Common side effects include nausea, vomiting, and headache. These symptoms are usually temporary and go away on their own. In rare cases, more serious side effects such as heavy bleeding or allergic reactions may occur.

3. Complete abortion check: After 7 to 14 days, the patient should return for a follow-up examination to confirm that the abortion is complete and there are no remnants of the pregnancy. The patient can then receive additional psychological support and counseling if she needs it after the procedure.

Managing possible complications is an essential part of the organization. Medical staff must be well trained to recognize and respond to complications such as heavy bleeding, infection, or incomplete abortion. The hospital must have the necessary equipment and medication for emergency surgery if

needed. There should be clearly defined emergency procedures, including transport of patients to a higher level of care if necessary.

Proper documentation and accountability are critical to the successful management of medical abortion. Every step of the procedure, including preliminary examinations, medication administration and follow-up examinations, must be accurately documented. The medical facility must maintain statistics on the number of medical abortions performed, the success of the procedures and the complications that occurred. This is important to improve processes and ensure quality care.

Discussion

Up to 9 gestation week Mifepristone with Misoprostol or Gemeprost is a highly effective, safe and acceptable combination for early abortions in the first trimester. Compared in terms of effectiveness: surgical abortion with vacuum - aspiration and medical abortion up to 9 gestation week. - in both groups it is 99.0% [16,20]. In a study of 1728 women with a gestation period of up to 9 gestation week. A complete abortion was observed in 99.3% - 99.9% of patients [2] using a dose of 400 mcg Misoprostol sublingually after 200 mg Mifepristone. Average expulsion time is 5.9-6.6 hours. It increases with increasing gestational age and the age of the woman, with the shortest reported mean time being 9 gestation week is 3-4 hours [12,21].

Approximately 2.0% to 5.0% of women treated with the Mifepristone with Misoprostol regimen require additional surgical intervention due to incomplete abortion, ongoing pregnancy, or bleeding control (World Health Organization Task Force on Postovulatory Methods of Fertility Regulation 2000) [33]. Many studies have found that 200 mg of Mifepristone is the dose of choice because it is as effective as 600 mg [7,8,33]. Mifepristone is administered orally. There is no evidence that alternative uses of the drug are more effective or convenient [1]. Many studies have examined oral, vaginal, buccal, and sublingual administration of Misoprostol. Practice shows that buccal, sublingual and vaginal administration of the medication up to 9 gestation week is highly efficient [28,33]. Vaginal intake of 800 µg Misoprostol has been shown to be more effective and better tolerated than oral 400 µg. A multicenter, double-blind, randomized study from 2003 [14], conducted in 15 clinics in 11 countries, conclusively proved the effectiveness of the vaginal application of Misoprostol - 94.7%. In this study, the relative risk of incomplete abortion with oral misoprostol was $RR=2.8$ times greater than vaginal administration [14]. Vaginal administration resulted in slower absorption but greater bioavailability than the oral route with peak plasma concentrations after 80 minutes [10,25]. Side effects were recorded in an interval of 1 hour to 3 hours after taking Misoprostol [15]. Direct comparisons of 400 mcg misoprostol given orally and vaginally show that vaginal administration is more effective and associated with fewer gastrointestinal side effects [5,9,25]. Vaginal application allows direct monitoring of abortion progression. Sublingual and buccal administration of Misoprostol is as effective as vaginal administration, nasovaginal, sublingual and buccal routes are associated with more side effects [3,20,30]. The risk of continued pregnancy was 9 times higher in the oral group compared to the vaginal group [14]. Schemes involving shorter intervals (ie, less than 12 hours) between Mifepristone and Misoprostol or simultaneous use of the drugs were more - little efficient.

In patients randomized to three groups, the mean time to expulsion was: p.o. (9.5 hours; 95% CI: 8.5–11.4), vaginal (7.4 hours; 95% CI: 6.5–8.2), sublingual (7.8 hours; 95% CI: 7.0–9.2) [19].

MA with Mifepristone with Misoprostol is a very safe modern method of abortion in the early stages of pregnancy. If performed correctly, it is associated with a low risk of continued pregnancy. Millions of women around the world successfully and without risk to their health use the method in early pregnancy. Neither drug had long-term effects on women's health [1,31].

Overall, studies show that MA is highly acceptable to women worldwide. For example, studies conducted in China, Cuba, India, Vietnam, Nepal, South Africa, Turkey and Tunisia indicated that 90.0% of women were "satisfied" or "very satisfied" with the results [1,4,11,17,18,22,24]. Studies in France, Scotland and Sweden have shown that 60.0%–70.0% of women who have no contraindications to MA will choose this method [1,6].

Conclusion

The organization of medical abortions in medical facilities requires the creation of good coordination of the processes of diagnosis and follow-up of patients with a medical abortion (good accountability, as with all surgical interventions). The activities include preliminary examination, information and consultation of patients, selection and application of a medication regimen, monitoring and follow-up care.

With well-trained staff and adequate infrastructure, medical facilities can provide safe and effective care for medical abortion patients.

References

1. Abuabara K, Bloom J. "Conduct of medical abortion in conditions not available resources: second edition" 2017: www.gynuity.org
2. Abramowicz JS, Kossoff G, Marsal K, Ter Haar G. Safety Statement, 2000 (reconfirmed 2003). International Society of Ultrasound in Obstetrics and Gynecology (ISUOG). *Ultrasound Obstet Gynecol* 2003; 21: 100.
3. Adamyan L V, Serov In H, is a real test of the timing of the date for medical indications in the presence of anomalies in the development of the fetus. *Clinical recommendations*, 2018 (treatment protocol).
4. Akin A, Blum J, Ozalp S, et al. Results and lessons learned from a small medical abortion clinical study in Turkey. *Contraception* 2004; 70:401-6.
5. Akoury HA, Hannah ME, Chitayat D, et al. Randomised controlled trial of misoprostol for second-trimester pregnancy termination associated with fetal malformation. *Am J Obstet Gynecol*. 2004;190:755-62.
6. Baird DT. Medical abortion in the first trimester. *Best practice & research. Clinical Obstetrics & Gynaecology* 2002;16:221-36.
7. Belokrinickaya TE, Nifrolova., IA Belokrinitskaya and V. Sukhinina . Comparative evaluation of clinical trends in medicamentous abortion, in the 700 mg and 600 mg mifepristone: prospective cohort and investigation. *Obstetrics and gynecology*. 2014; 3: 80–85.
8. Dickke GB. Indications and modern schemes of medical certification of the practice of medicine ' 7 (108) September 2017.
9. Dickinson JE, Evans SF. The optimization of intravaginal misoprostol dosing schedules in second-trimester pregnancy termination. *Am J Obstet Gynecol*. 2002;186:470-4.
10. Dodd JM, Crowther CA. Misoprostol versus cervagem for the induction of labour to terminate pregnancy in the second trimester: a systematic review. *Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol*. 2006;125:38.
11. Elul B, Hajri S, Ngoc NN, et al. Can women in less-developed countries use a simplified medical abortion regimen? *The Lancet* 2001;357:1402-1405.
12. Gouk EV, Lincoln K, Khair A, Haslock J, Knight J, Cruickshank DJ. Medical termination of pregnancy at 63 to 83 days gestation. *British Journal of Obstetrics & Gynaecology* 1999;106:535-9. 102.
- Grimes DA. Risks of mifepristone abortion in context. *Contraception* 2005; 71:161.
13. Henderson JT, Hwang AC, Harper CC, Stewart FH. Safety of mifepristone abortions in clinical use. *Contraception* 2005; 72(3): 175-8.
14. Honkanen H et al, WHO multinational study of three misoprostol regimens after mifepristone for early medical abortion. I: Efficacy BJOG: an International Journal of Obstetrics and Gynaecology September 2003, Vol. 110, pp. 808–818.
15. Honkanen H, Piaggio G, WHO multinational study of three misoprostol regimens after mifepristone for early medical abortion. II: Side effects and women's perceptions BJOG: an International Journal of Obstetrics and Gynaecology July 2004, Vol. 111, pp. 715–725.
16. Ireland LD, Gatter M & Chen AY (2015) Medical Compared With Surgical Abortion for Effective Pregnancy Termination in the First Trimester. *Obstet Gynecol* 126(1): 22–28
17. Karki C, Pokharel H, Kushwaha A, Manandhar D, Bracken H, Winikoff B. Acceptability and Feasibility of Medical Abortion in Nepal. *International Journal of Gynaecology and Obstetrics* 2009 Apr 3.
18. Kawonga M, Blanchard K, Cooper D et al. Integration medical abortion into safe abortion services: experience from three pilot sites in South Africa. *Journal of Family Planning and Reproductive Health Care* 2008 July; 34(3): 159-64.
19. Lokeland M, Bjorge T, Iversen OE, Akerkar R & Bjorge L (2017) Implementing medical abortion with mifepristone and misoprostol in Norway 1998–2013. *Int J Epidemiol* 46(2): 643–651.
20. Mannisto J et al. "The effects of termination of pregnancy on future reproduction", Academic dissertation to be presented with the assent of the Doctoral Training Committee of Health and Biosciences of the University of Oulu for public defence in Auditorium 4 of Oulu University Hospital, on 3 November 2017.
21. Miller C, Losken HW, Towbin R, Bowen A, Mooney MP, Towbin A, Faix RS. Ultrasound diagnosis of craniosynostosis. *Cleft Palate Craniofac J* 2002; 39: 73–80.
22. Mundle S, Elul B, Anand A, Kalyanwala S, Ughade S. Increasing access to safe abortion services in rural India: experiences with medical abortion in a primary health center. *Contraception* 2007 July; 76(1): 66-70.

23. National Abortion Federation, *Protocol for Early Abortion with Mifepristone and Misoprostol*, revised April 2016.
24. Ngoc NN, Nhan VQ, Blum J, Mai TTP, Durocher J, Winikoff B. Is home-based administration of prostaglandin safe and feasible for medical abortion? Results from a multi-site study in Vietnam. *British Journal of Obstetrics & Gynaecology* 2004;111:814-819.
25. Nilas L, Glavind-Kristensen M, One or two day mifepristonemisoprostol interval for second trimester abortion *Acta Obstetricia et Gynecologica*. 2007; 86: 11171121.
26. Ordinance apostille 2 of 1 February 1990. on the conditions and procedure for artificial termination of pregnancy, issued by the minister of Public Health and social care, prom. DV. BR.12 of February 9, 1990., ISM. DV. BR.89 of 31 October 2000.
27. Ordinance apostille 9 of 27 April 2021 for approval of the medical standard "Obstetrics and gynecology", issued by the minister of Health, prom. DV. BR.41 of 18 May 2021, ISM. DV. BR.63 of 30 July 2021.
28. Raghavan S, Comendant R, Digol I, Ungureanu S, Friptu V, Bracken H, Winikoff B. Two-pill regimens of misoprostol after mifepristone medical abortion through 63 days' gestational age: a randomized controlled trial of sublingual and oral misoprostol. *Contraception* 2009; 79: 84-90.
29. Schaff EA, Fielding SL, Westhoff C. Randomized trial of oral versus vaginal misoprostol at one day after mifepristone for early medical abortion. *Contraception* 2001;64:81-85.
30. Tang OS, Chan CC, Ng EH, Lee SW, Ho PC. A prospective, randomized, placebo-controlled trial on the use of mifepristone with sublingual or vaginal misoprostol for medical abortions of less than 9 weeks gestation. *Human Reproduction* 2003;18(11):2315-8.
31. Van den Berg J, Gordon BB, The added value of mifepristone to non-surgical treatment regimens for uterine evacuation in case of early pregnancy failure: A systematic review of the literature. *European Journal of Obstetrics, Gynecology, and Reproductive Biology*. 2015;195:18-26.
32. Winikoff B., Dzuba I.G., Creinin M.D., Crowden W.A., Goldberg A.B., Gonzales J., Howe M., Moskowitz J., Prine L., Shannon C.S. Two distinct oral routes of misoprostol in mifepristone medical abortion: a randomized controlled trial *Obstetrics and Gynecology* 2008; 112: 1303-10.
33. World Health Organization, *Safe Abortion: Technical and Policy Guidance for Health Systems*, Geneva 2003, Website:<http://www.who.int/reproductive-health/>.

Pedagogical sciences

IMPORTANCE OF LESSON PLANNING

Aygun Mammadova

ASPU

Foreign Languages Centre

Abstract

A lesson plan is the instructor's street map of what the class is expected to cover and how it will be done successfully. When that happens, you'll be able to design appropriate learning activities and come up with methods for evaluating students' academic progress. Depending on how involved they are in their jobs, some teachers decline to organize classes. In any event, throughout their careers, the majority of teachers prepare for courses. Having a plan shows students that the teacher has thought about the lesson. The plan indicates the educator's degree of expertise and skill. Students may be certain that the information they receive has been thoroughly analyzed by the instructor and presented to them in the most effective manner. Of course, it's wonderful when things go as planned, but what if they don't? Students who prefer to ask questions, fatigued pupils, students who have already studied this content, and malfunctioning equipment. In these situations, the teacher must have the freedom to stray from the lesson plan, address the needs of the pupils, and then return to the original plan.

Keywords: lesson plan, effective manner, student, classroom

Introduction. A good lesson plan should contain a range of assignments and be properly organized. Both schematic and comprehensive plans might be included in the one the instructor creates for themselves. Experienced instructors frequently note the sort of activity and the textbook page number in their lesson plans, as can be seen by looking at their examples. While keeping in mind the specifics of the lesson, the instructor discovers all the material he is interested in such an implausible arrangement. Other educators keep meticulous records on everything, including the necessity to gathering pupils' notebooks.

Knowing the group's size, age, gender, preferences, and whether or not the class is pleasant, quiet, or rowdy will help you develop a good lesson plan. Second, decide on the lesson's focus, listening, grammar, reading, writing, or, if there are many components, connect them logically. Thirdly, to comprehend the actions that the instructor will employ to accomplish the lesson's objective. The teacher decides how long this component will run for each activity. It should be specified in the strategy which visual aids will be required. When a pupil has a difficulty, the instructor should "predict" it and come up with multiple solutions in advance. The importance of studying English depends on its role in the contemporary world. Today's dialect is that of advanced science and innovation, legal concerns, exchange, and interpersonal communication, or, to put it another way, the dialect of global communication. This is especially true in the context of the development of global computer networks. Because of this, having a thorough understanding of the peculiarities of conducting an English lesson, as well as its content and structure, will enable teachers to redesign the teaching of English in auxiliary schools in accordance with the most recent social demands, which will ultimately improve the effectiveness of teaching children this language. The lesson's organization is what determines if it is effective. The importance of knowing English depends on how it is used in contemporary society. It is today's language of sophisticated science and technology, politics, trade, and interpersonal contact-in other words, without exaggeration, the language of worldwide communication, particularly in the context of the growth of global computer networks. Because of this, having a thorough understanding of the unique ways to conduct English lessons, as well as their content and structure, will enable teachers to reorganize secondary school English curricula to better meet contemporary societal demands, which will improve the quality of teaching English to students. The effectiveness of the lesson depends primarily on its planning. The teacher must logically fit this lesson into the complex of lessons of a particular cycle, carefully select the language, textual, thematic material, think through all the stages of the lesson and the path of transition from one stage to another, provide methodological techniques, modes of

operation, select auxiliary material. If the teacher has been working for more than a year, he should review last year's plan for the same lesson in order to take into account what he did not manage to do then, what methodological techniques he failed to implement, and why. In addition, the teacher should not forget about the latest methodological achievements, about the experience of his colleagues and about his own experience. All this should be taken into account when planning a lesson. After completing this preliminary work, the teacher creates a lesson plan outline that includes the following components: The lesson's assignments. An educational task is developed to deliver new knowledge, foster logical thinking, foster autonomous work skills, foster communication skills, and foster a sense of camaraderie. It is also designed to create or strengthen certain skills and talents. In the class, language material will be presented or activated. The many speaking activities whose abilities and talents will be developed or enhanced during the lesson. Operational modes, exercises, and methodological approaches that will be employed to complete the tasks. The outline plan outlines the course of the lesson in detail, reflecting each of its stages and sub-stages and identifying not only what the instructor will do and what material he will use, but also how he will accomplish it. It also specifies which modes of operation and in what order will apply. If this is individual-group work, the teacher explains control procedures, what one student (or two, three students) will do, and what the rest of the class will do at this moment. As a result, the lesson's "situation" is presented in depth in the outline plan, with all directions and explanations given in a foreign language. The need of such thorough lesson planning is especially vital for new teachers. He can build his lesson plan from this one the next year. A foreign language instructor cannot disregard the unique peculiarity of a foreign language course. At this time, participating in cross-cultural discussion and being familiar with a new culture are seen as the global goals of learning a foreign language. This objective is accomplished through developing the capacity for cross-cultural dialogue. A distinguishing characteristic of a foreign language lesson is the organization of the instruction around communicative activities that teaches foreign language communication utilizing all the tasks and methods required for this. Speaking in a foreign language is based on the principle of speech activity. Since verbal communication is carried out through "speech activity," which in turn helps to address the issues of productive human activity under the circumstances of "social interaction" of communicating individuals, communicative education of a foreign language is of an activity character. Participants in a communication attempt to use a foreign language to accomplish both actual and hypothetical goals of a group activity. The cognitive hurdles that are typical of the educational process and lead pupils to lose interest and become irritated are removed with a humanistic approach to learning. The humanistic approach places the learner at the centre of the learning process. This indicates that the focus of cognitive activity in the class is teaching, or rather, student interaction. The content, organization and conduct of a foreign language lesson determine the strength of the impact on students of the educational process. There are many opportunities to increase the effectiveness of a foreign language lesson in modern conditions. The first of these is teaching kids instructional strategies, which are essential for pupils' autonomous, logical work in studying a foreign language. Only if each student actively participates in the speaking action itself can any topic, and a foreign language in particular, be mastered. For both the instructor and the students themselves, there are significant challenges because to the lack of a natural need for kids and the requirement that they use the target language for communication. The demand can only materialize in the event that educational activities are organized in a way that fosters high motivation in students and guarantees not only their engagement in class but also their continued impact even after school hours. What kind of educational technology is utilized, how the teacher teaches, and how the students learn from him all have a stronger impact on student interest in the subject and their drive to master it. Another technique to improve the efficiency of a foreign language class is via careful preparation. The majority of language acquisition takes place in the classroom. Modern foreign language instruction involves complicated learning. It needs the instructor to use a lot of creativity in planning and executing. First, the lesson addresses complex problems. Students must unquestionably gain "practical understanding" of the language being learned at each class. A better understanding of speech by ear can be attributed to the assimilation of new vocabulary, grammatical structures, and grammatical forms, as well as to the acquisition of knowledge about the culture of the nation whose language is being studied in the fields of literature, music, and history. This means that students become fully immersed in the national psychology and culture of the nation whose language they are learning. Lesson content and methods of activation should be utilized for instructional purposes only. The instructor chooses what precisely should be covered in this class for the students, taking into account their emotional and intellectual growth. Second, the course employs a variety of organizational work structures, including group, couple, and solo work. You must build and enhance your organising abilities

to set up an instructional scenario that involves everyone. A deep understanding by the teacher of what children expect from him should be considered as another opportunity to increase the effectiveness of a foreign language lesson. A teacher is first and foremost seen by students as a natural speaker of the foreign language they are learning. As a result, students look for teachers who have a strong practical mastery of the language being taught. The instructor of a foreign language is viewed by the learner as a philologically trained someone who is knowledgeable with a foreign culture and an engaging conversationalist in his native tongue. The instructor introduces the students to customs, cultural landmarks, notable individuals, writers, artists, etc. in order to "reflect" the cultures of the peoples of the nations whose languages are being studied. Students are developed, educated, and educated by the instructor. He manages the process of learning a foreign language and motivates students to do so. The environment of a foreign language is created by the instructor, providing the necessary conditions for pupils to learn it and making noticeable progress. In light of the foregoing, it is vital to stress the significance of student collaboration and interaction, as well as the speech task, for the management of communicative language learning. In order to "enter" a foreign cultural environment, pupils need to develop their communicative competence, or intrinsic preparedness and capacity for verbal communication. Such training is distinguished mostly by unconventional methods of teaching. The lesson is the key component of the learning process, which is utilized to address certain practical, educational, developmental, and instructional activities that guarantee the accomplishment of overarching objectives. The uniqueness of the lesson is that it is a link in a series of lessons rather than an isolated element of the educational process. The dynamics of the educational process are carried out in this cycle of lessons: what was the objective of the previous lesson becomes the means of the subsequent one, resulting in a strong interaction between the lessons and ensuring forward progress towards the ultimate objectives of education. Communication: If teaching someone to speak in a foreign language is important, it must be done so under real-world communication circumstances. This means that learning should be structured similarly to how communication is carried out (communication). The student will be able to act in real-world situations, which is the only situation in which it will be feasible to transmit the skills and talents developed. Speech direction Speech orientation first and foremost refers to the lesson's and learning's overall practical orientation. It is well acknowledged that one cannot, for instance, learn to read just by mastering the rules of reading and acquiring the words, or to talk alone by mastering the grammatical rules. The majority of the lesson should be devoted to this practical speaking practice.

Conclusion. Each lesson should provide solutions to some concrete practical issues and advance the learner towards his or her objective; both the teacher and the pupils should be aware of the speech ability or skill that they will have mastered by the conclusion of the class. Speech character refers to how all exercises are spoken. The student's use of practical speech actions does not yet result in successful learning since only speech-related activities may be used to teach speech activity. The reason behind the statement is also implied by speech orientation. A person constantly speaks with motivation, i.e., for something, for some reason, in addition to purpose. Sadly, not all of the students' remarks throughout the class are motivated. For instance, when a student explains the weather today, he is just concerned with the duty of describing and not with the need to warn the speaker to avoid getting wet in the rain. Of course, natural motivation in the educational process is not always fully achievable: many students do not have an immediate need for knowledge of a foreign language and communication in it. But there is always the possibility to cause this need indirectly.

Used literature

1. Black P and William D (2005). Lessons from around the world: How policies, politics and cultures constrain and afford management practices. *The Curriculum Journal*, 16 (2), p. 249-261
2. Belle D (1995). *Traditional Management Journal of Education*, p. 249
3. Richard-Amato P.A (1996). *Making it happen*. New York: Addison Wesley Publishing Group. P. 192-199
4. Crooks T (2001). *Management*. In British Educational Research Association Annual Conference, University of Leeds. P. 13-15
5. Surgenor P. (2010). *Teaching Toolkit. Role of Management*. Dublin, Irelandia: University College Dublin. P. 293

ANDRAGOGIC APPROACH TO PROFESSIONAL MOBILITY THROUGH TEACHING ENGLISH

**Dosanova A.M.
Abetova D.S.**

*Kazakh National University named after Al-Farabi
Kazakhstan, Almaty*

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ КӘСІБИ ҰТҚЫРЛЫҚҚА АНДРАГОГИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАС

**Досанова А.М.
Абетова Д.Ш.**

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Қазақстан, Алматы*

АНДРАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ ЧЕРЕЗ ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

**Досанова А.М.
Абетова Д.Ш.**

*Казахский Национальный Университет им. Аль-Фараби,
Казахстан, Алматы*

Abstract

This article explores the use of andragogic approach to enhance professional mobility through teaching English. The article discusses how the andragogic approach can facilitate the acquisition of English language skills and increase the learners' confidence when using the language in professional settings. The approach is based on adult learning principles that emphasize self-directed and autonomous learning. The article explores how this approach can be applied in the context of English language teaching to help students acquire the language skills they need to advance their careers. The article also highlights the potential benefits of this approach for both students and educators, including increased motivation and engagement, as well as improved learning outcomes. Overall, this article sheds light on the benefits of andragogic approach in enhancing professional mobility through English language learning.

Аннотация

Бұл мақала ағылшын тілін оқыту арқылы кәсіби ұтқырлықты арттыру үшін андрагогикалық тәсілді пайдалануды зерттейді. Мақалада андрагогикалық әдіс ағылшын тілін меңгеруді қалай жеңілдететіні және тілді кәсіби жағдайларда пайдалану кезінде оқушылардың сенімділігін арттыратыны талқыланады. Тәсіл ересектерді оқыту принциптеріне негізделген, олар өздігінен және автономды оқытуға баса назар аударады. Мақалада студенттерге мансаптық өсу үшін қажетті тілдік дағдыларды алуға көмектесу үшін бұл тәсілді ағылшын тілін оқыту контекстінде қалай қолдануға болатыны қарастырылады. Мақалада сондай-ақ бұл әдістің студенттер мен мұғалімдер үшін әлеуетті артықшылықтары, соның ішінде мотивация мен белсенділіктің жоғарылауы, сондай-ақ оқу нәтижелерінің жақсаруы көрсетілген. Жалпы, бұл мақала ағылшын тілін үйрену арқылы кәсіби ұтқырлықты арттырудағы андрагогикалық тәсілдің артықшылықтарын ашады.

Аннотация

В этой статье рассматривается использование андрагогического подхода для повышения профессиональной мобильности посредством обучения английскому языку. В статье обсуждается, как андрагогический подход может способствовать приобретению навыков английского языка и повысить уверенность учащихся при использовании языка в профессиональной среде. Подход основан на принципах обучения взрослых, которые подчеркивают самостоятельное и автономное обучение. В статье рассматривается, как этот подход может быть применен в контексте преподавания английского языка, чтобы помочь студентам приобрести языковые навыки, необходимые им для продвижения по службе. В статье также подчеркиваются потенциальные преимущества этого подхода

как для студентов, так и для преподавателей, включая повышение мотивации и вовлеченности, а также улучшение результатов обучения. В целом, эта статья проливает свет на преимущества андрагогического подхода в повышении профессиональной мобильности посредством изучения английского языка.

Keywords: andragogic approach, andragogy, professional mobility, adult learner, English language learning

Түйін сөздер: андрагогикалық тәсіл, андрагогика, кәсіби ұтқырлық, ересек оқушы, ағылшын тілін үйрену

Ключевые слова: андрагогический подход, андрагогика, профессиональная мобильность, взрослый студент, изучение английского языка

Введение.

Глобализация оказывает значительное влияние на образование, особенно на то, как взрослые изучают английский язык. Многие взрослые из разных культур и стран ищут преподавателей английского языка для улучшения своих навыков английского языка по разным причинам, таким как поиск работы за границей, повышение эффективности общения на работе, улучшение социального статуса или профессиональной мобильности.

В настоящее время гораздо чаще и популярнее возвращаться в школу и продолжать свое образование после первоначального выпуска. Таким образом, крайне важно понимать принципы андрагогики для обучения взрослых.

Точно так же, как педагогика занимается обучением детей, андрагогика стремится понять влияние образования на взрослых и то, как оптимизировать обучение для конкретных потребностей этой возрастной группы. Таким образом, их обучение относится к методам и практикам, оптимизированным для эффективного обучения взрослых учащихся, что является конечной целью сектора корпоративного обучения и развития.

Андрагогика вдохновляет преподавателей лучше связывать опыт обучения с тем, что взрослые учащиеся уже знают. Допуская личный вклад, лучший темп и повторение знаний, взрослые применяют уже имеющиеся у них знания к новым темам, с которыми они сталкиваются. Хотя несколько исследований пытались обсудить андрагогику и ее принципы, только несколько исследований изучают ее реализацию и практическое руководство по использованию каждой характеристики в процессе преподавания и обучения.

В соответствии с разницей между андрагогикой и педагогикой, можно подчеркнуть, что между андрагогикой и педагогикой существует несколько существенных различий.

Во-первых, с точки зрения ориентации на обучение, в педагогике дети, как правило, учатся, чтобы сдать тесты, в то время как у взрослых, как правило, есть причины, по которым они чему-то учатся.

Во-вторых, в педагогике процесс преподавания и обучения должен направляться педагогами, в то время как взрослые, как правило, сами направляют себя в обучении.

Третье отличие — это опыт учащихся. В педагогике дети, по-видимому, имеют меньше опыта, чем взрослые, которые имеют разнообразный опыт.

Четвертое отличие — это готовность учиться. В то время как готовность детей зависит от подготовки педагогов, взрослые учащиеся часто движимы своей готовностью узнать что-то новое, связанное с их реальной жизнью.

Пятое отличие — это ориентация учащихся в обучении. В педагогике дети учатся на основе содержания учебной программы, но взрослые учащиеся ориентированы на себя.

Обзор литературы.

Термин андрагогика, используемый несколькими исследователями, наиболее тесно связан с Малкольмом Ноулзом, учителем, который внес огромный вклад в область обучения взрослых. Андрагогика была придумана немецким педагогом по имени Александр Кнапп в 1833 году и позже была популяризирована Малкольмом Ноулзом в 1960-х годах [1]. По словам Малкольма Ноулза, андрагогика — это искусство и наука обучения взрослых, поэтому андрагогика относится к формальному и неформальному участию в обучении взрослого человека [2].

Андрагогика как термин эквивалентна педагогике. Андрагогика произошла от греческого слова «*man-leading*», в то время как педагогика означает «*child leading*» [3]. В своем исследовании

Грэм [4] утверждает, что Ноулз был убежден, что обучение взрослых должно быть самостоятельным. Вместо того, чтобы иметь образование, ориентированное на учителя, обучение взрослых должно быть сосредоточено на учениках и обучать их силе самостоятельного мотивированного обучения.

Андрагогика основана на предпосылке, что педагоги координируют процесс обучения и облегчают усвоение контента учащимися. Робинсон [5] отмечает, что андрагогика поощряет вовлечение учащихся в их учебный опыт и устанавливает параметры этого опыта.

Вместо того, чтобы следовать традиционному подходу, он подчеркивал взаимное взаимодействие между организатором и учащимся. Аналогично, Макколл и др. [6] утверждали, что андрагогика уделяет больше внимания процессу обучения и интернализации потребностей учащихся, а не процессу обучения и доставке педагогами.

Однако основные положения андрагогики, изначально разработанные Эдуардом Линдеманом и пересмотренные Ноулзом и др. [7], основаны на шести основных предположениях:

- Взрослые учащиеся должны знать: Взрослые учащиеся всегда будут ценить, если они знают ценность своего обучения и почему им нужно учиться.
- Самооценка учащихся: Взрослые учащиеся самостоятельны, независимы и автономны в своем обучении.
- Опыт взрослого обучающегося: предыдущий опыт взрослого обучающегося — это огромный репозиторий ресурсов для обучения. Взрослый обучающийся склонен учиться, черпая из своего запаса опыта.
- Готовность взрослого к обучению: взрослые в любой момент времени готовы изучать то, что, по их мнению, им нужно знать.
- Ориентация на обучение: ориентация на обучение для любого взрослого заключается в том, чтобы материализовать для немедленного использования. Ориентация на обучение взрослых ориентирована на проблемы, жизнь и обучающегося.
- Мотивация к обучению: взрослый обучающийся мотивирован больше внутренне, чем внешне.

Метод.

Это исследование включает полусистематический обзор литературы, методы сравнения и анализа. Полусистематический тип обзора также известен как подход повествовательного обзора, который предназначен для обзора различных типов тем, и эти темы были проведены различными группами или исследователями. Чтобы найти поддерживаемую и релевантную литературу, были использованы ключевые слова, такие как «андрагогика», «педагогика» и «обучение взрослых», чтобы получить информацию из различных журналов и баз данных. Используя эти ключевые слова и выбрав год публикации между 2016 и 2024 годами, исследователи отобрали и проанализировали соответствующие журнальные статьи из общего числа 16 тысяч результатов. Статьи были выбраны для рецензирования из-за текущей проблемы, качества, релевантности.

Результаты.

В следующих разделах рассматриваются различные варианты использования андрагогики в преподавании английского языка и анализируются их реализации для обеспечения профессиональной мобильности.

Использование преподавания английского языка как средства профессиональной мобильности.

Известно, что большинство студентов колледжей сталкиваются с проблемами общения на английском языке, особенно в неанглоязычных странах. Основная причина заключается в том, что преподаватель не смог выбрать подходящий подход для студентов. Кроме того, необходимо выбрать правильный подход для студентов колледжей к обучению навыкам говорения. С философской точки зрения существует два вида подходов к обучению. Это подходы андрагогики и педагогики. Андрагогика используется для взрослых учащихся, а педагогика — для молодых учащихся. С точки зрения возраста студенты колледжей позитивно относятся к категории взрослых студентов.

Стратегии эффективного обучения английскому языку взрослых учащихся для профессионального развития.

Исследование имеет значение для подготовки, развития и поддержки преподавателей школ английского языка. Предоставляя обзор того, что, почему и как использовать цифровые инструменты для преподавания английского языка, преподаватели, руководство школ и

поставщики услуг по профессиональному развитию могут развить более высокий уровень осведомленности о том, как подготовить преподавателей с помощью инструментов, которые им нужны для цифровых реалий школ. Следовательно, гарантируя, что они обладают компетенциями, необходимыми для преподавания с использованием технологий. Кроме того, это исследование предоставляет модель для понимания контекста и предметно-специфической двунаправленной связи между инструментами, их возможностями и профессиональными задачами преподавателей [4]. Андрагогический подход к профессиональной мобильности посредством преподавания английского языка является эффективным способом предоставления взрослым учащимся возможности контролировать свой процесс обучения. В преподавании английского языка принципы андрагогики особенно актуальны, поскольку большинство взрослых учащихся имеют в виду конкретные цели, когда решают изучать английский язык.

Они хотят улучшить свои перспективы трудоустройства, лучше общаться с коллегами или клиентами или просто более уверенно путешествовать. Используя андрагогический подход, преподаватели могут адаптировать свои уроки для удовлетворения этих конкретных потребностей и интересов. Более того, использование технологий в изучении языка облегчило взрослым учащимся контроль над своим процессом обучения. Онлайн-ресурсы, такие как видео, подкасты, игры и платформы социальных сетей, предоставляют возможности для самостоятельного

обучения за пределами классной комнаты.

Профессиональная мобильность является важной целью для многих изучающих язык. Умение эффективно общаться на английском языке может открыть двери к новым возможностям трудоустройства, карьерному росту и международным деловым отношениям. Андрагогика, подход к обучению, нацеленный на взрослых учащихся, может быть полезным инструментом для содействия профессиональной мобильности. Андрагогика признает, что у взрослых учащихся есть уникальные потребности и мотивы, которые отличаются от потребностей и мотивации традиционных студентов. Для поддержки профессиональной мобильности среди изучающих язык можно использовать андрагогические стратегии, такие как самостоятельное обучение, экспериментальное обучение и проблемно-ориентированное обучение.

Эти методы позволяют взрослым учащимся контролировать свой собственный процесс обучения, устанавливая цели и задачи, которые соответствуют их карьерным устремлениям. Более того, андрагогика поощряет активное участие в процессе обучения. Этот подход подчеркивает важность практического применения знаний, полученных в ходе обучения в классе. Включая реальные сценарии в обучение языку, учащиеся могут лучше понять, как применять свои недавно приобретенные навыки в профессиональной среде.

Когда дело доходит до преподавания английского языка для профессиональной мобильности, андрагогический подход является высокоэффективным. Этот подход признает, что у взрослых учащихся есть уникальные потребности и предпочтения, и что они лучше всего учатся, когда активно вовлечены в процесс обучения. Поэтому принципы андрагогики должны применяться при преподавании английского языка для профессиональной мобильности.

В заключение, андрагогический подход к преподаванию английского языка может дать изучающим язык навыки, необходимые для профессиональной мобильности.

Обсуждение.

Концепция андрагогики, применяемая к преподаванию и обучению взрослых учащихся, имеет историю, которая насчитывает несколько десятилетий. Проблемы с андрагогикой в отношении взрослых учащихся остаются одними из основных дискуссий в области обучения взрослых [8]. Проблемы удовлетворения потребностей в грамотности, интеграции и социальной включенности взрослых учащихся в достижение желаемых результатов в развитых странах, при этом многие в настоящее время приобретают необходимые знания по содержанию.

Андрогогика — это метод, который специально фокусируется на поддержке обучения взрослых, обращаясь к нескольким характеристикам обучения взрослых [9]. Из раздела результатов можно выделить, что шесть принципов андрагогики могут быть применимы при разработке учебных и методических материалов, методов обучения и заданий.

Можно также отметить, что андрагогика имеет шесть предположений при описании характеристик взрослых учащихся:

- 1) Взрослый — это тот, кто имеет независимое самопостроение (самоконцепцию);
 - 2) У взрослого больше опыта, чем у детей (опыт);
 - 3) У взрослого есть готовность учиться (готовность учиться);
 - 4) На взрослого человека больше влияет внутренняя мотивация, чем внешняя мотивация (мотивация);
 - 5) Взрослый часто знает причину, по которой он/она что-то изучает (необходимость знать);
 - 6) Взрослый сосредоточен на проблеме, а не на предмете (обучение с центром на проблеме).
- Аналогично, Хьюз и Куинн [10] утверждают, что существует несколько общих характеристик обучения взрослых:

- 1) Процесс обучения взрослых продолжается, а не начинается;
- 2) У взрослых есть набор опыта;
- 3) У взрослых есть знания и ценности;
- 4) У взрослых есть стремления и намерения в ситуативном обучении;
- 5) У взрослых есть ожидания от обучения;
- 6) У взрослых есть конкурирующий интерес;
- 7) Взрослые используют фазу обучения. То, как ученые классифицируют эти характеристики, может показаться разным, но на самом деле они подразумевают схожее значение и характер. Это исследование имеет несколько ограничений, что приводит к некоторым направлениям для дальнейшего исследования. Во-первых, текущее исследование в основном сосредоточено на изучении характеристик андрагогики, что подразумевает необходимость рассмотрения других аспектов андрагогики, таких как ее преимущества, недостатки, пол, возраст, стили обучения, убеждения и теории, лежащие в основе андрагогики, ее практические предложения и т. д.

Кроме того, методология этого исследования ограничена, поэтому следует рассмотреть возможность использования более комплексной методологии при подходе к этому вопросу. Как утверждали Ноте и др. [11], в андрагогике можно свободно использовать любые различные типы методов для поддержки коммуникации, если они поддерживают вмешательство и открывают способы мышления людей.

Заключение

Андрагогика — это теория обучения, обсуждающая способ помощи взрослым в обучении. В этом исследовании была изучена концепция андрагогики, рассмотрены ее шесть характеристик и предоставлено несколько предлагаемых выводов о том, как применять ее характеристики в процессах преподавания и обучения. Предлагаемые применения принципа андрагогики также были адаптированы к процессу обучения в текущих пандемических ситуациях. Многие исследователи изучали значение андрагогики, но только в нескольких исследованиях обсуждается, как применять каждый из шести принципов как в очном, так и в виртуальном процессах преподавания и обучения. Кроме того, значение шести характеристик андрагогики может быть интегрировано в методы обучения, разработку учебных материалов и структурирование заданий для поддержки обучения взрослых. Также обсуждались различия между андрагогикой и педагогикой, а также направление будущих исследований. Основные различия этих двух теорий обучения можно выделить из шести характеристик андрагогики: опыт обучения, ориентация на обучение, самооценка учащихся, готовность к обучению, мотивация и ориентация учащихся. Необходимо провести дальнейшее исследование, которое в первую очередь сосредоточено на реализации шести предположений для изучающих английский язык (ELL) в контексте английского как иностранного (EFL), чтобы обеспечить более практические и значимые выводы для педагогов, обучающих взрослых учащихся преподаванию.

В 21 веке нам всем нужно учиться всю жизнь. Наш мир меняется вокруг нас в таком бешеном темпе, что если мы не продолжим расти и развиваться, мы скоро останемся позади. Нам нужно поддерживать свои навыки острыми и актуальными, чтобы иметь преимущество во всем, что мы делаем. В заключение следует отметить, что высшее образование выполняет важную функцию распространения цивилизации, подготовки талантов, инноваций в науке и технике и обслуживания общества, которое берет на себя высокую и божественную миссию в построении системы непрерывного образования. Высшее образование должно освободить разум, изменить идею, чтобы развивать высококачественные таланты, которые обладают прочной основой, инновационным мышлением и практическими способностями. Результаты литературных исследований для понимания последствий применения принципов андрагогики в

различных образовательных условиях в обществе показывают положительные результаты. Результаты анализа результатов исследований исследователем показывают, что применение принципов андрагогики в образовании взрослых может повысить устойчивость, мотивацию к обучению, облегчить понимание в процессе обучения и улучшить результаты обучения. Следует отметить, что способность учителя управлять обучением также влияет на компетентность студентов для достижения ожидаемых стандартов компетентности.

Педагоги должны понимать принципы как педагогики, так и андрагогики, чтобы стратегии, используемые в процессе обучения, соответствовали условиям и характеристикам их учеников. Это понимание крайне необходимо для получения компетентных результатов обучения в соответствии с заранее определенными целями обучения. Роль правительства также необходима в отношении политики в развитии обучения взрослых. Этот обзор литературы дает основу для разработки дальнейших исследований, связанных с применением андрагогики в обучении взрослых. Различные методы, используемые в изученных исследованиях, изменчивость субъектов и ответы субъектов исследования играют роль в результатах исследования. Предложения для будущих исследователей заключаются в том, что необходимо разработать хороший инструмент, чтобы иметь возможность надлежащим образом измерять последствия андрагогики, чтобы результаты исследования могли эмпирически стать надежным руководством для практиков. Кроме того, крайне необходимы научные разработки и инновации в андрагогике. Поскольку потребности в обучении взрослых растут вместе со временем и сложностью жизненных проблем.

Авторы этой статьи поощряют обсуждения в университетах того, как использование андрагогики способствует обучению взрослых. Более того, мы надеемся, что андрагогические подходы, определенные в статье, послужат примерами, которые можно будет использовать для расширения результатов обучения взрослых учащихся.

Последнее — мотивация учащихся. В этом факторе разница видна, потому что дети, как правило, мотивированы внешне, в то время как взрослые более мотивированы внутренне. Из-за различий в способах обучения взрослых и детей для педагогов крайне важно учитывать шесть характеристик андрагогики при обучении взрослых.

References

1. Maddalena L. Maddalena Transitions Management, Inc; 2015. What is Andragogy? pp. 1–11.
2. Kearsley G. 2010. Andragogy (M. Knowles). The Theory into Practice
3. Pappas C. Elearningindustry.Com; 2013. The Adult Learning Theory - Andragogy - of Malcolm Knowles–E-learningindustry.
4. Graham S. 2017. A Simple, Easy to Understand Guide to Andragogy. Lifelong Learning Matters.
5. Robinson D.N. 2002. Andragogy in Color.
6. McCall R.C., Padron K., Andrews C. Evidence-based instructional strategies for adult learners: a review of the literature. Codex: J. La. 2018;4(4):29–47.
7. Knowles Malcolm., Holton Elwood., Swanson Richard. seventh ed. Routledge; 2012. The Adult Learner.
8. Volchenkova, K. 2015. An Andragogical Approach to Forming Faculty Communication Competence in Foreign Language for International Activities. Bulletin of the South Ural State University Series "Education. Education Sciences", 7(4), 18–25. doi: 10.14529/ped150403.
9. Ruan, X.Z. 2017. On the Concept, Characteristics and Significance of Learning Community. Journal of Higher Education, 5, 193-194.
10. Abukari, A. 2004. Conceptualising Lifelong Learning: A Reflection on Lifelong Learning. (pp.1-21), 1st International euredocs conference sciences: Transformations experienced by higher education and research institutions in European countries, Paris.
11. Calik, T&Sezgin, F. 2005. Globalization, information society and education. Kastamonu Education Journal, 13(1), 55-66.
12. Colardyn, D. & Bjornavold, J. 2004. Validation of Formal, Non-Formal and Informal Learning: policy and practices in EU Member States. European Journal of Education, 39 (1), pp.69-89.
13. Crowther, J. 2004. "In and against" lifelong learning: Flexibility and the corrosion of character. International Journal of Lifelong Education, 23(2), 125-136.

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS

Kenzhebayeva Zhumagul Tolegenovna
Kazakhstan, Pavlodar

Abstract

In an era of rapid technological development and constant changes in education, it is becoming a key factor in determining the future of pedagogical universities. In Kazakhstan, as in many other countries, striving for the development and modernization of the educational system has become a priority task of the pedagogical professional community. Educational innovations play a crucial role in this process of creating the foundations for the development of new knowledge, skills and competencies necessary for successful adaptation to the changing conditions of the modern world. One of the main goals of educational innovations in pedagogical universities in Kazakhstan is to create a modern and adaptive system of organizational and psychological education in the information culture system, which will stimulate creative, innovative thinking, information and ethical spirit and psychological potential of future specialists. In this context, it is important to take into account not only advanced teaching methods and the use of modern technologies, but also the creation of conditions for the development of critical thinking, information and communication skills and independence of students.

Keywords: *Innovation, digital technologies, educational process, educational innovations, competitiveness, information culture, informatization.*

Introduction

One of the key areas of educational innovation in Kazakhstan is the introduction of digital technologies into the educational process. This includes the use of interactive learning platforms, online courses, cloud technologies and other tools that help make education more accessible, flexible and effective for students from different regions of the country. Thanks to such innovations, learning becomes more interesting, exciting and adapted to the needs of each student.

In addition, an important aspect of educational innovation is the development of new teaching methods and approaches, which are actively being implemented in school and university programs. This includes the application of project-based learning, problem-based learning, the integration of interdisciplinary courses and other forms of active learning that promote the development of creative thinking, independence and research skills of students.

Educational innovation is not just an investment in education, but also an investment in the future of the country. They help to create conditions for the development of intellectual potential, professional skills and competitiveness of the younger generation. Therefore, the support and promotion of educational innovations should remain one of the priorities of public policy in Kazakhstan in order to ensure a sustainable and prosperous future for all its citizens.

Young professionals are graduates of educational institutions who are looking for work for the first time.

One of the main parameters of the competitiveness of young specialists is:

– educational and professional level, intellectual and creative potential, which covers the level and quality of professional education received, its compliance with the needs of the economy, professionalism, accumulated intellectual potential, creative attitude to work;

– professional mobility of an employee, his ability and willingness to acquire new professional knowledge, improve skills, and search for a more attractive labor market, but also within the framework of national and international labor markets.

Information culture plays an important role in increasing the competitiveness of young professionals.

Information culture reflects the achieved levels of organizational competencies of information processes and the effectiveness of creating, collecting, storing, processing, presenting and using information that provide a holistic vision of the world, its modeling, and anticipating the results of human decisions.

This is not only a set of social values created and created in the process of preparing for future professional activity, but also reflecting the uniqueness and individuality of the competencies of information processes at the modern level [1].

Organizational competencies will help to stimulate actions vertically and horizontally, since the product of the activity determines the parameters of the effectiveness of the overall activity.

The main emphasis in the formation of organizational competencies is its strategic orientation, focus on the subject of interaction and is based on the values of organizational development shared by critical situations, where the functions of internal integration make it possible to get out of their risk and give rise to the formation of professional behavior in accordance with the basic values that act as its predictors. That is why competitive specialists are characterized by the presence of a proper culture and way of thinking in them, possessing the necessary competencies; they achieve correct organizational behavior.

Today, it is impossible to become a successful and educated person without knowledge of organizational and information technologies. For free orientation in information flows, a modern specialist must be able to receive, process and use information using computers and telecommunications. This determined the emergence of a new kind of culture – information.

So, according to the definition of V.A. Izvozchikov, «information culture is an understanding of the information picture of the world in order to intelligently use information flows and analyze them, implement direct and reverse information links in order to adapt, adapt to the surrounding world and improve its socio-economic, socio-political and environmental structure; it is also a competent command of communication languages with computers, and understanding the possibilities of electronic computing, the place and role of man in the information society.» N.I. Gendina and N.I. Kolkova consider information culture as a set of information worldview and a system of knowledge and skills that ensure purposeful independent activity to optimally meet individual information needs using both traditional and new information technologies, where the «information worldview» is a system of generalized views on information, information resources, information technologies, informatization, information systems, information society and the place of a person in it, which manifest themselves in meanings and values, motives for activities with information. It is the information worldview that acts as the main semantic factor of the concept of «information culture». An integral part of information culture is the knowledge of new information technology and the ability to apply it to automate routine operations, as well as in unusual situations requiring an unconventional creative approach [2].

The informatization of the pedagogical professional society is one of the patterns of modern social progress. This term is increasingly replacing the term "computerization of society", which was widely used until recently.

Despite the external similarity of these concepts, they have a significant difference.

During the computerization of the company, the main attention is paid to the development and implementation of the technical base of computers that ensure the prompt receipt of the results of information processing and its accumulation.

In the informatization of society, the main attention is paid to a set of measures aimed at ensuring the full use of reliable, comprehensive and timely knowledge in all types of human activity.

Thus, "informatization of society" is a broader concept than «computerization of society» and is aimed at mastering information as soon as possible to meet their needs.

In the concept of "informatization of society", the emphasis should be placed not so much on technical means as on the essence and goals of socio-technical progress [3]. Computers are the basic technical component of the process of informatization of society. Information culture is related to the social nature of a person. It is a product of a variety of human creative abilities and manifests itself in the following aspects:

- specific skills in the use of technical devices (from the phone to the personal computer and computer networks);*
- the ability to use computer information technology in their activities, the basic component of which are numerous software products;*
- the ability to extract information from various sources: both from periodicals and electronic communications, present it in an understandable way and be able to use it effectively;*
- proficiency in the basics of analytical processing of information;*
- the ability to work with various information; in knowing the specifics of information flows in their field of activity.*

Every student of a pedagogical university today and tomorrow will become a specialist, whose qualification level directly depends not only on the knowledge gained at the university in the field of specialty, but also on the ability to independently navigate the information field of the school environment. Therefore, during study, it is necessary not only to provide the necessary amount of knowledge, but also to develop the creative activity of students, their desire for self-education and rethinking of acquired knowledge throughout their lives. And this is impossible without mastering the skills of orientation in an information environment that goes far beyond narrow-profile interests and determines non-stereotypical activities, readiness to make independent and informed decisions on a wide range of issues, i.e. without the formation and development of an information culture of a person, which is the most important factor in successful professional and non-professional activities, as well as social personal security in the information society. Информационная культура личности представляет сплав информационного мировоззрения, информационной грамотности и грамотности в области информационно-коммуникационных технологий [4,5].

The information worldview is a system of human views on the world of information and a person's place in it, it includes beliefs, ideals, principles of cognition and activity, expressed in the values of a person's lifestyle in the information age. The information worldview is closely related to the motivation of a person's activity, which determines the success of his information training.

Information literacy or information training of a person is characterized by the following components:

- the ability to independently formulate their information need (request) and express it verbally; the ability to conduct an information search, i.e. knowledge of the basic algorithms for searching information depending on the type of information request (address, thematic, factual);
- information processing skills, i.e. the ability not only to extract information from a source, but also to correctly formalize the results of their information and analytical activities;
- the ability to think critically, understand, evaluate and creatively use information. Literacy in the field of information and communication technologies implies the ability to use modern information and telecommunication technologies.

The modern information culture of teachers has absorbed all its previous forms and combined them into a single tool. As a special aspect of social life, it acts as a subject, means and result of social activity, reflects the nature and level of practical activity of people. This is the result of the activity of the subject and the process of preserving the created, distribution and consumption of cultural objects.

The information culture of a teacher should be understood, first of all, as part of the general pedagogical culture, one of the most important aspects of cultural activity in general. It has its own features, it is inextricably linked with the social nature of the subjects of the educational process, which is a product of pedagogical activity, the result of an active school attitude to the nature of the subject as a psychological resource.

At the same time, information culture acts as a necessary and effective factor in mastering psychological reality, in the field of functioning of information culture and the field of computerization or information technology in general.

In fact, this area is much broader and covers the processes of the psychological process in the activities of pedagogical education, management of natural and social resources [6]. With the informatization of society, this sphere expands, the process acts as objectively necessary for the development of society.

Psychological opportunities at the modern level of education are not fully used, real communication is replaced by virtual, and students get used to routine and template skills of using technologies and user interfaces, which, in our opinion, negatively affect the quality and effectiveness of education and affect the mental activity of students [7]. The psychological aspects of the transition to virtual reality are based on the natural desire of a person to get rid of all kinds of problems, including those related to everyday life, and in fact with the difficulties of studying at a university.

Information and culture of psychological interaction are a phenomenon of globality, universality, which are expressed in the presence of connections with various forms of professional activity.

Information and the culture of psychological interaction seem to permeate different ways of professional activity, providing it with such characteristic features as creativity, goal setting, etc.

Further, it should be borne in mind that the existence of information and culture mutually condition each other: cultural processes are realized through information, and vice versa.

The culture of psychological interaction as a new factor can effectively influence teachers and the school community only through a mechanism for collecting and disseminating information about the

existing environment in which it functions and about the culture of psychological interaction itself. Finally, information and culture form an organic unity in the educational process. Culture and information are a single, diverse whole.

The development of the student's information culture should include a clear understanding of the need for an information and psychological component in general training, the development of an idea of the role and place of information and psychological technologies in modern civilization and in world culture, the ability to think logically, to use correctly in their professional activities. issues of conservation of psychological resources.

To teach a young citizen of the XXI century to navigate through the arrays of information, using it for his own benefit, to prepare him for life and work in an information society. Thus, information, organizational and psychological culture is the possession of knowledge and skills in the field of information and communication technologies, as well as knowledge of psychological and moral and ethical norms in this field of communication.

List of references

1. 1. Zolotov, R. A. Competitiveness of young specialists in organizational cultures of different types / R. A. Zolotov, D. A. Shatalova-Davydova. — Text : direct // Young scientist. — 2018. — № 31 (217). — Pp. 56-56. — URL: <https://moluch.ru/archive/217/52253/>
2. Timofeeva L.L. Pedagogical aspects of the problem of ensuring information security for children of preschool and primary school age // Digitalization as a driver of growth of science and education: monograph. Petrozavodsk: International Center for Scientific Partnership «New Science», 2020. pp. 97-109.
3. Antipova V.B. «Information literacy»: the content of the concept// Media Library and the World. — 2007. — No. 4. — pp. 16-20.
4. Ovsyanitskaya S.S. Threats to the psychological safety of participants in the educational process in the digital age // Problems of modern pedagogical education. 2020. No. 66-3. pp. 187-190.
5. Sokolov I.A., Kolin K.K. A new stage of informatization of society and problems of education. // Computer Science and its applications. Volume 1, issue 2. 2008. pp.67-76.
6. Kovalevich I.A. Modern approaches to the use of information and educational potential of an educational institution for professional orientation in the context of their successful socialization // Modern problems of science and education. 2009. No. 4. pp.7-13.
7. Sokolov I.A., Kolin K.K. A new stage of informatization of society and problems of education. // Computer Science and its applications. Volume 1, issue 2. 2008. pp.67-76.

Philological sciences

LEXICAL STYLISTIC TECHNIQUES IN ADVERTISING

Lyudmila Abramova

Student, University «Synergy», Moscow

ORCID 0000-0003-3418-2503

ЛЕКСИЧЕСКИЕ СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ В РЕКЛАМЕ

Л.Ю. Абрамова

студентка, Университет «Синергия», Москва

ORCID 0000-0003-3418-2503

Abstract

Stylistic techniques are presented in the article, which are used by advertisers to promote their products. Different stylistic techniques of speech allow to create advertising that attracts an attention, interest and demand of the public to products.

Аннотация

В статье рассматриваются стилистические приемы, применяемые рекламодателями в составлении рекламы и рекламных текстов своих товаров и продуктов. Различные стилистические приемы речи позволяют создавать рекламу, привлекающую внимание, вызывающую интерес и спрос публики к рекламируемым товарам.

Keywords: *stylistic techniques, advertising, metaphor, hyperbole, comparison, oxymoron.*

Ключевые слова: *стилистические приемы, реклама, метафора, гипербола, сравнение, оксюморон.*

Реклама в жизни современного человека является важным средством общения, взаимодействия и стимулирования спроса у потребителей. Воздействие рекламы на человека выражается в формировании культурных ценностей, привычек, реклама влияет на выборы и действия людей в повседневной жизни. Влияние рекламы на общество вызывает постоянный интерес и привлекает внимание как к рекламируемым товарам, продуктам, услугам, так и к творческому и культурному аспекту самой рекламы или рекламной кампании. В связи с чем реклама является коммуникативно-социальным и лингвокультурологическим феноменом (3).

При переводе рекламы с языка создателя рекламы и рекламных текстов на язык потребителя рекламы учитываются национальные и культурные ценности, обычаи, привычки, система восприятия информации целевой аудиторией.

Рассмотрим стилистические приемы при составлении англоязычной рекламы, позволяющие передавать суть и смысл рекламы и рекламной компании для потребителей. Для составления рекламы согласно Гальперину используются фонетические, лексические и синтаксические стилистические приемы. Предлагаю ознакомиться более подробно с наиболее часто встречаемыми лексическими стилистическими приемами на примерах англоязычной рекламы, такими как: метафора, оксюморон, сравнение, гипербола. (2).

Метафора *представляет собой слова, выражения, показывающие переносное значение слов на основании сходств и различий между собой. Метафора позволяет усиливать экспрессию слов за счет возникновения переносных значений. Метафора обогащает понимание рекламных текстов. (1).*

В своей рекламе фирма Red Bull представляет свою продукцию как то, что окрыляет «Gives You Wings». Продукция компании привлекает к себе внимание через метафору крыльев.

Coca-Cola придает своей продукции метафорическое значения счастья, подразумевая, что когда потребитель будет пить напитки, он будет счастлив, в буквальном смысле откроет для себя счастье «Open happiness».

Финансовая корпорация Visa говорит о своих услугах, как о возможностях, которые позволят потребителю оказаться в любом желаемом им месте «Everywhere you want to be».

Heineken, рекламируя свои напитки, говорит об открытии мира «Open your World», метафорично сравнивая свою продукцию с возможностью открыть потребителю для себя свой мир.

Ювелирная компания Tiffany метафорично говорит о своих украшениях, как вере в мечту и веру в любовь.

Оксюморон представляет собой фигуру речи, состоящую в соединении двух антонимических, то есть противоречащих друг другу по смыслу, понятий. С помощью оксюморона в рекламе создается контраст, помогающий раскрыть противоречивость описываемых явлений. (1).

Компания Adidas своей рекламой «Nothing is impossible» подчеркивает, что ей удалось добиться невозможного. Через рекламу и приобретение товара создается эффект доступности преодоления в своей жизни невозможного.

Компания товаров для дома Muji говорит о том, что, купив меньшее, потребитель приобретет большее «Less is more». Создается иллюзия необходимости меньшего количества предметов в доме для большего комфорта, удовольствия или чего-то еще, важного для потребителя.

Музей современных искусств Museum of Modern Art, рекламируя свою продукцию, говорит красивую и привлекающую внимание фразу «Making the familiar strange and the strange familiar», которая означает, что знакомое может быть странным, а странное знакомым, тем самым интересным образом привлекая внимание к искусству.

Гипербола представляет собой фигуру речи, создающую специальное преувеличение с целью усиления выразительности текста. Гипербола позволяет создавать исключительный образ и ощущение рекламируемого продукта уникальным и единственным в своем роде. (1).

Реклама спортивного образа жизни компанией Body Building говорит о том, что через спорт можно построить лучшую версию себя «Build your best self». Тем самым привлекая внимание к спортивным тренировкам.

Disney рекламирует свои аттракционы, возвышая их значение к счастью, говоря о том, что аттракционы являются самым счастливым местом на земле «The happiest place on earth».

Сравнение характеризует понятие равенства – неравенства, большей или меньшей степени качества между собой. Использование сравнений в рекламе позволяет выделять и подчеркивать исключительность рекламируемых товаров и продукции. (1).

Компания по производству компьютерных игр Activision в своей рекламе сравнивает игру с мышлением «Think Big. Play Bigger».

Учебное заведение Stanford University сравнивает процессы обучения с изменением жизни и мира в целом «Change Lives. Change the World».

Университет Harvest University говорит о том, что трансформация ума приводит к трансформации жизни, тем самым также сравнивая процессы обучения с изменениями в жизни «Transforming Minds, Transforming Lives».

Компания Nestle сравнивает свой хороший продукт с хорошей жизнью «Good Food. Good Life».

Стилистические приемы рекламных текстов дают возможность рекламным компаниям создавать захватывающие, запоминающиеся, влияющие рекламные тексты, обращающие на себя внимание, интерес и спрос покупателей. Наиболее часто среди изученных рекламных текстов в качестве применяемых стилистических приемов использовались метафоры и сравнения.

Список литературы

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М. Советская энциклопедия, 1969 г., 607 стр.
2. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. М., 1958.
3. Журавская С.Л. Реклама: современные технологии. -М.: Инфра-М, 2005.- С. 411-415.)
4. <https://brandmarketingblog.com/articles/good-branding/top-company-taglines/> [Электронный ресурс], (дата обращения: 17.06.2024).
5. <https://dictionary.cambridge.org/ru/> [Электронный ресурс], (дата обращения: 17.06.2024).

References

1. Akhmanova O.S. *Dictionary of linguistic terms*. M., Soviet Encyclopedia, 1969, 607 p.
2. Galperin I.R. *Essays on the style of the English language*. M., 1958
3. Zhuravskaya I.R. *Advertising: modern technologies*. M., 2005, p. 411-415.
4. <https://brandmarketingblog.com/articles/good-branding/top-company-taglines/> [Electronic resource], (date of access: 17.06.2024).
5. <https://dictionary.cambridge.org/ru/> [Electronic resource], (date of access: 17.06.2024).

THE IMAGE OF THE RAT IN WORLD CULTURE AND ITS PRESENCE IN B. WERBER'S NOVELS**Maria Sergeevna Lukanova**

Autonomous non-profit organisation

Comprehensive School of the Centre for Pedagogical Excellence

Maria Alexandrovna Beley

PhD in philology, Associate Professor, I. Kant Baltic Federal University,

14, A. Nevskogo str. 236041, Kaliningrad, Russia.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5189-5866>**Abstract**

This article is a cross-cultural study within the framework of literary studies and history of world culture. The definition of the genre of bestiary is given and its role in world culture and literature is determined. Various hypostases of the image of the rat and its refraction in the dystopian novels "Breath of the Gods", "Mystery of the Gods" and "We, the Gods" by the modern French postmodernist writer Bernard Werber from the point of view of post-apocalyptic dystopia are traced. The deep symbolic and semantic significance of the image of the rat for the world culture of B. Werber's works is determined.

Keywords: rat, postmodernism, myth, dystopia

In different types of culture it is customary to endow representatives of living nature (animals, insects, plants) with different characteristics and thus creating a more human character for works of art. Bestiary and anthropomorphic characters enter into dialogue in works of world cultural heritage, animals are endowed with human traits, while people in turn possess a number of animal traits. There are some stereotypes and prototypical characteristics, with which some animals are identified in society (cowardly hare, slow-moving tortoise, cunning fox, etc.). They can vary in different cultures, and depending on the bestiary characteristics endowed, it is possible to trace the attitude of peoples to this or that animal.

One of the main victims of this phenomenon was the rat. In nature, these rodents are known for their voracity, fertility, adaptability to harsh conditions. It is a known fact that rodents are direct participants in the spread of a number of diseases that are especially dangerous for both farm animals and humans [Gevorkyan, 2016: 1]¹. One of these diseases was the bubonic plague, which in the XIV century took more than half of the European population, from which society began to draw a parallel between rodents and the "black death". The first mention of the name in the context of the disease is found in a poem by the Parisian astrologer Simon Covinsky. It was this period that greatly tainted the image of rats in the eyes of European and Western society. In addition to associations with death, in the culture of these regions the image of the rodent was established as evil and negative. In the superstitions of Europe, the rat appears as an incarnation of the devil, bringing misfortune and bad luck. In folklore, rodents often appear in various stories and myths. For example, the legend Der "Rattenfänger zu Hameln": this is one of the most famous stories about rats in European folklore. According to this legend, in 1284 a group of rats invaded the city of Hameln (the modern name of the city of Hameln), and only the Pied Piper, playing his flute, was able to chase them away² [Wolfgang, 2020].

Many Asian peoples have a radically opposite attitude to rats - it is a sacred animal and a faithful friend for humans. In Chinese astrology, it is the rat that opens the twelve-year cycle of the eastern calendar. According to legend, the rodent was able to fraudulently gain the respect of the Great Buddha and the latter rewarded him for his endeavour. It is also known that the rat in Japanese mythology is the guide of one of the seven gods of happiness - 大黒天 (Daikokuten - the god of wealth and prosperity, He is usually depicted with a large bag filled with "magic rice". Rats chew holes in the rough fabric of the sack, thereby lavishing the people with rice, making them a symbol of prosperity and wealth in Asia. According to this idea, the Japanese from the Tokyo neighbourhood of 浅草 (Asakusa) created a toy "Nezumi no fusya" ("Mouse Mill") - a spinning wheel, where on a board are black cat chasing a white rat.

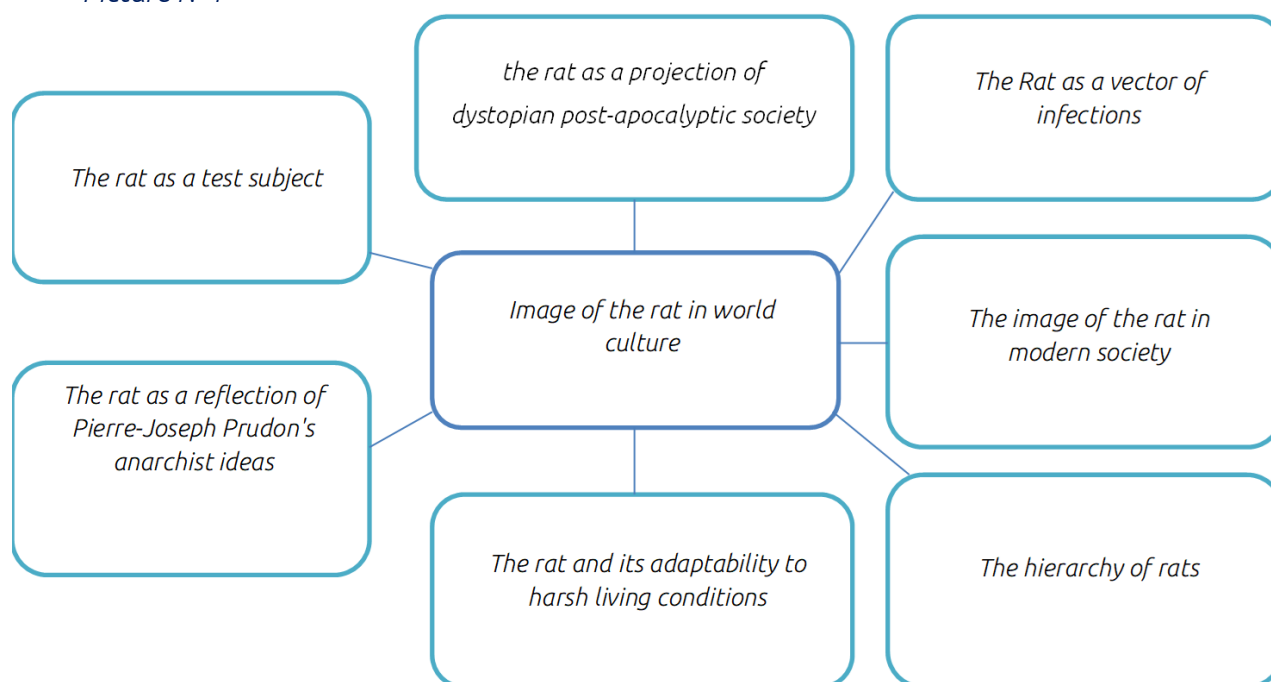
¹ 1. Gevorkyan I. S. On the effectiveness of methods to combat rodents in cattle breeding complexes \ Electronic scientific edition Almanac Space and Time, M. 2016.-P. 1-4

² Wolfgang Mieder: Der Rattenfänger von Hameln. Die Sage in Literatur, Medien und Karikatur. Praesens, Wien 2002

The great meaning of the toy is that the good and light in this life cannot be caught and eaten.
³[Sadokova, 2020: 104].

In the works of French postmodernist writer B. Werber the rat appears in different hypostases. The author rethinks the images of the rat in the world culture, in his works we can identify the following components of this bestiary element and present it in the form of a frame:

Picture №1



1. The rat as a projection of dystopian post-apocalyptic society

In B. Werber's trilogy "We, the Gods", rat people are shown by the author not only as the main antagonists of dolphin people, but also as an anti-utopian image of humanity. Their world is dominated by rigidity, violence and their society follows N. Machiavelli's phrase "The goal justifies the means."

"In the experience with rats locked in a cage, you are convinced that cruelty increases as space becomes less"⁴[Werber, 2017: 23].

2. Rat hierarchy

Scientists often conduct experiments on rats to understand how their sociology works by giving them unconventional conditions and observing their actions. Several experiments are mentioned in Bernard Werber's book "The Book Everyone Reads. 384 unexpected truths".

Chapter 42: HIERARCHY IN RATS

4 rats placed in one cage and to get cheese they must swim across a small pool. The roles were divided into two exploiters and two slaves. Whereas, that one slave became the "scapegoat" and the other became the "independent swimmer". After extracting the food, the exploiters take the food from their servants. The "independent swimmer" can fight back against his master, so he gets a share of the food, while the "scapegoat" picks up the leftovers after a fight. The interesting fact is that the system did not change from rearranging the rats. This experiment proves that the hierarchy in the rat world is built on physical superiority.

Chapter 284: THE DEATH OF THE RAT KING

This chapter describes the result of an observation of a rat pack. During the day all the males fight each other and the winner becomes the "rat king". The others obey him and present their best.

³ Sadokova A.R. "Folk representations of happiness in the countries of the Far East and the symbolism of the mouse in Japanese folklore" / Journal "Philological Sciences. Voprosy teorii i praktika", 2020.-104 p. [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/narodnye-predstavleniya-o-schastie-v-stranah-dalnego-vostoka-i-simvolika-myshi-v-yaponskom-folklore>

⁴ Werber B. *We, the Gods* / per. from Fr. M. Rozhnova. M.: Geleos Publishing House: RIPOL Classic, 2017.-448 p.

*These experiments prove that hierarchy in the rat world is built on physical superiority. "Recall the experience with rats. Whatever group you create, there will always be a standard set of six in it: two exploiters, two exploited, a scapegoat, and a loner."*⁵ [Werber, 2017: 137]

*"I recall that Prudon and his rat men found a way to calm any unrest in the tribe: one must, first, find a scapegoat, and second, constantly maintain the fear of the chief. This fear distracts from any other fear."*⁶ [Werber, 2017: 140]

*"But now the rat-men knew that nothing could be gained by killing everyone. Far better to make the subjugated peoples work for themselves."*⁷ [Werber, 2009: 37]

3. The rat and its adaptability to harsh living conditions

Not all animals can survive in all conditions. However, rats are extremely tolerant of harsh conditions. Ethologists consider rats to be the intellectual elite of the animal kingdom, along with dolphins, monkeys, dogs, and cats. The rodent can withstand more extreme temperatures and are virtually omnivorous.

"Until now, rat people were more of a nomadic people, they moved around, taking over new lands. For brief rests, temporary camps sufficed for them."

4. The rat as a reflection of Pierre-Joseph Prudon's anarchist ideas

Both in life and in the trilogy of B. Werber's "We, the Gods" rats are not those creatures who can come to a compromise or give in to someone. Their way of life is inherent in the ideology of Pierre-Joseph Prudon - the first anarchist, who believed that the transition to a more perfect form of organisation of society should be made by violence.⁸ [Werber, 2017: 156].

Chapter 92: THE ANARCHIST MOTIVATION.

Anarchists are people who deny the need for the state or any form of higher authority. In the history of the anarchist movement there are also cases of political terrorism and particular brutality. In B. Werber's book "Breath of the Gods" there is a reference to a black flag solemnly carried by human rats. This is a reference to the historical moment when anarchists chose the black flag as their symbol.

*"Prudon, the god-apprentice who patronises the rat-men, sits silent. His depressed state only increases the general exultation: nothing is so gratifying as the sight of a pest deprived of the opportunity to harm."*⁹ [Werber, 2017: 43]

*"The army of human rats advanced. The young men in front waved black flags with red rat faces on them."*¹⁰ [Werber, 2017: 28]

5. The rat as a vector of disease

Rats can be vectors of various diseases such as Lassa fever, plague, Hantavirus, leptospirosis, salmonellosis and other infectious diseases. These diseases can be transmitted to humans through bites, tick bites, contact with rats or their faces¹¹ [Ivanova, 2021: 25]

Because of rats quickly became carriers and carriers of plague in the fourteenth century. They lived in cities that were overcrowded with people and lack of hygiene, which helped to create a large-scale epidemic.

6. Lab rat as a test subject

These particular animals are the most popular experimental subjects and are used in scientific research to test drugs, vaccines, brain research, behaviour, genetics and other fields. They also fall prey to studying various diseases and testing the safety of various products. However, the use of rats as experimental animals raises ethical and moral questions.

7. Image of rat in modern society

In modern society, rats are sometimes associated with negative images such as gossipers and traitors. In colloquial speech, the rat is sometimes used as a metaphor to refer to a person who is treacherous or harmful to the interests of others. For example, "he/she/it is like a rat" indicates that the person is treacherous or duplicitous. However, Israeli scientists found that helping members of one's

⁵ Werber B. *The book that everyone reads. 384 unexpected truths / per. from Fr. M. Rozhnova. M.: Ripol-Classic, 2017.-592 p.*

⁶ Werber B. *We, the Gods / per. from Fr. M. Rozhnova. M.: Geleos Publishing House: RIPOL Classic, 2017.-448 p.*

⁷ Werber B. *The mystery of the gods. / per. from Fr. M. Rozhnova. M.: Geleos Publishing House: RIPOL Classic, 2009.- 450 p.*

⁸ Werber B. *We, the Gods / per. from Fr. M. Rozhnova. M.: Geleos Publishing House: RIPOL Classic, 2017.-448 p.*

⁹ Werber B. *Breath of the Gods. M.: Geleos Publishing House: RIPOL Classic, 2017.-*

¹⁰ Ibid

¹¹ Ivanova A.V., Popov N.V., Karnaukhov I.G., Chumachkova E.A. "HANTAVIRUS DISEASES: REVIEW OF EPIDEMIOLOGICAL SITUATION AND EPIDEMIOLOGICAL RISKS IN REGIONS OF THE WORLD" / Journal "Problems of especially dangerous infections", 2021.-25 pp: [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/hantavirusnye-bolezni-obzor-epidemiologicheskoy-situatsii-i-epidemiologicheskikh-riskov-v-regionah-mira>

social group stimulates motivation and social reward centers in the brains of rats. In other words, rats, like humans, will protect their family and friends and despise outsiders.

It is interesting to note that mice and rats, despite the strong similarities between these species, are usually endowed with different personalities. If rats are sneaky and cunning, mice are quiet and kind. That is why they are positioned as positive characters or helpers of the protagonist. For example, Alvin White's story "Stuart Little" ("Stuart Little"), where the main character is a small and brave mouse Stuart.

Despite the tarnished reputation of rats in the European tradition, there are still works in modern culture where rats are protagonists and embody the "light" side of the story. It is through such works that the story of cats can repeat itself. They were once a witch's attribute, but now they are some of the most beloved pets. We can assume that rats in the distant future can become a symbol of goodness. Asian culture will probably spread to the rest of Asia and they will become a sign of wealth and prosperity.

List of references

1. Gevorkyan I. S. On the effectiveness of methods to combat rodents in cattle breeding complexes \ Electronic scientific edition Almanac Space and Time, M. 2016.-P. 1-4 [Published in Russian]
2. Ivanova A.V., Popov N.V., Karnaukhov I.G., Chumachkova E.A. HANTAVIRUS DISEASES: REVIEW OF EPIDEMIOLOGICAL SITUATION AND EPIDEMIOLOGICAL RISKS IN REGIONS OF THE WORLD/ Journal Problems of especially dangerous infections, 2021.-25 pp: [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/hantavirusnye-bolezni-obzor-epidemiologicheskoy-situatsii-i-epidemiologicheskikh-riskov-v-regionah-mira> [Published in Russian]
3. Kochkarev F. E. "History and theoretical aspects of studies of anthropomorphism of the animal world in world fiction" /Electronic scientific edition Almanac Space and Time, 2017. -1 c: [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-i-teoreticheskie-aspekty-issledovaniy-antropomorfizma-zhivotnogo-mira-v-mirovoy-hudozhestvennoy-literature> [Published in Russian]
4. Werber B. *Breath of the Gods*. M.: Geleos Publishing House: RIPOL Classic, 2017.- 480 p.
5. Werber B. *The mystery of the gods*. / per. from Fr. M. Rozhnova. M.: Geleos Publishing House: RIPOL Classic, 2009.- 450 p. [Published in Russian]
6. Werber B. *We, the Gods* / per. from Fr. M. Rozhnova. M.: Geleos Publishing House: RIPOL Classic, 2017.-448 p. [Published in Russian]
7. Werber B. *The book that everyone reads. 384 unexpected truths* / per. from Fr. M. Rozhnova. M.: Ripol-Classic, 2017.-592 p. [Published in Russian]
8. Wolfgang Mieder: *Der Rattenfänger von Hameln*. Die Sage in Literatur, Medien und Karikatur. Praesens, Wien 2002. (not quoted, but took the information).
9. Sadokova A.R. Folk representations of happiness in the countries of the Far East and the symbolism of the mouse in Japanese folklore/ Journal Philological Sciences. Voprosy teorii i praktika, 2020.-104 p: <https://cyberleninka.ru/article/n/narodnye-predstavleniya-o-schastie-v-stranah-dalnego-vostoka-i-simvolika-myshi-v-yaponskom-folklore>. [Published in Russian]

ANALYSIS OF MILITARY VOCABULARY TERMINOLOGY: SOME IMPORTANT FACTORS**Svitlana Varava**

V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana Ivlieva

Odessa I.I. Mechnikov National University, Ukraine

АНАЛІЗ ТЕРМІНОЛОГІЇ ВОЄННОЇ ЛЕКСИКИ: ДЕЯКІ ВАЖЛИВІ ЧИННИКИ**Світлана Варав**

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Україна

Світлана Івлєва

Одеський національний університет імені І.І.Мечнікова, Україна

Аналіз термінології війни є складним і багатогранним процесом, що вимагає врахування численних чинників, які впливають на формування та еволюцію військової мови. Маємо на меті окреслити основні фактори, які необхідно враховувати при дослідженні військової термінології, їхню взаємодію та вплив на розвиток мовного середовища.

Історичні події мають фундаментальне значення для формування військової термінології. Війни, конфлікти, революції та інші важливі події залишають свій слід у мові, збагачуючи її новими термінами та поняттями.

1. **Козацька доба:** У період козацької доби формувалися унікальні терміни, пов'язані з козацьким устроєм та військовою структурою, такі як "гетьман", "кошовий отаман", "курінь".

2. **Світові війни:** Під час Першої та Другої світових війн у військову лексику увійшли терміни, пов'язані з новими технологіями і стратегіями, наприклад, "танк", "авіація", "артилерія".

3. **Сучасні конфлікти:** Війна на Донбасі та вторгнення Росії в Україну, починаючи з 2014 року, внесли нові терміни, такі як "кіборг", "байрактар" тощо.

Політичний контекст. Політична ситуація та державні інтереси значно впливають на формування термінології. Політичні зміни можуть як сприяти, так і стримувати розвиток певної термінології.

1. **Радянський період:** У цей час значна частина військової термінології запозичувалася з російської мови, відображаючи вплив радянської військової системи.

2. **Незалежність України:** Після 1991 року відбувається активна ревізія та українізація військової термінології, що відображає прагнення до національної ідентичності.

Соціокультурні фактори. Культурні традиції та ідеологічні установки суспільства також впливають на військову термінологію. Соціокультурний контекст формує унікальні терміни, що відображають специфіку національного менталітету.

1. **Національні герої та події:** Терміни, пов'язані з національними героями або важливими історичними подіями, стають частиною військової мови.

2. **Патріотична риторика:** Мова, яка підкреслює національну гордість і спротив, збагачується новими термінами.

Технічний прогрес є одним з основних чинників, що впливають на появу нових військових термінів. Розвиток технологій змінює характер війни та вимагає відповідної термінології.

1. **Нові види зброї та техніки:** Військова техніка, така як дрони, безпілотні літальні апарати, сучасні системи зв'язку, вводять нові терміни в обіг.

2. **Інформаційні технології:** Цифрові технології та кібербезпека призводять до появи специфічної термінології, наприклад, "кіберзахист", "хакер".

Міжнародні впливи. Глобалізація та міжнародне військове співробітництво сприяють запозиченню термінів з інших мов, особливо англійської.

1. **НАТО та міжнародні операції:** Участь в міжнародних місіях вимагає знання і використання стандартної термінології.

2. **Іноземні військові навчання:** Обмін досвідом з іноземними колегами впливає на військову мову, інтегруючи нові терміни.

Медіа та популярна культура відіграють важливу роль у поширенні та популяризації військової термінології.

1. **Фільми та література:** Військова тематика в масовій культурі сприяє входженню специфічних термінів у загальний вжиток.

2. **Соціальні мережі:** Швидке поширення нових термінів і сленгу через соціальні медіа впливає на військову лексику.

Офіційні документи та законодавство. Офіційні військові доктрини, статuti, законодавчі акти та інші документи закріплюють термінологію на офіційному рівні.

1. **Військові статuti та накази:** Стандартизація термінів для уникнення непорозумінь та підвищення ефективності комунікації.

2. **Державні закони:** Закріплення певних термінів у правовому полі для визначення статусу, обов'язків та прав військовослужбовців.

Висновок. Таким чином, наліз термінології війни є комплексним процесом, що вимагає врахування різноманітних історичних, політичних, соціокультурних, технічних, міжнародних, медійних та офіційних чинників. Розуміння цих факторів допомагає глибше зрозуміти еволюцію військової мови та її роль у суспільстві.

Physical sciences

STUDY OF ELECTRICAL CONDUCTIVITY AND DIELECTRIC PROPERTIES OF POLYUETHYLENEFAMINE CURED OLIGOSTYRENE EPOXY RESIN

Khalilov S.Kh.

*Candidate of Physical and Mathematical Science, Associate Professor of the Department of
Engineering Physics and Electronics, Azerbaijan Technical University*

Ganili S.J

PhD in "Sukanal" Research and Design Institute

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭЛЕКТРОПРОВОДНОСТИ И ДИЭЛЕКТРИЧЕСКИХ СВОЙСТВ ОТВЕРЖДЕННОЙ ПОЛИЭТИЛЕНАМИНОМ ОЛИГОСТИРОЛЬНОЙ ЭПОКСИДНОЙ СМОЛЫ С ПРИМЕСЮ ПОЛИГИДРОКИНОНА

Халилов С.Х.

*Кандидат физико-математических наук, доцент кафедры «Инженерная
физика и электроника» Азербайджанского Технического Университета*

Ганили С.Ж.

Доктор философии, Научно-исследовательский институт "Суканал"

Abstract

The results obtained show that with introduction of electrically active centers into dielectric resins, in particular, into oligostyrene epoxy resin, polyhydroquinone impurities, it is possible to obtain a material with conductivity of a semiconductor nature. In this case the electrical conductivity and its activation energy exhibit frequency dependence similar to materials with electrical conductivity by jumping.

Аннотация

Полученные результаты показывают, что с введением в смолы-диэлектрики электрически активных центров, в частности, в олигостирольную эпоксидную смолу, примеси полигидрохинона, удается получить материал с электропроводностью полупроводникового характера. При этом электропроводность и ее энергия активации проявляет зависимость от частоты подобно материалам с электропроводностью путем перескоков.

Keywords: Epoxy resin, polyhydroquinone, semiconductor, electrical conductivity

Ключевые слова: Эпоксидные смолы, полигидрохинон, полупроводник, электропроводность, перескок.

Применение синтетических смол часто ограничивается вследствие накопления в них в процессе эксплуатации электрического заряда. В некоторых случаях, с целью увеличения антистатичности, поверхность слоя смолы подвергают специальной химической обработке.

В данной работе мы приводим результаты исследований электрофизических свойств отвержденной полиэтиленполиамином (20 вес % от веса смолы) олигостирольной эпоксидной смолы, содержащей около 3 % химически связанного полигидрохинона. Фактический, рассмотренный состав является композитом. Введение в состав смолы примеси полупроводникового полимера-полигидрохинона в процессе синтеза позволила реализовать проводимость полупроводникового характера и тем самым достигнута высокая антистатичность материала. [3].

Как известно, в аморфных материалах, в частности, в халькогенидных стеклах, при наличии электрически активных центров перенос заряда в поле осуществляется преимущественно путем перескоков. По этому механизму проводимость является возрастающей функцией измерительной частоты [1,2]. Вероятность перескока электрона от центра к центру зависит от их энергетического положения и расстояния между ними.

Приложенное поле изменяет поляризацию центров, и электроны могут перескакивать преимущественно в одном направлении. Если электрон перескакивает лишь между ограниченным числом центров, то на постоянном токе не вносит вклад в проводимость. На переменном токе электроны, совершающие перескоки даже парой центров, в определенных условиях могут вносить вклад в проводимость.

Если в диэлектрик внести электрически активные центры достаточной концентрации, то материал будет обладать электропроводностью, сильно зависящей от температуры. К примеру, растворением в бензоле весьма малых количеств свободного радикала дифенилпикрилгидрозила ($10^{-3} + 10^{-1}$ моль/л) в [4,5] получена достаточно высокая электропроводность, зависящая от температуры по экспоненциальному закону. Необходимые для перескоковой проводимости условия нами осуществлены в олигостиральной эпоксидной смоле с примесью полигидрохинона, отвержденной полиэтиленполиамином в режиме ступенчатого увеличения температуры до 120°C . Об этом свидетельствуют специфические частотно-температурные зависимости электропроводности и эффективной диэлектрической проницаемости материала.

Образцы представляли собой пластинки с толщиной порядка 0.1 см и площадью 2 см^2 . Electrodes и охрannое кольцо из серебра наносились в вакууме путем термического напыления. Измерения проводились в вакууме $\approx 10^{-4}$ Торр в интервале температур $10 \div 110^{\circ}\text{C}$ и в диапазоне частот $10^2 \div 10^8$ Гц с помощью стандартных приборов для измерения диэлектрических параметров. Для измерений на постоянном токе использовался электрометрический усилитель У5-11 с дополнительным входным делителем напряжения. Исследование вольтамперных характеристик в интервале напряжений $0 \div 150$ показывает, что в этих условиях соблюдается закон Ома, и контактными эффектами можно пренебречь.

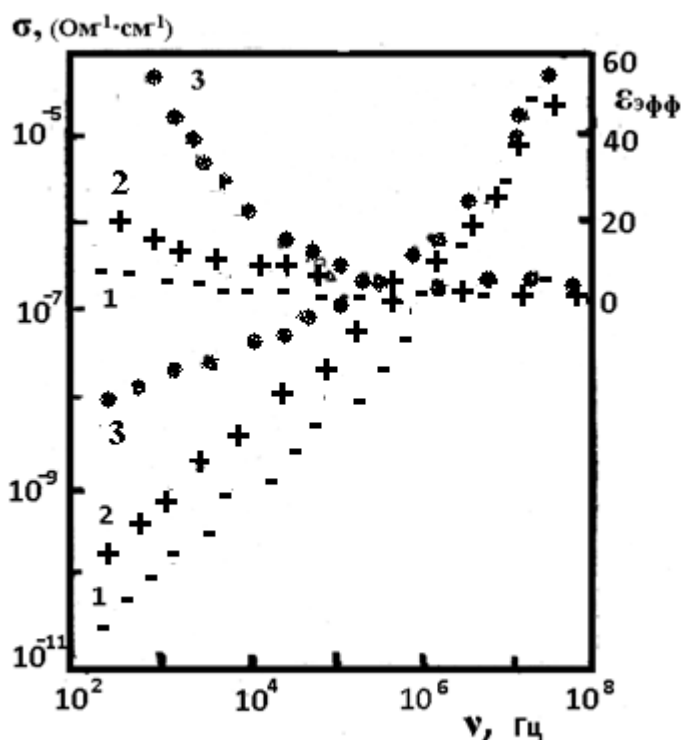


Рисунок 1.

Зависимость удельной электропроводности (1-3) и эффективной диэлектрической проницаемости (1-3) олигостиральной эпоксидной смолы от частоты для температур 20 (1, 1), 52 (2, 2) и 90°C (3, 3).

На рисунке 1 приведены частотные зависимости удельной электропроводности σ для трех температур. С ростом частоты проводимость возрастает и при $\nu = 6 \cdot 10^7$ Гц, σ превышает значение электропроводности на постоянном токе примерно на семь порядков. Зависимость σ от частоты описывается степенной зависимостью.

$$\sigma \sim \omega^{2-\alpha},$$

где $a \geq 1$ в области низких частот, и $a = 0$ вблизи верхней границы частотного диапазона. Квадратичная зависимость σ от ω ($a=0$) в области частот $\nu > 10^7$ Гц неоднократно наблюдалась в стеклообразных полупроводниках [1]. По-видимому, такая особенность частотной зависимости σ в аморфных материалах с прыжковой проводимостью является наиболее общей. Параметр a существенно зависит от температуры в области низких частот. В этой частотной области при температуре 20°C

$a = 1$, а потому $\sigma \sim \omega^1$, при 90°C a имеет большое значение ($a = 1.6$), и зависимость σ от ω слабая. На рис. 1 приведена также частотная зависимость эффективной диэлектрической постоянной ($\epsilon_{\text{эфф}}$). Видно, что дисперсия $\epsilon_{\text{эфф}}$ обнаруживается в области низких частот, если температура образца достаточно высокая. Зависимости удельной электропроводности от температуры при разных частотах иллюстрированы на рис. 2.

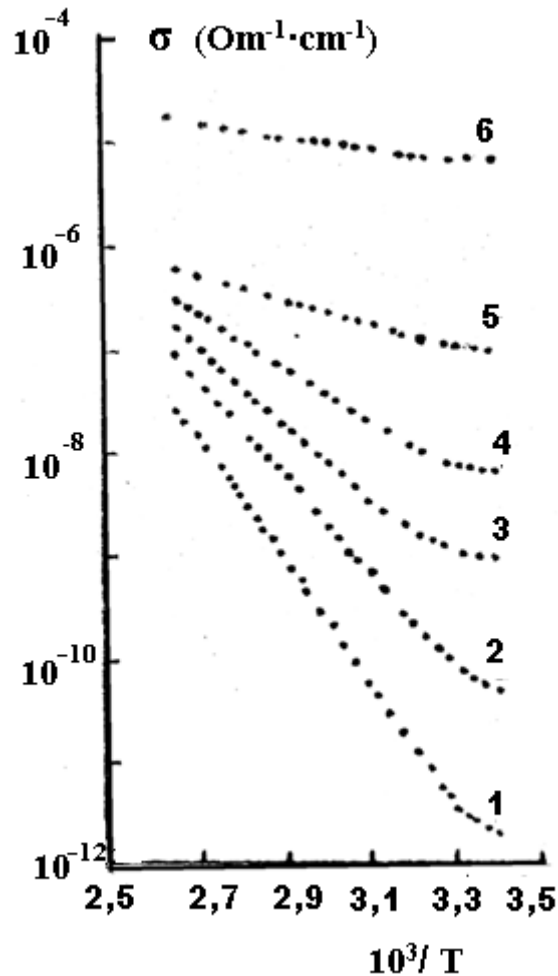


Рисунок 2. Температурные зависимости удельной электропроводности смолы на постоянном токе (1) и на частотах 10^3 Гц. (2); 10^4 Гц. (3); 10^5 Гц. (4); 10^6 Гц. (5) и $2 \cdot 10^7$ Гц. (6).

При $t > 30^\circ\text{C}$ эти зависимости описываются выражением

$$\sigma = \sigma_0 \exp\left(\frac{\Delta E}{kT}\right),$$

где σ_0 – не зависящий от частоты множитель, k – постоянная Больцмана, ΔE – энергия активизации электропроводности, которая на постоянном токе имеет значение $1,33 \text{ eV}$. В диапазоне частот $10^2 \div 10^6$ Гц с ростом частоты σ_0 и ΔE уменьшаются. На частотах $\nu > 10^6$ Гц величина $\Delta E = 0,1 \text{ eV}$, а σ_0 становится возрастающей функцией частоты. Подобная зависимость ΔE от частоты может быть результатом гетерогенности материала. Можно представить, что материал состоит из смеси непроводящих областей (смола-диэлектрик) и областей с проводимостью прыжкового характера. В области частот $\nu > 10^6$ Гц электронные процессы связаны лишь с “проводящими” областями.

Предположение об электрической гетерогенности материала подтверждается и результатами емкостных измерений. На низких частотах наблюдается значительная зависимость $\epsilon_{\text{эф}}$ от температуры, которая практически исчезает при измерении на высоких частотах. Что касается температурной зависимости ϵ при $\nu > 10^6$ Гц, то в этих условиях по-видимому, преобладающими являются электроны между парой ближайших центров и малое значение энергии активации ($\approx 0,1 \text{ eV}$) следует связать с термической активацией этого процесса.

Из полученных результатов следует, что с введением в смолы-диэлектрики электрически активных центров, в частности, в олигостирольную эпоксидную смолу, примеси полигидрохинона, удастся получить материал с электропроводностью полупроводникового характера. При этом электропроводность и ее энергия активации проявляет зависимость от частоты подобно материалам с электропроводностью путем перескоков.

Список литературы

1. Моот.Н.,Девис.Э , Электронные процессы в некристаллических веществах,, «Мир»,М., 1974
2. Hideo.S, J.Phys.Soc,Japan, 36, 1087, 1974
3. Халилов S.X. Исследование центры захвата в полигидрохиноне, IV Республиканская межвузовская конференция по физике, 1978, стр.22, Баку.
4. Шукуров Д. X.,Тураев X. X., Каримов М.У., // Использование полупроводниковых полимерных материалов и их специфические свойства// Современное состояние и перспективы науки о функциональных полимерах , Сборник статей Республиканской научно-практической конференции, 19-20 марта 2020 г.Ташкент. С. 24-25.
5. Я.М. Паушкин, Т.П. Вишнякова ,А.Ф. Лунин, С.А. Низова Органические полимерные полупроводники, Изд.Химия, 1971

Political sciences

THE INFLUENCE OF THE COLLAPSE OF THE USSR AND THE TERRORIST ACT OF SEPTEMBER 11, 2001 ON MODERN GEOPOLITICAL PROCESSES

Ramid S. Huseynov

PhD in Political Sciences, Associate Professor
Military Institute named after Heydar Aliyev,
Baku, Azerbaijan

ORCID ID: 0000-0002-6473-8165

Abstract

After the collapse of the Soviet regime, the United States and its NATO allies began to realize different forms and means of control over important geostrategic spaces and other important resources of the planet in the new geopolitical conditions of the world. Already from the end of the 20th century, the changes in the world order have become relevant from the point of view of political and geopolitical analysis. From this point of view, the article shows the characteristics of modern geopolitical processes and the factors influencing the formation of these characteristics. At the same time, the article analyzes the impact of the changes that took place at the end of the 20th century with the collapse of the USSR and the terrorist act of September 11 on modern geopolitical processes and threats to security. The activity of the United States in the fight against terrorism is explained. The research method, mainly analysis and synthesis, was also applied to the historical description method.

Keywords: USSR, USA, geopolitical processes, security, terrorism, threats.

Introduction

The analysis of modern geopolitical processes and its influence on the military security of world and regional states is of great relevance. Especially since the end of the 20th century and the beginning of the 21st century, there are serious changes in the geopolitical map of the world, the change in the balance of forces, the emergence of new power centers and the analysis of the issues arising from this increase the relevance of the topic. After the collapse of the USSR and the terrorist act of September 11, new features determining the modern geopolitical processes, the modern world system began to take shape. Examining the issues raised against the background of mutual comparison and systematic approach of the occurring processes allows for a clearer explanation. International terrorism, factors affecting its nature and expansion, as well as the activities of the United States and its allies, and the mutual struggle of world powers, are analyzed.

1. The influence of the collapse of the USSR on the change of the geopolitical structure of the world

Immediately after the collapse of the USSR, changes in the political map of the world, the emergence of new states gave rise to geopolitical changes [1, pp. 43-47].

The security environment of the Middle East, the Iranian Gulf, the Caspian-Black Sea basin, and the South Caucasus has changed, and the relations between regional and international actors affecting this environment have begun to intensify. Russia, USA, China, Iran, Turkey, and European states, including transnational geopolitical, military geostrategic and geoeconomic actors (UN, OSCE, European Union, NATO, CIS, OIC, TDB, huge oil and gas, transport, communication companies and etc.) began to form new relationships according to their interests.

After the collapse of the Soviet regime, the United States and its NATO allies began to realize different forms and means of control over important geostrategic spaces and other important resources of the planet in the new geopolitical conditions of the world. Thus, the new geopolitical and geoeconomic trends have influenced the foreign policy strategies of states since the beginning of the 21st century and manifested themselves in the system of international relations in general. The mutual struggle of world powers for geoeconomic interests led to the emergence of new threats to their own security. The old threats of competition between militarily powerful states have faded into the background. Threats of war with nuclear conflict and the use of other super weapons are now considered "old". "New" threats include international terrorism, proliferation of weapons of mass destruction, internal military conflicts and international military

interventions, environmental imbalance, etc. include problems. This, in modern times, makes it important not to have one direction of ensuring security, either at the national level or at the international level, but international complex activity covering the most diverse fields [2].

Starting from the end of the 20th century, the need to gain control over rich hydrocarbon deposits to ensure energy security stimulated the emergence of new geopolitical interests. In particular, the withdrawal of the USSR from the political map of the world created great conditions for the United States and its allies to realize their geopolitical and geoeconomic interests. If in the system of international relations between 1945 and 1990, the socialist and capitalist blocs led by the USSR and the United States, respectively, determined the foundations, goals and tasks of the social behavior of countries, peoples, human associations, and state structures in a balanced way, this balance has been broken in the new order. A unipolar approach to the development of the world, interstate relations, existing and desired realities, goals and tasks of activity, human-society-state relations is already demonstrated in the example of the United States.

In fact, the ideas of the USA and its allies have been formed for years: ownership of Eurasia, control over the world's energy sources, transport-transit lines, important geostrategic territories and regions, sales markets and production resources, etc. by realizing it, they try to implement it in a practical form. Accordingly, this not only changes the nature of relations between national states, which are the main subject of the international relations system, but also changes their future development path, social formation, and has a serious impact on the course of world history. To fully and safely secure their geopolitical, geostrategic and geoeconomic interests, to access important material and spiritual resources of the world, geostrategic spaces, etc. in order to have and keep them under control, the US-EU countries on one side, China, Japan, Russia, India and other geostrategically active countries on the other side are creating new geostrategic projects, drawing plans and creating alliances to fight.

*This purposeful process, which began in the second half of the 20th century, gave results from the beginning of the 21st century and took on a new character in the geopolitical landscape of the world. That is, with the withdrawal of the USSR from the historical stage, it made the unification of the world powers around the USA and the emergence of a unipolar geopolitical influence inevitable. Because none of the existing states of the world or their alliance has a geopolitical power comparable to the power and influence of the Western geopolitical center, led by the United States. The fact that the United States has great power in the world from an economic-political and military point of view, and that it has acquired a mechanism of influence against other states, as well as the economic-political-military dependence of many European states on it (in time, after the Second World War in 1945, the United States "The assistance given to them within the framework of the **"Marshall Plan"** can be considered to serve these purposes as well. Taking advantage of this opportunity, the United States exerts economic-political-military influence on European states and forces them to act together in accordance with its interests. Basically, NATO members act on his behalf in securing their geostrategic and geo-economic interests by supporting him in this work. As a result, the United States and its NATO allies are beginning to realize different forms and means of control over important geostrategic spaces and other important resources of the planet in the new geopolitical conditions of the world.*

2. September 11 terrorist incident: realization of US geopolitical interests

In our modern world, the problem of international terrorism and organized crime is of special importance in terms of its impact on modern geopolitical processes and foreign policy strategies of states. In the recent past, terrorism was talked about as a matter of local importance, while the experience of the 80s and 90s of the last century saw this activity as a global phenomenon, but after the 2001 incident, it has developed and turned into a terrible problem, and states created serious threats to These threats are not unilateral, but cause serious consequences for the sovereignty of the state as a whole. One of the important aspects that show the characteristics of modern terrorism is that terrorist groups issue threats and threaten states.

In this regard, one of the important events affecting modern geopolitical processes was the September 11, 2001 terrorist event in the United States, which was no less important than the collapse of the USSR. This terrorist incident was characterized as one of the most frightening cases that threaten the normal course of international relations and have a devastating effect on the rules of international law. Terrorism, which has changed after the Cold War and has become an important threat in terms of international security, has since moved its field of activity beyond national borders and has reached a power that affects the whole world [3, p.98].

As mentioned above, since the 80s and 90s of the last century, terrorism began to take on a global and international character. This is explained by the development and globalization of international relations, as well as the high level of mutual cooperation in various fields. In the modern system of international relations, the need to discuss a number of global problems that cause violations of international peace and security, fundamental human rights, interstate and international relations, first of all, problems such as international terrorism, separatism, religious extremism, and mass armament, and the need to jointly fight against these problems is becoming more and more important. started to intensify, taking a broad character.

The September 11th terrorist incident showed that it is possible not only against small and relatively weak states in terms of security, but also against states that are superpowers and the probability of threats is very low. However, despite the fact that there were small states that suffered from this event for years, it was not taken seriously by the big states. As a result, the expansion of terrorism allowed it to manifest itself in a larger form. The fact that the September 11 attacks were carried out in the territory of the USA, which is a superpower and provides the highest level of security, clearly proved this.

This incident changed the approach to terrorism and the international community's attitude towards it. Terrorism has become not only a domestic crime, terror, fear, but also a threat to the sovereignty, independence and national security of the state in general. This event: the terrorist tragedy committed in the USA clarified the idea that international terrorism knows no borders in the 21st century and showed that the thesis put forward by many experts that "terrorism will manifest itself in a more dangerous form in the 21st century" has come true.

It is no coincidence that the United States, which is considered the leader of the new world and a superpower, experienced tension and psychological trauma after these attacks, and is still experiencing it [4, p.75].

However, if the anti-terrorist operations carried out by the coalition forces led by the United States in Afghanistan led to the formation of a consensus that this terrorist act was carried out by Al-Qaeda, from time to time the September 11 attacks were carried out by the United States itself, which wanted to prepare the ground for Middle East policy, or at least Conspiracy theories were formed as well as the attacks were deliberately turned a blind eye. There are enough possibilities that the CIA and the American armed forces were deliberately indifferent to the attack, that air pirates were trained in American skies, and that the twin towers exploded after the bombs placed in the tower were deliberately blown up before the planes hit [5, p. 40].

Within the framework of the "legitimate right of self-defense" provided by the attacks, the United States issued Resolution No. 1373 from the UN Security Council, and again, the **Committee on Combating Terrorism** was established by the Council's decision. This decision neither defined terrorism nor clarified terrorists. The purpose of this decision was to encourage the states to fight terrorism [6, p. 41].

The decision adopted by the UN once again proves the hegemony of the United States and its ability to influence international law. Making the decision unilaterally, in accordance with the interests of the United States, once again shows the uncertainty of the legal basis for the implementation of the process. On the other hand, with this decision, the specific causes of the terrorist incident remain unclear. In other words, it gives reason to say that the terrorist act is part of a "prepared strategic plan".

Immediately after the incident, under the influence of the US leadership, many countries joined the international coalition against terrorism. Describing the terrorist attack on the United States as "the first war of the 21st century", President J. Bush said that "the network of radical terrorists and every government that defends them is our enemy". "He further stated that in order to destroy and destroy the international terrorist network, we will use all resources, all means of diplomacy, all methods of intelligence, all financial possibilities and all necessary means of war..." [7].

On November 6, 2001, at the "**Combating Terrorism Conference**", it was suggested that no country will remain neutral in this war. However, despite all this, the September 11 incident created a favorable ground for the US to realize its geostrategic interests and gather international forces around itself. Using its economic-political-military power, the United States called on other countries to cooperate with it, to support the military struggle, and literally threatened them [8, pp. 80-81].

The fight against terrorism has brought new shades to the essence of geopolitical processes. Thus, political analysts point out that after September 11, the United States accepted the concept of terrorism differently, reshaped this concept and interpreted it in its own way. Until now, the power centers of the world, which evaluated terrorism as an act for humanity, humanity, and the security of states, have already started to evaluate terrorism as a threat to the sovereignty and national security of the state.

This kind of evaluation gave the USA and other big powers a chance to use it under the name of fighting terrorism, as well as for solving their geopolitical and geostrategic interests.

For the realization of geostrategic interests, the coalition forces, avoiding a direct threat to the sovereignty and territorial integrity of the states, realized that it was more appropriate to implement the process under the name of "fighting separatism and terrorism" as a way out. [9, pp. 334-339]. The fact that the proceedings took place in this form created the opinion in the international community that the norms and principles of international law were not "violated". By hiding their real geopolitical and geoeconomic goals, the United States and other powers tried to preserve the image of "guarantor of international peace and security" and "guarantor of international law" in the world.

The United States, in the international environment, after this event, which was too open to allow any dispute, gained the right of self-defense as the attacked country. In September 2002, George Bush, who announced the policy of the United States in the "State Security Strategy", drew attention to the fact that independence won the war between totalitarianism and independence in the 20th century, and drew a picture of the struggle in the 21st century. According to Bush's statement, for the future of humanity with the order of the international system, it is necessary for the states related to economic and political independence, independence, democracy and free property to be protected. In the introductory section of the document, it was stated that the primary goal of the United States is to maintain global stability, to create a widespread influence that rests on world economic and political power, and to support it with military force. And in order to realize this goal, it is necessary to destroy the source of terrorism first [10, p.22].

In order to hide the "real goal" in the direction of the realization of geostrategic interests, it is an important task for the United States to emphasize the importance of the fight against terrorism from the point of view of the sovereignty and security of the states and to implement the policy in the name of this fight. In this regard, the implemented policy allowed the realization of geostrategic plans in a certain sense. However, the subsequent course of the processes showed that these steps, which cost quite a lot of money, did not fully serve the solution of geopolitical and geoeconomic interests. Whether in Afghanistan, Iraq, or Syria, the fight under the name of "fighting terrorism" did not lead to any serious results.

Conclusion

As it can be seen, the collapse of the USSR led to serious changes in the geopolitical landscape of the world, as well as one of the main reasons for the growing trend of terrorism and becoming global. But the fact that Russia acted as the main successor did not allow its existence to completely disappear, and Soviet thought began to continue in the image of Russia.

Regarding the terrorist events of September 11, 2001, the analysis showed that it had a serious impact on geopolitical processes, the geopolitical landscape of the world, and the issue of security. Although this event, which has never been seen before for the world, brought security to the agenda in a sharper form, the subsequent processes gave reason to say that it created great opportunities in terms of solving the geostrategic interests of the United States and its allies. The US, which has been trying to expand to the East as a geostrategic goal for years, managed to take control of countries with rich hydrocarbon deposits and strengthen its geostrategic position by using this opportunity. However, the subsequent lack of serious results of the policy carried out under the name of "fighting terrorism" and the withdrawal of US troops from Afghanistan once again suggest that terrorism is an excuse.

It should be noted that the September 11 event, by changing the approach to terrorism, encouraged the West to associate terrorism with religion, and the "inter-religious" and "inter-civilizational" struggle to deepen. Bringing up ideas such as linking Islam with terrorism confuses the world community and creates conditions for terrorism to remain out of its true essence. In fact, the ever-increasing influence of Islam and the increase in the number of Muslims make the western states to take this step.

References

1. Huseynov, R. (2022). *The impact of globalization on diplomacy: historical traditions and modern approaches* // Praha: Sciences of Europe journal, № 104 (1), octobr, pp. 43-47
2. Cəliloglu, V. *The role of Azerbaijan in the fight against international terrorism: [Electronic resource]* URL: <http://www.baki-xeber.com/siyaset/221.html>
3. Yalçiner, S. (2006). *Transformation of international terrorism after the Cold War and the fight against terrorism* // Süleyman Demirel University Social Sciences Institute Journal, Year: 2, Number: 4

4. Erickson, R. J. (1989). *Legitimate use of military force against state-sponsored international terrorism* // Alabama: Air University Press, 1989.
5. Karadeniz F. (2010). *The impact of legal principles in the fight against international terrorism: The example of England / Edirne: Master's Thesis*
6. NATO, *Information Fighting Terrorism*, 2011.
7. Bush talks of first war of 21st century: [Electronic resource], URL: <http://www.theguardian.com/world/2001/sep/14/september11.usa8>
8. Huseynov, R. (2009). *Impact of media and terrorism in public life* // *Proceedings of the 5th Forum of the Asian Journalists Association General Assembly. Istanbul*, pp. 80-81
9. Huseynov R. (2016). *Multicultural security: world realities and Azerbaijan model* // "Azerbaijani multiculturalism: development perspectives of religion and language policy" collection of materials of the international scientific conference, Baku, pp. 334-339.
10. Hamilton, Daniel and oth. (2009). *Alliance Reborn: An Atlantic compact for the 21 st Century / The Washington NATO Project*, February

Psychological sciences

PSYCHOLOGICAL AND COGNITIVE DEVELOPMENT IN ACQUIRING A FOREIGN LANGUAGE

Dilnara Diasova

Master student at Graduate School of Education
Major "Multilingual Education"
Nazarbayev University
Kazakhstan, Astana

Abstract

Learning a foreign language is based on cognitive development as it involves multiple cognitive skills that are essential for language learning. These skills are attention, and focus on new linguistic inputs; memory to store and retrieve vocabulary and grammar rules; problem-solving to decode unknown linguistic patterns and apply language rules in different contexts; and critical thinking to analyze and understand complex language structures. This article will delve into the relationship between cognitive development and foreign language acquisition. It will show how learning a new language can improve various cognitive skills and overall cognitive function. The discussion will cover the specific cognitive processes involved in language learning such as short-term and long-term memory, metalinguistic awareness, problem-solving, and critical thinking. Moreover, it will explore the impact of bilingualism on cognitive development. Research has shown that bilinguals have better executive functions such as better task-switching and attentional control. Bilingualism has also been linked to delayed cognitive decline and provides a cognitive reserve that can cushion the effects of aging on the brain. Besides theoretical insights, this article will provide practical implications for language teaching and learning. By understanding the cognitive basis of language acquisition, teachers can develop more effective teaching methods that cater to the cognitive strengths and weaknesses of their students. Learners can also adopt strategies that fit their cognitive processes and have more enjoyable and efficient language learning. Overall, this comprehensive article emphasizes the importance of cognitive development in learning a foreign language. It will be useful for both teachers and learners to optimize their strategies and get better results in language learning.

Keywords: foreign language, language acquisition, development, cognitive benefits, bilingualism, multilingualism.

Introduction

Learning a foreign language is more than just memorizing new words and grammar rules. It's a cognitive heavy task that involves many mental faculties. It's not only complex but has far-reaching implications for cognitive development. Knowing what goes on in the cognitive process of language acquisition can help us understand how we learn and master new languages. That's important for developing good teaching methods and the language learning experience.

Research has shown that learning a foreign language can have many cognitive benefits including improved attention, memory, problem-solving skills, and cognitive flexibility (Bialystok, 2011). For example, the act of distinguishing between similar-sounding phonemes in a new language can improve auditory discrimination skills (Antoniou, Gunasekera, & Wong, 2013). Bilingualism has been linked to improved executive function and a delay in cognitive decline, providing cognitive reserve that helps maintain cognitive function in old age (Craik, Bialystok, & Freedman, 2010).

Moreover, the acquisition of a new language fosters psychological development by promoting cultural understanding and empathy towards speakers of different languages (Bialystok, 2001). It encourages learners to appreciate linguistic diversity, contributing to personal growth and social cohesion in multicultural settings. Psychological benefits of language learning extend beyond linguistic proficiency, enhancing interpersonal communication and broadening global perspectives.

The focus of this article is the intricate relationship between cognitive and psychological development and foreign language acquisition. It will consider cognitive processes involved in learning a foreign language, such as attention, memory, problem-solving, and critical thinking, and how all these

processes are interconnected and thus interact with each other. Moreover, it is going to present the influence of bilingualism on cognitive development and outline practical implications for language teaching and learning. Only by understanding these cognitive underpinning factors will it be possible for educators and learners to optimize their strategies in the quest for better outcomes in language learning.

Cognitive Processes Involved in Language Acquisition

Attention and Focus

Attention is one of the central cognitive processes in language learning. While learning a new language, learners need to pay attention to new sounds, words, and grammatical structures. Such continuous attention improves the skills related to cognitive control and concentration. It was found in one of the studies that the simple act of distinguishing between similar phonemes of a new language improved the skill of auditory discrimination (Antoniou, Gunasekera, & Wong, 2013). The constant focusing and attention are considered to be especially prominent features for processing and internalizing new linguistic information.

Memory

Memory, both short- and long-term, in language acquisition plays an instrumental role. Short-term memory holds information temporarily and in the course of processing, for example, remembering a new word long enough to write it down. Long-term memory is responsible for storing vocabulary, grammatical rules, and standard language patterns for future use. Repeated practice and retrieval of language information strengthen memory pathways and raise recall abilities. Effective strategies of language learning often involve methods that enhance memory retention, mnemonics, repetition, and spaced learning.

Problem-solving and Critical Thinking

Learning a foreign language means decoding unknown linguistic patterns and solving problems connected with language use. The necessity of applying grammatical rules in different contexts and understanding the meaning of new words and phrases with the help of contextual clues develops one's problem-solving skills, which contributes to flexible thinking Kroll & Bialystok, 2013. Guiding learners with tasks on language learning associated with critical thinking and solving a problem helps develop the mental flexibility to adapt to novel and dynamic linguistic environments.

Metalinguistic Awareness

Acquiring a new language enhances the capacity of metalinguistic awareness, which refers to thinking about and analyzing language abstractly. Increased sensitivity to the structure and use of language has the potential to improve perception in both the new and native languages. This type of awareness can be strengthened by activities that induce learners to reflect on language use, like comparing language structures or discussing language functions; this in turn shall lead to improved overall proficiency in the language.

Impact of Bilingualism on Cognitive Development

Executive Function

Bilingualism enhances some important aspects of executive function, associated with cognitive processes like planning, making decisions, and inhibition. In the presence of two linguistic systems, one is better at controlling attention and switching between tasks efficiently. As stated by Bialystok, Craik, & Luk, 2012, superior executive functions, including better task-switching relying on enhanced attentional control, have been often reported among bilinguals due to constant attending and switching between the two languages.

Cognitive Flexibility

It improves a person's cognitive flexibility, helping a person adapt to a new environment and changes. A bilingual person will find it much easier to switch to different rules and perspectives relevant to many cognitive tasks and most aspects of life situations. According to Adesope et al. (2010), the mental exercise attained in the management of two languages enhances one's capabilities with regard to cognitive flexibility; therefore, a person can approach problems differently and come up with creative problem-solving techniques.

Delay in Cognitive Decline

It has been shown that bilingualism postpones the decline in mental abilities and neurogenerative disorders such as Alzheimer's disease. Constant mental practice, developed in dealing with two languages, creates cognitive reserve, which keeps the brain in healthy shape during old age. For instance, in most cases, first symptoms resulting from cognitive decline crop up later among the bilingual population, thereby indicating that bilingualism confers protective benefits against the age-related decline of cognition.

Practical Implications for Language Learning

The understanding of the cognitive processes involved can, therefore, create an awareness that then impacts teaching practices and learning strategies in language acquisition:

1. *Interactive and Engaging Methods:* Language instruction needs to be interactive to hold learners' attention. Immersion learning, games, and other activities on multimedia resources keep learners engaged and help retention. The interactive methods not only help in keeping attention but also make the process of learning more enjoyable and effective.

2. *Memory Aids:* The mnemonics, repetition, and spaced learning can strengthen memory. According to Nation (2001), practice in different contexts helps in the long-term retention of linguistic skills. Memory aids allow the learner to easily store information for later retrieval to be used in language expression, hence better language proficiency.

3. *Problem-Solving Activities:* According to Swain and Lapkin (1995), embedding problem-solving through language puzzles and situations in real life increases the ability to think critically and apply the language properly. Problem-solving activities motivate learners to use their undertaken knowledge in practical contexts, hence enhancing deeper understanding with better language-use ability.

4. *Metalinguistic Activities:* Metalinguistic tasks, such as comparison of linguistic structures, discussion of language function, and so on run parallel to increasing the ability of Homo sapiens in the use of a language and increase higher levels of metalinguistic awareness (Gombert, 1992). When learners engage in metalinguistic activities, they enhance their understanding of language as a system and increase their ability to use it in more rigid analyses and applications.

Conclusion

Closely connected with the process of foreign language acquisition, cognitive development becomes the main factor for effective learning. Attention, memory, problem-solving, and critical thinking—cognitive skills involved in the process—are important in learning new languages and enhancing general cognitive skills. Among these, bilingualism has brought about many benefits associated with enhanced executive function, greater cognitive flexibility, and delayed cognitive decline.

The implication of understanding these cognitive processes in their full range is that educators and learners can work on the refinement and optimization of strategies for the acquisition of languages. That means that more effective teaching methodologies could be developed, bent towards the cognitive strengths and needs of learners for better learning outcomes. In addition, a case for promoting language learning from an early age is further boosted by additional cognitive benefits related to bilingualism.

It provides deeper insight into the cognitive underpinnings of language acquisition and valuable guidance when a person is interested in creating more engaging and effective language learning experiences. Additionally, it will allow learners to use strategies that best fit their cognition to better handle language learning. All in all, this facilitates better language learning efforts overall and more optimal cognitive development across the human life span.

References

1. Adesope, O. O., Lavin, T., Thompson, T., & Ungerleider, C. (2010). A systematic review and meta-analysis of the cognitive correlates of bilingualism. *Review of Educational Research*, 80(2), 207-245. <https://doi.org/10.3102/0034654310368803>
2. Antoniou, M., Gunasekera, G. M., & Wong, P. C. (2013). Foreign language training as cognitive therapy for age-related cognitive decline: A hypothesis for future research. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 37(10), 2689-2698. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2013.09.004>
3. Baddeley, A., Gathercole, S., & Papagno, C. (1998). The phonological loop as a language learning device. *Psychological Review*, 105(1), 158-173. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.105.1.158>
4. Bialystok, E. (2001). *Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition*. Cambridge University Press.
5. Bialystok, E. (2011). Reshaping the mind: The benefits of bilingualism. *Canadian Journal of Experimental Psychology/Revue canadienne de psychologie expérimentale*, 65(4), 229-235. <https://doi.org/10.1037/a0025406>
6. Bialystok, E., Craik, F. I. M., & Luk, G. (2012). Bilingualism: Consequences for mind and brain. *Trends in Cognitive Sciences*, 16(4), 240-250. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2012.03.001>
7. Craik, F. I. M., Bialystok, E., & Freedman, M. (2010). Delaying the onset of Alzheimer disease: Bilingualism as a form of cognitive reserve. *Neurology*, 75(19), 1726-1729. <https://doi.org/10.1212/WNL.0b013e3181fc2a1c>
8. Gombert, J. E. (1992). *Metalinguistic Development*. Harvester Wheatsheaf.

9. Kroll, J. F., & Bialystok, E. (2013). *Understanding the consequences of bilingualism for language processing and cognition*. *Journal of Cognitive Psychology*, 25(5), 497-514. <https://doi.org/10.1080/20445911.2013.799170>
10. Lightbown, P. M., & Spada, N. (2013). *How Languages are Learned* (4th ed.). Oxford University Press.
11. Nation, I. S. P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press.
12. Swain, M., & Lapkin, S. (1995). *Problems in output and the cognitive processes they generate: A step towards second language learning*. *Applied Linguistics*, 16(3), 371-391. <https://doi.org/10.1093/applin/16.3.371>

Technical sciences

EXPERIMENTAL STUDY OF P-V-T AS A FUNCTION AND DRIVING VISCOSITY OF A BINARY MIXTURE N. BUTYRAL AND ISOBUTYRALDEHYDES

Ganiev D.K.

Candidate of Physical and Mathematical Science, Associate Professor of the Department of Engineering Physics and Electronics, Azerbaijan Technical University. Baku

Khalilov S.Kh.

Candidate of Physical and Mathematical Science, Associate Professor of the Department of Engineering Physics and Electronics, Azerbaijan Technical University. Baku

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ P-V-T ЗАВИСИМОСТИ И ДИНАМИЧЕСКИЙ ВЯЗКОСТИ БИНАРНОЙ СМЕСИ Н.МАСЛЯНОГО И ИЗОМАСЛЯНОГО АЛЬДЕГИДОВ

Ганиев Д.К.

Кандидат физико-математических наук, доцент кафедры «Инженерная физика и электроника» Азербайджанского Технического Университета, Баку

Халилов С.Х.

Кандидат физико-математических наук, доцент кафедры «Инженерная физика и электроника» Азербайджанского Технического Университета, Баку

Abstract

Using an experimental setup to measure density and viscosity, two components of a mixture of n.butyrul and isobutyraldehyde were studied in a wide range of pressures and temperatures. The results obtained are consistent with other literature data.

Аннотация

На экспериментальной установке для измерения плотности и вязкости исследована двух компонентов смеси н.масляного и изомасляного альдегида в широком диапазоне давлений и температур. Полученные результаты согласуются с другими литературными данными.

Keywords: density, viscosity, viscometer, n.butyruldehyde, isobutyraldehyde

Ключевые слова: плотность, вязкость, вискозиметр, н.масляной альдегид, изомасляной альдегид.

Ниже приводятся результаты экспериментального исследования P-V-T зависимости и динамический вязкости бинарной смеси -80% н.масляного и алдегида +20% изомасляного альдегида.

Введение.

Измерение плотности проводилось методом гидростатическое взвешивания, а динамический вязкости и использованием вискозиметра с вынесенным капилляром.

Методика измерения коэффициента динамической вязкости с использованием вискозиметра с вынесенным капилляром заключается в определении времени истечения жидкости в объеме, равном объему между контактами в измерительном баллончика. В вискозиметр заливается определенная масса ртути. При вертикальном положении вискозиметра ртуть заполняет нижний баллончик, а оставшаяся часть объема заполняется исследуемой жидкостью. Калиброванный капилляр находится в другом сосуде, и он герметично соединен с вискозиметром.

В связи с тем, что в технике наиболее часто применяются бинарные жидкие системы, состоящие из н.масляного и изомасляного альдегидов взятых в строго определенном соотношении, нами были составлены и исследованы смеси двух весовых концентраций. Альдегиды очищались по методике [7], при этом были приняты меры предосторожности, позволившие предотвратить соприкосновение альдегида с воздухом. Чистота альдегида оценивается нами в 99,97% по весу.

Результаты эксперимент приведены в таблицах 1 и 2. Полученный при различных давлениях и температурах экспериментальный материал позволил нам установить общую форму уравнения состояния в виде [1-2].

$$P = \frac{A(T)}{V^2} + \frac{B(T)}{V^8}$$

где

$$A(T) = \sum_{i=0}^3 a_i \left(\frac{T}{100}\right)^i; B(T) = \sum_{i=0}^3 b_i \left(\frac{T}{100}\right)^i$$

Коэффициенты a_i и b_i для системы имела следующие значения;

$$a_0 = 26,051096, a_1 = -365,683433, a_2 = 133,277409, a_3 = -12,502982, \\ b_0 = -6579,3494, b_1 = 5078,750427, b_2 = -1135,8367, b_3 = 83,4010,$$

С помощью приведенного здесь уравнения состояния можно вычислять коэффициенты теплового расширения, изотермической сжимаемости, разность теплоемкостей, а также определять плотность этих систем при высоких параметрах, не охваченных экспериментом [3].

Выполненный разными авторами анализ экспериментальных данных о коэффициенте динамической вязкости индивидуальных веществ и их смесей [4-5] в различных сечениях P, η, T -поверхности показал, что наиболее простую, близкую и линейной, конфигурацию имеют линии $E = \text{const}$ в η, T -диаграмме для всех этих веществ различного состава в широкой области давлений и температур.

В этом случае данные о вязкости могут быть аппроксимированы уравнением виде;

$$\eta = L(T) + K(T) \cdot P$$

где $L(T)$ и $L(T)$ являются функциями температуры.

Анализ функций $L(T)$ и $L(T)$ показывает, где для различных составов выбранной системы эти функции имеют подобный вид.

$$\text{где } L(T) = \exp\left(\sum_{i=0}^4 \frac{n_i}{T_i}\right)$$

$$K(T) = \exp\left(\sum_{i=0}^4 \frac{m_i}{T_i}\right)$$

Коэффициенты n_i и m_i для система имела следующие значения:

$$n_0 = -1,2383 \cdot 10^1; n_1 = 1,881 \cdot 10^4; n_2 = -8,424 \cdot 10^6; n_3 = 1,787 \cdot 10^9; n_4 = -1,423 \cdot 10^{11} \\ m_0 = 6,646 \cdot 10^0; m_1 = -9,082 \cdot 10^4; m_2 = 4,424 \cdot 10^6; m_3 = -9,627 \cdot 10^8; m_4 = 8,712 \cdot 10^{10}$$

Значения коэффициентов n_i и m_i , найденные методом наименьших квадратов.

Нами была предпринята попытка составления обобщенного уравнения для описания динамической вязкости изученных веществ методом, аналогичным примененному при составлении обобщенного уравнения состояния [6].

Экспериментальные данные о плотности смеси 80% н. масляный альдегид +20% изомасляный альдегид ($\rho, \text{kg/m}^3$)

Таблица 1

$P, \text{МПа}$ T, K	0,1	5	9,9	19,7	29,5	39,3	49,1	58,9	68,7	78,5	88,3	98,1
290,5	806,9	810,6	814,5	821,9	828,8	835,4	841,2	846,8	852,5	858,2	863,9	869,6
315,65	778,4	783,5	788,2	796,6	809,6	812,4	819,4	825,8	832,6	839,3	846,0	852,7
333,35	757,8	763,5	768,8	778,8	787,4	795,6	803,5	810,4	818,0	825,4	832,8	840,2
353,0		740,8	746,6	758,4	768,5	777,9	785,9	793,5	801,4	809,2	817,0	824,8
377,5		711,8	719,4	732,9	744,6	754,8	763,8	772,2	781,0	789,7	798,4	807,1
404,2		679,4	688,6	705,2	718,8	730,9	740,8	750,5	760,3	770,1	779,0	789,7
427,85		649,8	661,9	680,9	696,8	709,8	721,4	731,6	742,7	753,6	764,5	775,4
450,65		619,9	634,4	657,4	675,4	689,8	702,8	713,8	726,1	738,1	750,1	762,1
479,4		576,6	597,8	626,4	648,8	665,5	679,8	692,2	705,9	719,2	732,6	745,9
503,6		532,8	562,5	599,8	624,8	644,5	660,5	673,6	688,6	703,2	717,7	732,3
528,43		471,6	519,2	568,7	599,8	621,8	639,6	654,6	671,5	688,7	704,3	720,7

Экспериментальные данные о вязкости смеси 80% н. масляный альдегид +20% изомасляный альдегид ($\eta, 10^7 \text{Па} \cdot \text{с}$)

Таблица 2

$\begin{matrix} P, \text{ МПа} \\ T, \text{ К} \end{matrix}$	0,1	5,0	9,9	19,7	29,5	39,3	49,1	58,9	68,7	78,5	88,3	98,1
293,6	23069	24074	25080	27090	29101	31112	33122	35133	37143	39154	41164	43175
318,1	16985	17725	18466	19946	21428	22909	24390	25871	27352	28833	30314	31795
333,9	14271	17915	15559	16847	18134	19422	20709	21997	23284	24572	22859	27147
364,6		11182	11714	12780	13845	14911	15976	17042	18107	19173	20238	21304
399,1		8368	8835	9770	10704	11638	12573	13507	144442	15376	16311	17246
424,6		6864	7306	8190	9075	9960	10844	11729	12613	13498	14382	15267
454,9		5477	5905	6762	7619	8476	9333	10190	11047	11904	12761	13618
473,1		4796	5222	6075	6927	7780	8633	9485	10338	11190	12043	12895
503,0		3876	4307	5168	6029	6890	7751	861	9473	10334	11195	12056

Bibliography

1. Golubev I.F. Determination of the specific gravity of liquids and gases at high pressures using the hydrostatic weighing method. *Proceedings of the State Institute of Nitrogen Industry*, 1957, issue 7.
2. Akhundov T.S. Investigation of the thermophysical properties of aromatic hydrocarbons. Abstract of the doctoral dissertation. Baku, Az.INEFTEKHIM, 1974.
3. Ganiev D.K., Ganili S.D. Experimental study of P.V.T dependence and state equation of β -cyanopropyl aldehyde. Baku, "Elm və həyat", 2023, pp. 54-64.
4. Golubev I.F., Agaev N.A. Viscosity of saturated hydrocarbons, Baku, Azerneshr, 1964, p.159.
5. Mustafayev R.A., Ganiev D.K. Experimental study of the dynamic viscosity of n-butyric and isobutyric aldehydes at various temperatures and pressures. *IFZh*, 1981, vol. XL, No.6, pp. 1033-1034.
6. Ganiev D.K., Ganili S.D. Processing and generalization of experimental data on the dynamic viscosity of oxygen-containing compounds (butyric aldehyde-isobutyric aldehyde) and their mixtures over a wide range of state parameters. *Slovak International Scientific Journal* #78, 2023, pp. 56-59.
7. Yuryev Yu.K. Practical work on organic chemistry. M. Publishing House of Moscow State University named after M.V. Lomonosov, issue 1, 1961, 147 p.

Veterinary sciences

STUDY OF THE SENSITIVITY OF *E. coli* - THE CAUSING CAUSES OF BACTERIOSIS OF PIGS TO ANTIMICROBIAL PREPARATIONS (AMP)

Ayshpur Olena

Doctor of veterinary sciences, senior researcher,
Institute of Veterinary Medicine of the National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine

ВИВЧЕННЯ ЧУТЛИВОСТІ *E.coli* - ЗБУДНИКІВ БАКТЕРІОЗІВ СВИНЕЙ ДО АНТИМІКРОБНИХ ПРЕПАРАТІВ

Айшпур Олена

д-р вет. наук, ст. наук. сп.
Інститут ветеринарної медицини НААН, Україна, Київ

Abstract

The sensitivity of *E. coli* bacteria was monitored in 30 pig farms of different capacity and regions of Ukraine. Clinical isolates and strains of microorganisms isolated from biomaterials from sick and dead pigs of different age groups were used for testing. In 2007-2011, the sensitivity of the tested *E. coli* to antibacterial drugs ranged from 7.2% to 87.5%, and in the period from 2013 to 2021, it was already between 7.7% and 30.4%. This trend makes it difficult to choose the means of treating bacterial infections in pigs and methods of their control, and also increases the threat of such bacteria in human food and their further circulation in nature.

Анотація

Проведено моніторинг чутливості бактерій *E.coli* в 30-ти свинарських господарствах різної потужності та регіонів України. Для тестування використано клінічні ізоляти та штами мікроорганізмів, виділені з біоматеріалів прижиттєво від хворих та від загинув свиней різних вікових груп. Впродовж 2007 - 2011 років чутливість досліджуваних *E.coli* до антибактеріальних препаратів становила від 7,2 % до 87,5 %, а у період з 2013 до 2021 року вона уже становила від 7,7 % до 30,4 %. Така тенденція утруднює вибір засобів лікування бактеріальних інфекцій свиней та методів їх контролю, а також збільшує загрозу появи таких бактерій у продуктах харчування людей і подальший кругообіг їх у природі.

Keywords: susceptibility, antimicrobials, *E. coli*, isolates, strains.

Ключові слова: чутливість, антимікробні препарати, *E.coli*, ізоляти, штами.

Вступ. Боротьба з інфекційними хворобами завжди було пріоритетом ветеринарної медицини за контролю здоров'я поголів'я свиней на фермах України. Впродовж багатьох років використання антибіотиків дозволяло здійснювати контроль над патогенами. Але явище антибіотикорезистентності веде нас до «антибіотичної ери», результати якої навіть важко зпрогнозувати. Науковці нашого Інституту багато років наголошували на важливості вирішення цієї проблеми. Представляємо деякі результати наших досліджень [1-3].

Матеріали та методи. Дослідження проведено в лабораторії бактеріальних хвороб тварин Інституту ветеринарної медицини Національної академії аграрних наук України. Моніторинг проведено в 30-ти свинарських господарствах різної потужності та регіонів України. Для тестування використано клінічні ізоляти та штами мікроорганізмів *E.coli*, виділені з біоматеріалів прижиттєво від хворих та від загинув свиней різних вікових груп [4]. Морфологічні, культуральні, біохімічні та патогенні властивості виділених культур мікроорганізмів визначали за загальноприйнятими в мікробіології методиками з використанням звичайних та селективних живильних середовищ та тестсистем для ідентифікації бактерій родини Enterobacteriaceae.

Застосовувались диски з антимікробними препаратами таких груп: аміноглікозиди, цефалоспорины, глікопептиди, пеніциліни, поліпептиди, квінолони, сульфаніламіді, тетрацикліни, макроліди, лінкозаміди, інші (тіамулін, фуразолідон, ріфампіцин).

Метою наших досліджень було вивчення чутливості *E.coli* - збудників бактеріозів свиней до антимікробних препаратів.

Результати досліджень та їх обговорення.

Культури ешеріхій були ізолювані із патологічних матеріалів від свиней, що загинули від респіраторних хвороб (із легенів, паренхіматозних органів, лімфовузлів) та шлунково-кишкових хвороб (із кишечників, шлунків, мезентеріальних лімфовузлів, селезінок); із плодів абортів свиней. Прижиттєво культури *E.coli* були ізолювані із фекалій свиней із ураженнями шлунково-кишкового каналу; із вагінальних змивів від свиноматок хворих на ендометрити. Зокрема за діагностованих бронхопневмоній свиней виділено до 45,9 % бактерій виду *E.coli* відносно інших збудників.

Отже, результати проведених бактеріологічних досліджень засвідчили етіологічну роль бактерій *E.coli* в асоціаціях мікроорганізмів, що спричиняють та ускладнюють перебіг бактеріозів, що наносить значні збитки вітчизняному свиноводству.

Чутливість до антибактеріальних препаратів до ізолятів та штамів *E.coli* становили 16,7 %, 26,3 %, 9,1 %, 27,3 %, 23,1 %, 27,3 %, 7,7 %, 29,2 %, , 30,4 %, 11, 5 %, 25,9 %, 11,1 %, 3,8 %, 18,5 %, 29,6 % відносно тестованих препаратів.

Аналіз багаторічних досліджень резистентності мікроорганізмів – збудників бактеріозів свиней підтвердив зростання цього явища. Якщо впродовж 2007 - 2011 років чутливість ізолятів та штамів ешеріхій до антибактеріальних препаратів становила від

7,2 % до 87,5 %, тоді як у період з 2013 до 2021 року вона становила від 7,7 % до 30,4 %.

Резистентність мікроорганізмів набирає високих темпів росту, що негативно впливає на вибір засобів лікування бактеріальних інфекцій свиней та методів їх контролю.

Висновки. Встановлено зменшення рівня чутливості клінічних ізолятів та штамів бактерій *E.coli*, виділених із біоматеріалів загинулих та хворих на бактеріози свиней різних вікових груп до антибіотиків. Впродовж 2007 - 2011 років чутливість досліджуваних *E.coli* до антибактеріальних препаратів становила від 7,2 % до 87,5 %, а у період з 2013 до 2021 року вона уже становила від 7,7 % до 30,4 %. Така тенденція утруднює вибір засобів лікування бактеріальних інфекцій свиней та методів їх контролю, а також збільшує загрозу появи таких бактерій у продуктах харчування людей і подальший кругообіг їх у природі.

References

1. Sobko A.Y., Romanenko H.F., Bozhko H.K. et al. (1988). *Spravochnyk po bolezniam svynei*. [Handbook of diseases of pigs]. Kyev, 360 (in Russian).
2. Straw BE, Meuten DJ, Thacker BJ. Physical examination. In: Straw B, D'Allaire S, Mengeling W, Taylor D, editors (1999). *Diseases of swine*. 8 ed. Iowa, USA: Iowa State University Press/ Ames; 15-7.
3. Fairbrother J.M., Nadeau É., Gyles C.L. *Escherichia coli* in postweaning diarrhea in pigs: An update on bacterial types, pathogenesis, and prevention strategies. *Anim. Health Res. Rev.* 2005;6:17–39. doi: 10.1079/AHR2005105.
4. Pavlov Ye.H. (2004). *Osoblyvosti perebihu bakterialnykh infektsii sered porosiat v umovakh svynarskoho kompleksa* [Peculiarities of the course of bacterial infections among piglets in the conditions of a piggery complex]. *Naukove vydannia "Veterynarna biotekhnolohiia". Biuleten*, 5, 3-6 (in Ukrainian).



<https://sconferences.com>
info@sconferences.com

ISBN

